

Horváth Dénes

TEREMTŐ ÁBRÁZOLÁS

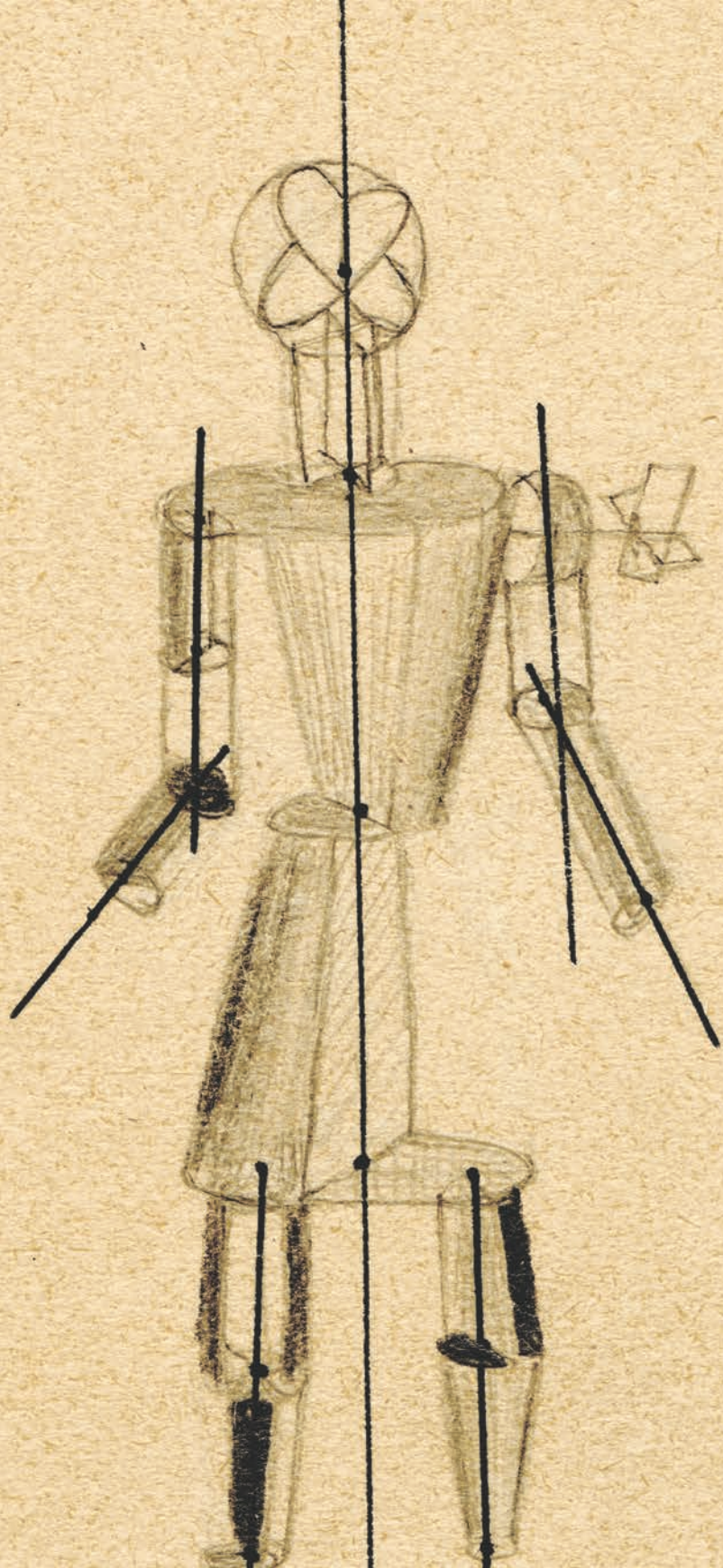
Horváth Dénes

TEREMTŐ ÁBRÁZOLÁS

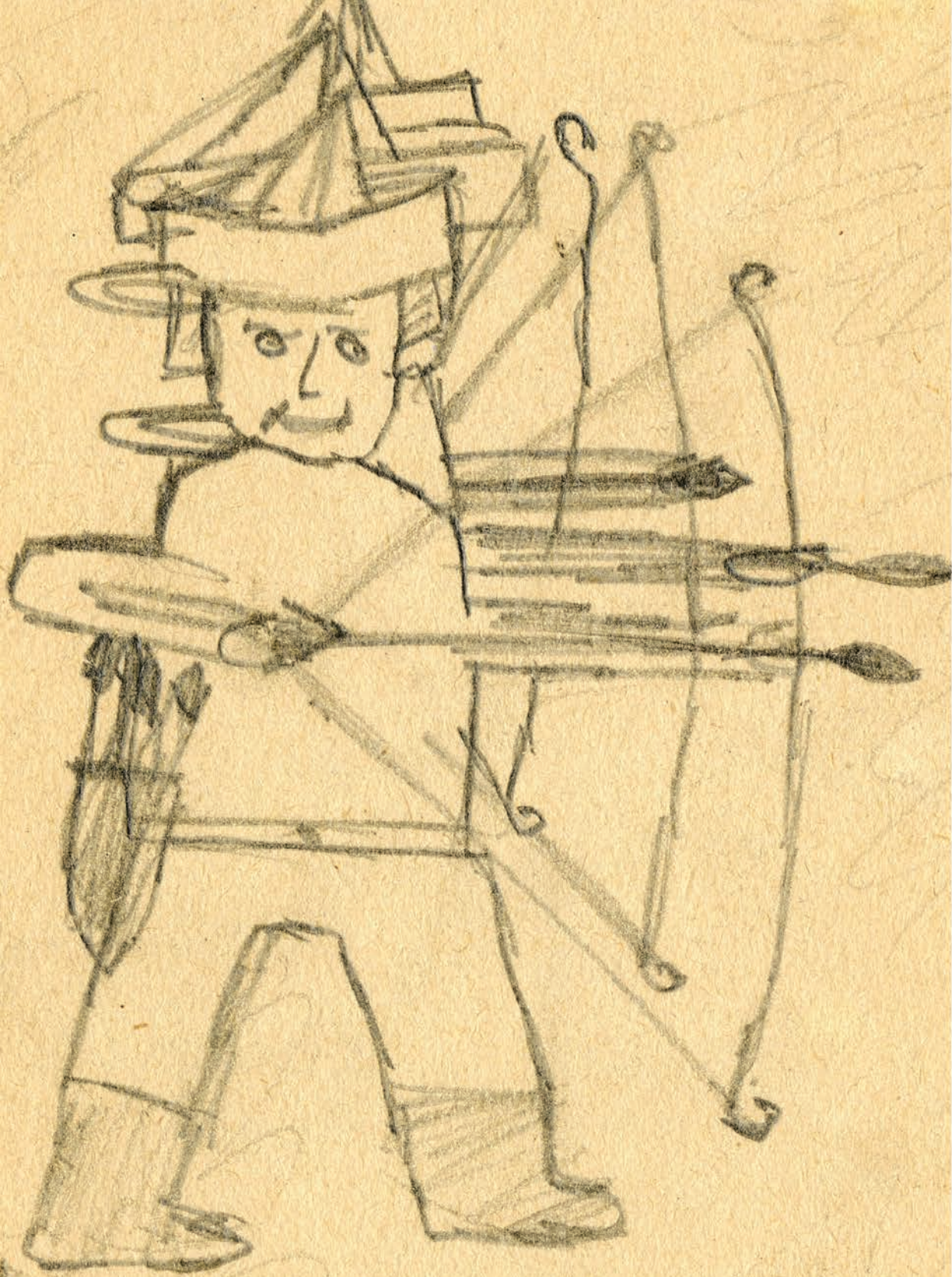

**A térábrázolás genezise
a gyermekrajzokban**

előszó

Horváth Dénes Gyermekrajz Gyűjteményét a folyamatos rendszerszemléletű elemzéssel és tervezéssel együtt járó rajztanári munkája során 1964 és 1970 között hozta létre. Rajztanárságát alkotótevékenységként élte meg. A Dunaújvárosi Móricz Zsigmond Általános Iskolában tanítványai 1964 és 1968 között 10–14 éves, a Pécsi Tanárképző Főiskola Gyakorló Általános Iskolában 1968 és 1971 között 6–14 éves tanulók voltak. A rajzok és az ábrázoltak közötti kapcsolatok és rejtett hálózatok megértő feltárásához szüksége volt a gyűjteményt az iskoláskor előtti rajzokkal, firkasorozatokkal kiegészíteni. E munka az emberi szellem matematikai, verbális és képzőművészeti képességei közül a figuratív képesség sajátos „rajzos” kibontakozásának és fejlődésének dokumentuma. A mappák firkákat, firkarajzokat és az iskolai rajzórának feladatait tartalmazzák. A képzőművészet a tér művészete. Horváth Dénes feladatai az adott életkornak megfelelő térábrázolási problémákhoz igazodtak. Szakaszos története miatt a gyűjtemény sokféle, egy vagy akár többlépcsős vizuális programváltozatot rejt magában, illetve tüzetesebb tanulmányozása során erre indukálja napjaink rajztanárait is. A Gyermekrajz Gyűjtemény a térábrázolás lehetséges fejlődési folyamatának nyitott rendszerhálózati modellje, így mint a térábrázolás genezise a gyermekrajzokban határozódott meg. Az 1215 gyermekrajzot tartalmazó anyag 13 mappából áll. A rajzok mappalap méretben (nagy többségében 70 x 50 cm) rendezetten csoportosítottak. A gyermek-rajzok 284 mappalapon vannak feldolgozva, és adatolásuk a gyűjtemény mappáinak tartalomjegyzékeiben található.

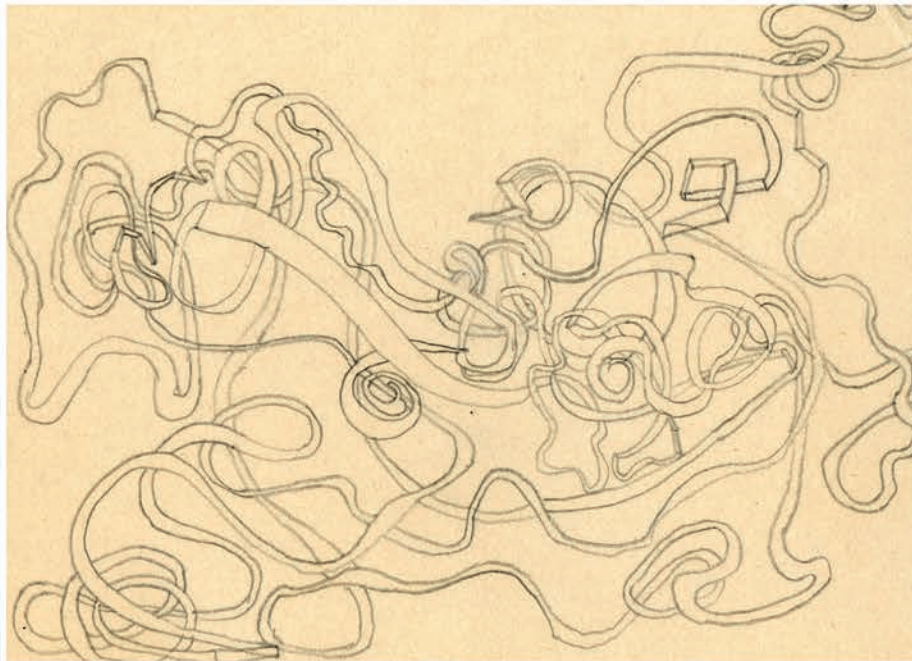
a gyermekrajz gyűjtemény tartalma, mappafejezetei:

- I. – Firkák, firkarajzok
- II. – Élményrajzok és fantáziarajzok.
Szimbolikus tér
- III. – Grafémák és szimmetriaműveletek
- IV. – A természetből, a rajzolásból merítkezés,
letisztult alkotások. Rátalálás a mélységhatás
alapsémáira
- V. – Pont- vonalrajzok, gráfok (részgráfok,
„és így tovább”)
- VI. – Elé-mögé, takarás, bujtatás. Rétegtér
- VII. – Hajtogatás, síklapokkal építkezés, síkok
és volumenek egymásra hatása. Testképzés
- VIII. – Hajlítás, átfordulás, möbius
- IX. – Hajlítás, henger, gömb. Domború és homorú,
burkoló felületek és testek
- X. – A felületek topológiája, organikus formák
- XI. – Az axonometria és a perspektíva geometriája
- XII. – Szerkezetfeltárás és -tervezés, darabolás és építés
- XIII. – Fény és árnyék, szín és forma. Színtér

Horváth Dénes a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának ajándékozta Gyűjteményét, amely a Művészettörténet és Művészetelmélet Tanszék könyvtárában előzetes bejelentkezés után megtekinthető. Reméljük, hogy e kiadvánnyal, amely Horváth Dénes visszaemlékezései alapján írt gondolatait, tanulmányát és a gyűjtemény néhány válogatott alkotását is tartalmazza, hozzájárulhatunk a rajz tanításának mindenkor megújulni képes forrásaihoz.

Pécs, 2018. január
Dr. habil Hegyi Csaba DLA
a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának oktatója

Szalagok VIII.3.3 ▶
Ugrókötél VIII.4.4 ▼

1 megjelenítő ábrázolás

Az ember három alapvető képességére Jean Piaget mutatott rá. Meggyőződésem, hogy a kisgyermekek firkarajzaiban a képzőművészeti (figuratív) és a verbális gondolkodás részben általszövik egymást, s ugyanakkor a matematikai tehetség is megnyilvánul e képességek triumvirátusában.

Pierre Francastel a vizuális nyelv összefüggéseinek, verbális tolmácsolásának nehézségei miatt, a képzőművészeti helyett, sokkal inkább a „megjelenítő”, figuratív terminust használta, a legtágabb értelemben. „A figuratív fogalom bizonyos strukturális vagy elrendezésbeli viszonylatok létezését feltételezi a jelek ábrázoló rendszere és az ábrázolt tárgy között”. A kép tárgya pedig minden, amit a kép reprezentál (ábrázol).

A „képzőművészeti figuratív –megjelenítő– jelrendszer” történelmi megvalósulását Francastel tárta fel. Szerinte Piaget és Henri Wallon eltérő felfogásának (a gondolkodás genetikus, illetve aktív struktúra) lényege, hogy a velünk született belső szemléleti tér értelmezése helyébe a genetikus tér fogalma lépett.

¹ Németh Lajos, „Pierre Francastel munkásságáról”, in Pierre Francastel, Művészet és társadalom, Gondolat Kiadó, Budapest, 22. 1972. o.

James Jerome Gibson a cselekvés egyik formájáról, az észlelésről adott magyarázatát a kognitív pszichológiába Ulrich Neisser.

Ezt részben azért tette, mert „az észlelés az alapvető kognitív tevékenység, s belőle kell az összes többinek kialakulnia”, másrészt „az észlelés az a terület, ahol a megismerés és a valóság találkoznak”². Neisser Megismerés és valóság című könyve világossá teszi, hogy „a perceptuális ember rendszere egy olyan világban mozgó szervezet szolgálatára jött létre, amelyben mozgó tárgyak vannak”³. Különösen a vizuális észlelés konstruktív folyamatáról, a teljes észlelési ciklusról és az észlelési anticipációs sémákról, s így a tárgysémák, az orientáló séma és a kognitív térkép interaktív működésének életéről írtak segítettek a perceptuális tanulás alapjainak a megértésében.

Ernst Gombrich tudta, hogy „az észlelés túlnyomórészt módosítása az előre vártnak, anticipálnak. Az észlelés tehát aktív folyamat, amelynek feltételeit az szabja meg, hogy várunk valamit, de aztán – ahelyett, amit várunk – alkalmazkodnunk kell az adódó szituációhoz”⁴. Gombrichot művészettörténészként főként a képképzés analízise érdekelt, vagyis „az út, amelyen a művészek rájönnek a vizualitás néhány titkára azáltal, hogy csináltak valamit, aztán összemérték, ellenőrizték ezt”⁵. Az ábrázolás nem feltétlenül művészet, sőt a mai hétköznapjainkat átszövő realitás, de gyakran mégsem kevésbé titokzatos. Gombrich alapján az ábrázolás egy viszonyulási modell, amelynek megalkotását a funkcióján kívül „kérelhetetlenül korlátok közé szorítja az anyag, az eszköz, amellyel és amelyben dolgozik”. Anyag és séma nélkül senki sem utánozhat alkothat semmit. Gombrich a képképzés kezdetétől, amikor a „találás” és a „csinálás” állandó kapcsolatban voltak egymással, az impresszionisták-kal bezárólag analizálja az ábrázolás elvének kibontakozását, és célszerű bepillantást nyújt a képnyelvek rákövetkező artikulációiba is. Az impresszionisták óta „egyre inkább rá kellett jönnünk arra, hogy nem tudjuk tisztán elválasztani egymástól azt, amit látunk, és azt, amit tudunk”⁶. A „passzív észlelés” egyáltalán nem reális elképzelés, és a „meg kell tanulnunk látni” hangzatos biztatás félrevezető, mert „nem a látást kell megtanulnunk, hanem a megkülönböztetést”.

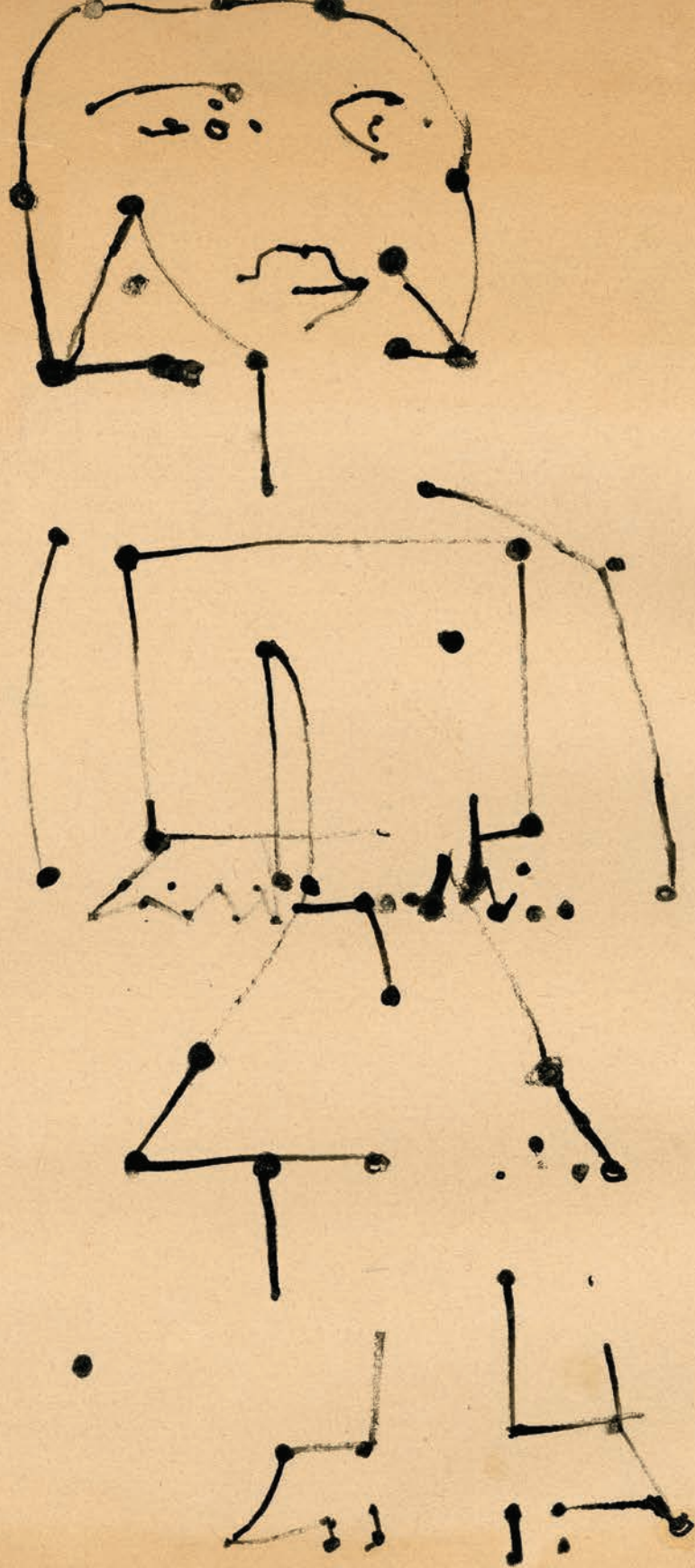
² Ulrich Neisser, Megismerés és valóság, Gondolat Kiadó, Budapest, 20. 1984. o.

³ Uo. 45. o.

⁴ Ernst Gombrich, Művészet és illúzió, Gondolat Kiadó, Budapest, 161. 1972. o.

⁵ Uo. 35. o.

⁶ Uo. 351. o.

2 simulacrum

A mozgással történő ábrázolás, „a simulacrum, a leegyszerűsített és játékos gesztus”¹, amelynek a kisgyermek a mindig aktuális felfedezője és örömteli kibontakoztatója. A simulacrum lehet a gyermek korábbi vagy képzelt valamilyen tárgyra irányuló érzékszervi-mozgásos cselekedetéről „pontos másolat vagy elvont és konvencionális séma”². Szemléleti képként aktualizálhat, vagy emlékezeti képként benne foglalt tartalmat idézhet fel, sőt mágikus hatalma folytán az ábrázolt esemény felidézésének a szándéka is hozzátapadhat. A gesztus, kifejező mozgásként fokozatosan elveszíti az eredeti mintához való hasonlóságát, „meghaladja önmagát és jellé válik”³. Ha a kíváncsi gyermek a térben szabadon előadott gesztusát, például fal érintéses kényszermozgással és krétával megismétli, akkor az elillanó gesztuseseményt leképező krétapont által megtett mozgáspálya nyomvonala a felületen marad. Ez egy valódi kétdimenziós gesztusvonal rajz, amely az elillanó négydimenziós gesztuskép egy részstruktúrájának index típusú jeleként akár helyettesítheti is azt.

¹ Henri Wallon, A gyermek lelki fejlődése, Gondolat Kiadó, Budapest, 124. 1958. o.

²⁻³ Uo.

Diana II.26.9

A papírlapon egy gesztus önmozgása általi átváltozása firkarajzzá egyszerű, és az átváltozás újszerűsége élmény-öröm. A gyermek cirkuláris tevékenysége során „arra kényszerül, hogy állandóan összehasonlítsa a gesztust és rögzített kifejezését, a vonalat, a legkülönbébb változatokban. Ezt a ciklust azonban hamarosan megszakítja gyermeknek az a sugallt vagy spontán módon föllépő igénye, hogy a vonalnak jelentést adjon”⁴. Szerintem, ha kezdetben azt adja jelentésnek, ami éppen az eszébe jut, akkor az a mozdulattal, vagy a létrejött rajz lényegi tulajdonságával kapcsolatos „egyszavas” vallomás. Habár, egy konkrét simulacrum egy előadás nyomjeként eredendően mást jelent. A felidézendő cselekvés vagy a felidézendő tárgyhoz kötött lehetséges cselekvés gesztus-utánzatának a képe, azaz valami másolatának a másolata. A többszörös áttétel végén a gesztusrajzaik sokszor felismerhetetlenné vált eredendő jelentését vállaló gyermekek kijelentései nem felelőtlenek. Tehát az előző félmondatos idézet befejezetten – „Kezdetben azt adja jelentésnek, ami éppen az eszébe jut, tekintet nélkül a tényleges hasonlóságra”⁵ – még inkább félreérthető. Ha pedig a játékos gesztusrajzában valami egészen mást lát, akkor talán tudattalanul ábrázolta is azt. Később, ha előre elhatározza, hogy mit rajzol, akkor az ismert konvencionális elemekkel és részletekkel túlsúlyos gyermekrajzokat értelmi realizmus jellemzi.

„Rorschach hangsúlyozta, hogy csak fokozati különbség van a közönséges érzékelés, a benyomások elménkbe iktatása és aközött az interpretálás között, amelyet belevetítésnek (projekciónak) nevezünk.”⁶ Az interpretálásnál az „iktatás” folyamatának a tudatában vagyunk, ellenkező esetben ezt vagy azt látjuk, mondjuk. „Ebből a szempontból csak fokozati és nem minőségi különbség van aközött is, amit ábrázolásnak, műnek, és aközött, amit természetes tárgynak nevezünk.”⁷ Ily módon a kisgyermek gesztus-firkája, firkarajza természetes képződmény, különös, természetes tárgy, képtárgy. A képtárgy fogalma Rudolf Arnheimnél „vizuális tárgy” elnevezéssel szerepel. Ábrázoló képtárgy, amely önmaga figuratívítása mellett, a létrehozó motorikus mozgásfolyamat térgeometriájának az ábrázolója is, és így közvetlen vagy közvetett szimbolikus jelentése van. A modern művészeti forradalom előtt a festő vagy szobrász motorikus viselkedése „csupán” az eszközének a szakszerű használatára szolgált. A XX. században „az úgynevezett gesztusfestészet a műalkotás közben végzett mozgás művészi minőségére helyezte a hangsúlyt, s talán soha nem is volt olyan művész azelőtt sem, kinek számára az ecsetvonás és a testmozgás kifejező tulajdonságainak egyike-másika ne számított volna vallomása részeként. A motorikus viselkedésnek ez az ábrázoló oldala egészen nyilvánvaló a kisgyermekben”⁸.

4 Uo. 125. o.

5 Uo.

6 Gombrich, id. mű, 101. o.

7 Uo.

8 Rudolf Arnheim, A vizuális élmény, Gondolat Kiadó, Budapest, 194. 1979. o.

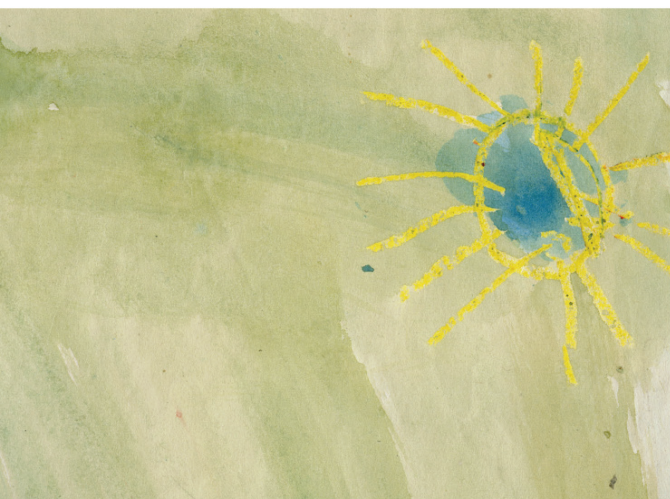
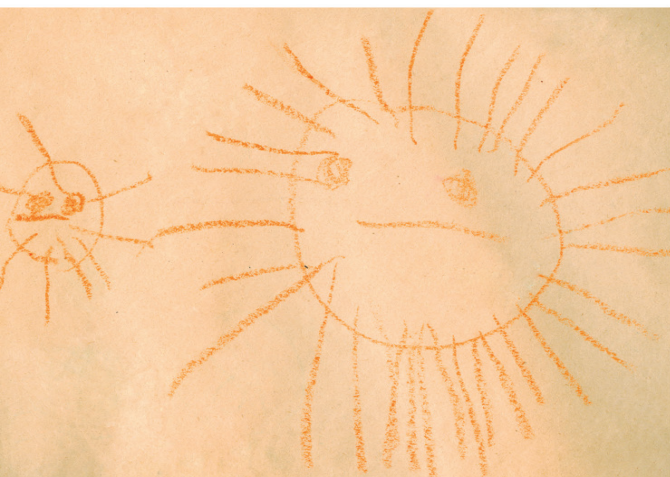
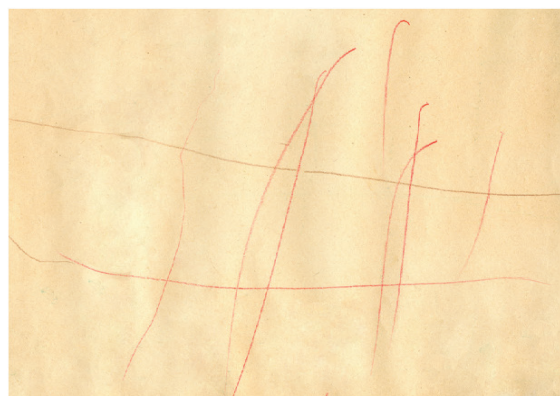
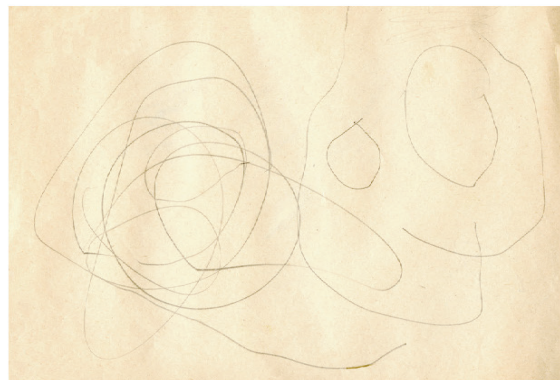
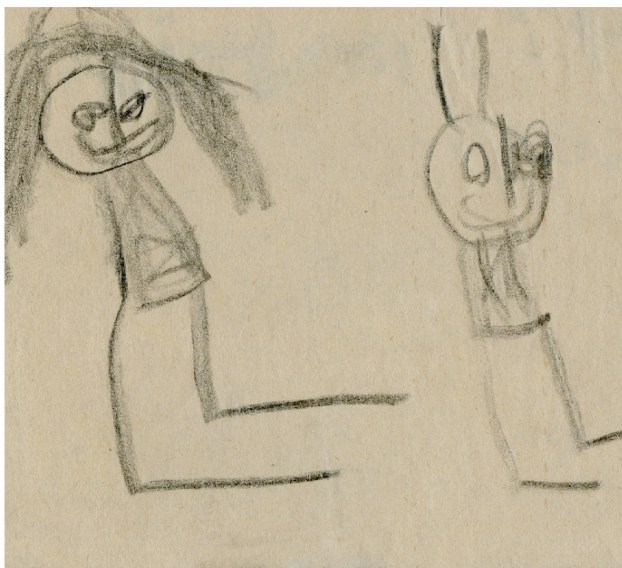

▲ Rácsnégyzetek keletkezése I.12.2

önindítású rajzolás

A gyermek fejlődési folyamata (ontogenezis) az önindítású rajzolás nélkül elképzelhetetlen. A képzszerű tér, az érzékszervi-mozgásos tér magas fokú fejlettségi szintjén jelenik meg. A belső szemléleti képek és a szemléleti gondolkodás kialakulásának a kezdete, a képzszerű tér és a beszéd megjelenésével egyidejű. Sőt, a kisgyermek a rajzolást is nagyjából ugyanekkor kezdi. A beszédkezdet, az érthetetlen nevekkel címkézetttség és e szavak jól hangzó kimondásának a tanulása segítségével, a beszéd utánzásával történik. Minden sikeres próba után a „*már ezt is tudod*” elismerés és biztatás a beszédtanuláshoz hozzátartozik. A firkarajzolás általában önjáró. A firkáló gyermekcsendben van, hasonlóan, mint amikor egyedül játszik. A „*megint firka*” kijelentésből hiányzik a „*csak*”, ami azért érezhetően benne rejlik. Sok esetben, ennél durvább a „*mikor rajzolsz már valamit*” sürgetés. Ekkor pedig, a beszédtanulás kezdeti szakasza végén, a kisgyermek már nem kezdő firkáló, hanem az önmaga firkarajz alkotóműhelyében tevékenykedő, iskolateremtő. A firkálás tabu, nem illik beleszólni. Viszont a firkarajzolásnál, a korai rajzolásnál a szakszerű és irányított elismeréssel nem szabad várakozni.

Az érintetlen rajzlap a kezdet előtti csend, a semmi. A csend a kíváncsiság

- ▲ Séta I.19
- ▲ Naparcok I.13.1
- ◀ Rácsnégyzet I.12.1
- ▲ Körvonaltűfirka I.6.5
- ▲ A Nap I.15.2
- ▲ Az ágyamban I.15.3

csendje. A „kezdet” az első zárt vagy nyitott vonalpróba, függetlenül attól, hogy hasonlít-e valami másra, azonnal alakként, és a háttérrel együtt jelenik meg. Az alak-háttér-megjelenés folytatásra vár. Ha az első össze-vissza firkarajzok téralakító hatása zavaros, akkor egy rámutató kérdés az újkezdést meggyorsíthatja: Mit tud Ő? és/vagy Mit tudsz kezdeni vele?

Márk **Rácsnégyzőgek keletkezése (I.12.2)** című firkarajzán az enyhén balra lejtő sokszorozott ívonalak egyre ritkulva, elkülönülő vízszintesekbe fordulnak át. A derékban rájuk zuhanó, a függőlegességre törekvő vonalakkal keresztezve jön létre a rácsalakzat. A négyszög és háromszög alakok a rácsalakzat szerves részei. A gyermek tudta, hogy a rajzolás mikor kell befejezni. A rajz, és azon belül a rácsalakzat egyensúlyát az egésszé szerveződés hogyanja és a kimetszett alakok centrális elhelyezkedése biztosítja. Anyja elismeréssel függesztette ki a többi közé. Noha a kész rajzai már nem érdekelték, de a rajzolás annál inkább.

Fanni **Rácsnégyzőg (I.12.1)** című rajza viszont az általa már felfedezett vízszinteseket és függőlegeseket, kiemelt tisztaságukban ereszti egymásnak. Mintha kíváncsi lenne, hogy együtt mire képesek. Tényleg valami új, egy négyszög alak, egy jó forma jött létre. A jó forma észlelési kényszerűsége a jó formák magasabb rendű egyensúlyából következik¹ – állítja Piaget.

A **Rácsnégyzőg** bármely két jellegzetes vonala vagy párhuzamos, vagy derékszögben metszi egymást. „A derék-szög a legegyszerűbb, mert szimmetrikus alakzatot hoz létre, s ez az alapja, a függőleges és vízszintes vonatkoztatási rendszernek, amely az egész térfogalmunk alapja.”² Tudott, hogy a gyermek az egyenes vonalak rajzoláskor, az irány vizuális fogalma megismerésével összhangban, a derékszögben kereszteződő vonalakat részesítik jó darabig előnyben. Az egyenes vizuális fogalma immár a párhuzamossági viszony lehetőségével is gazdagodhatott. A derékszög e párhuzamosság nélküli firkás örülete után az én kizárólagos játszóterem beállítottságú rajzolásban „az egyértelmű párhuzamos létezésének fontos szerepe van”³ E félmondatot céltudatosan Coxeter geometriájából idéztem, noha az kizárólag az eukleidészi, az affin geometriára vonatkoztatott kijelentés.

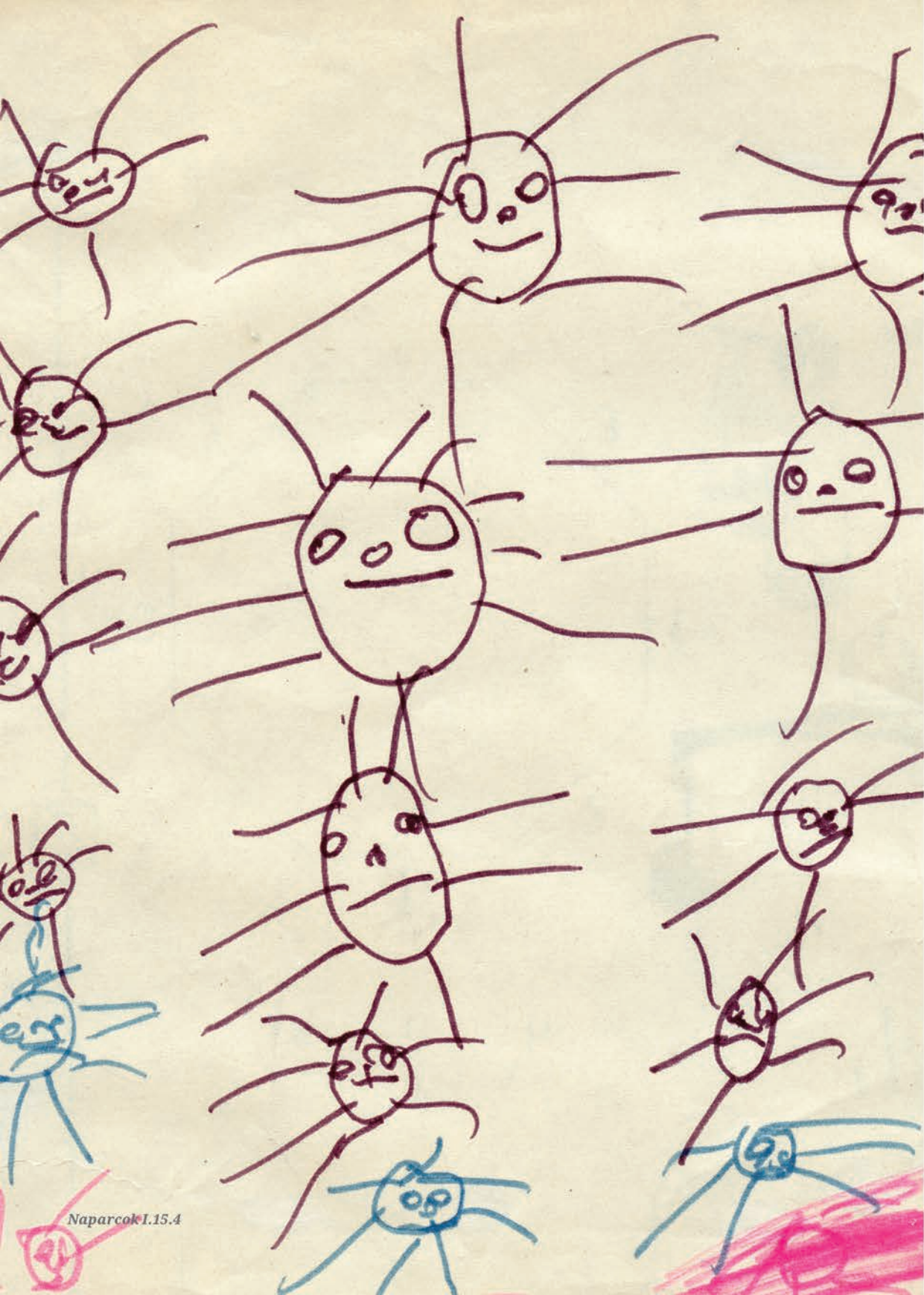
Fanninak a **Séta kettesben (I.19)** gyermekalakjai magabiztosan lépnek be a derékszög és párhuzamosság iskolájába. Az egész képmezőt kifestve kitöltő kereszt alakú, hosszú lábú **Napkéz ember (I.25.1)** lábfejei derékszögű stabilizátorok, és a virtuális földfelszín megjelenítői. A széttárt tenyerek és a szinkron formált fej-kör szeméinek az együttes ereje a kép és a képet néző közötti, köztes teret aktivizálja. A jóval előtte rajzolt nagy ívű **Körvonaltűfirka (I.6)** „ősi kör” cseppalakja az, a kör egyre gömbölyödő forgatagából csapódik ki. Ági **Kör születése (I.7.2)** egy másféle ősállapot kísérlet-sorából teremti meg az első topológiai köreit. Sőt, a körök első csoportosítási és közrefogási próbáját is felmutatja.

A naparcok a kisgyermek legelső emberrajzai között jelennek meg.

¹ Jean Piaget, Válogatott tanulmányok, Gondolat Kiadó, Budapest, 86. 1969. o.

² Arnheim, id. mű, 207. o.

³ Harold Scott MacDonald Coxeter, A geometriák alapjai, Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 183. 1973. o.

Naparcok I.15.4

A csecsemőnek az intim közelségű „anya szeme” a teljes látómezőt kitöltő, ki tudja milyen mély és hogyan csillogó élmény. Az „anyagyermekszem” szorosságból a mozgással újra és újra visszaáll „az anya engem néz” megnyugtató arcközelsége. Lehet, hogy mindebből, maga az ismétlődő ide-oda átalakulás a lényegi, a marandó élmény. Fanni talán ezért rajzolhatta a **Naparcok (I.13.1)** képén a testképarcok körvonala külső, konvex oldalára az éppen odaillő legnagyobb szögellentű egyeneseket, a sugarakat. Ezek úgynevezett normálvektorok, amelyek a kiinduló ívszakaszuk mindkét felével azonos szöveget zárnak be, a szemhéj szélén lévő szempillákhoz hasonlatosan.

Enikő **Naparcgyűjtemény (I.15.4)** eltérő karakterű tizenöt naparcára azt mondta: A nagy pécsi vásárban mindenki másként bámult rám. Az **Álmodok (I.15.3)** rajzán édesanyja fáradt naparcként örködik mellette. A **Fátyolos napsütés (I.15.2)** képén, az igazi Nap a legsötétebb felhőfoltban is megjelenik.

A firkarajz korszak elején a szomszédosság és elkülönülés, a sorrend, és a határolás és a közrefogás, a környezet és a folytonosság topologikus felfedezések. A kisgyermek fejlődésének a verbális, az úgynevezett negyedik Self-érzet szintje kezdődik el ekkor. Mivel ez időben jönnek létre az első firkarajzok is, ezért a firkarajz kezdetét, még inkább az egész gyermekrajz korszakot indokolt a fejlődés sterri Self-szerveződési elméletének azonos időbeli szintjének más történéseivel összevetni. A Self-szerveződés utáni időszakot a Self-konfliktus korszakának nevezik, amely a kamaszkor végéig tartó időszak. Ugyanis a beszéd, nyelv megjelenésével az én érzet, „a Self objektíválható lesz, de a nyelv el is idegenít a tapasztalattól, megjelenik az elmondható, a csak önmagunknak elmondható és az elmondhatatlan”⁴.

A beszéd tanulásakor a sok új információ rendetlenséget okozhat a tudat működésében. A kisgyermek viszont a firkarajzoláskor előbb utóbb „ügyesebbnek és rátermettebbnek érzi magát”. Ha „a gondolatok, a szándék, az érzések és az összes érzékszerv ugyanarra a célra összpontosulnak”⁵ akkor gyakran a gyermek egy áramlatélmény sodrásában elmerülve rajzol. Például Áginak a **Kör születése és a Törzs-lábember (I.7.4)** rajzai feltehetően a rajzoló olyan állapotában készültek „amely lehetővé tette a felfedezés örömeit, egy olyan kreatív érzést, amellyel a személy egy új valóságba léphetett be. Ezzel nemcsak a teljesítőképeség magasabb szintjére jutott el, de olyan állapotba is, melyről eddig még csak nem is álmodott. Röviden, az élmény úgy formálta át az Ént, hogy összetettebb lett, és az Énnek ebben a fejlődésében rejlik az áramlatélmény kulcsa”⁶.

Piaget tanának az érzékelési-észlelési folyamatok aktív lényegi jellegére alapozva állította Francstel, hogy a gyermeknek „az ábrázolás aktív képességeit kell kifejlesztenie, és meg kell konstruálnia egy egyetemességet két különböző síkon, a percepcióén és az ábrázolásán”⁷. Bizonyára ez a Francstel-stratégia minimalizálja a gyermek érzet konfliktusos helyzetbe kerülésének az esélyeit, illetve, hogy a Self-konfliktus-időszak egyáltalában valamiféle zavarodottságban nyilvánuljon meg.

4 Tényi Tamás, „Csecsemőkutatás és pszichoanalitikus terápiaelmélet”, in Wolfgang Sehringer – Vass Zoltán, *Leleki folyamatok dinamikája*, Flaccus Kiadó, Budapest, 310. 2005. o.

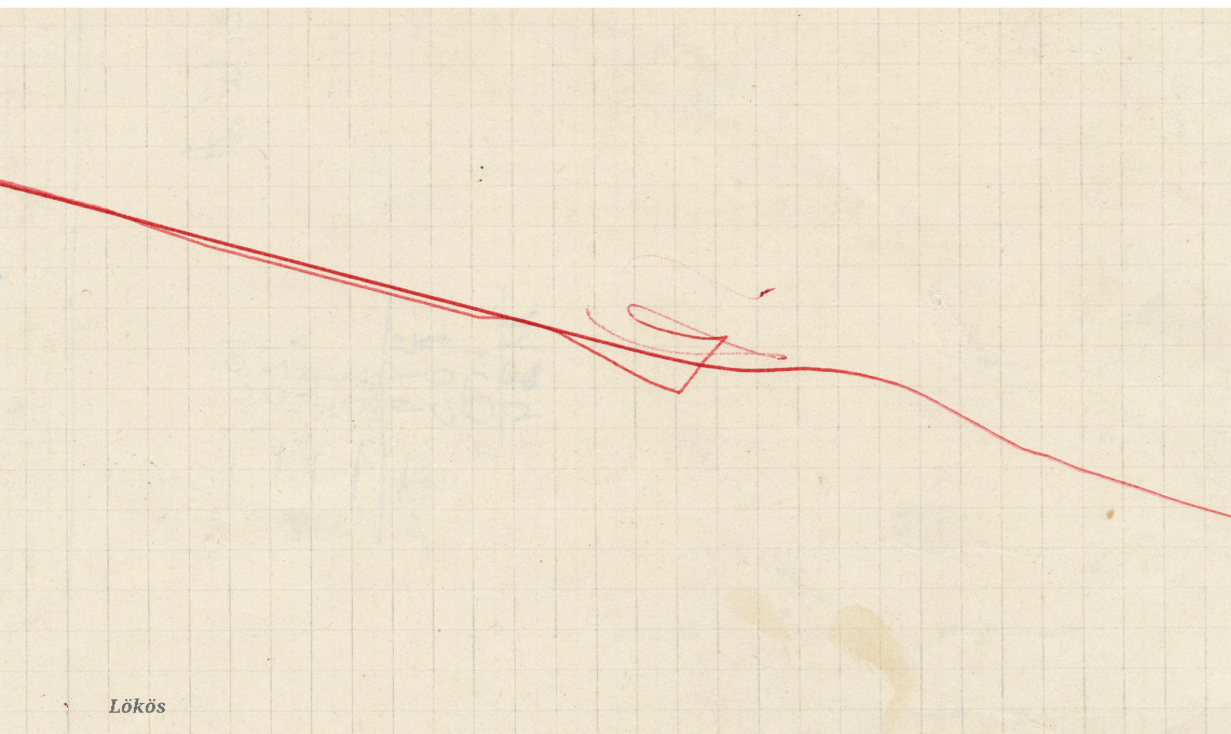
5 Csikszentmihályi Mihály, *FLOW – Az áramlat – A tökéletes élmény pszichológiája*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 73. 2001. o.

6 Uo. 115. o.

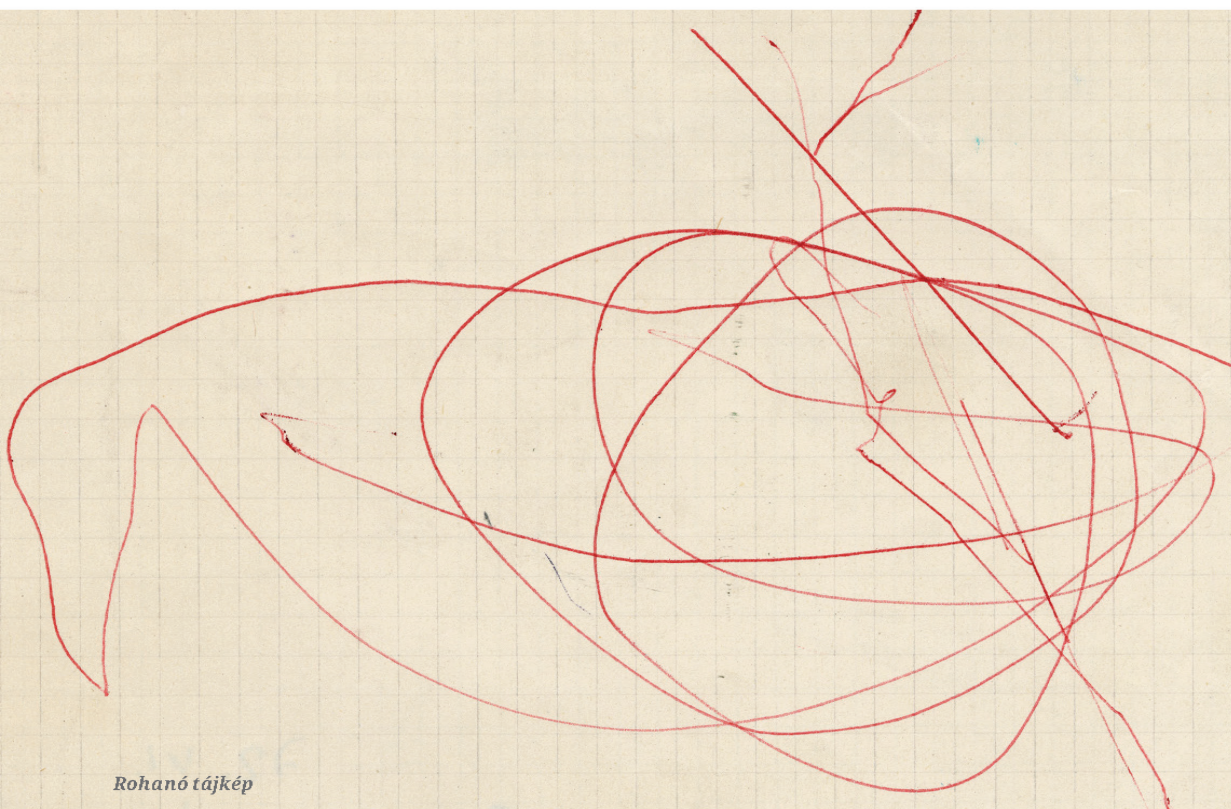
7 Francstel, id. mű, 256. o.

- ◀ Napkézember I.25.1
- ▲ A kör születése I.7.2
- ▲ Törzs-láb ember I.7.4

Lökös

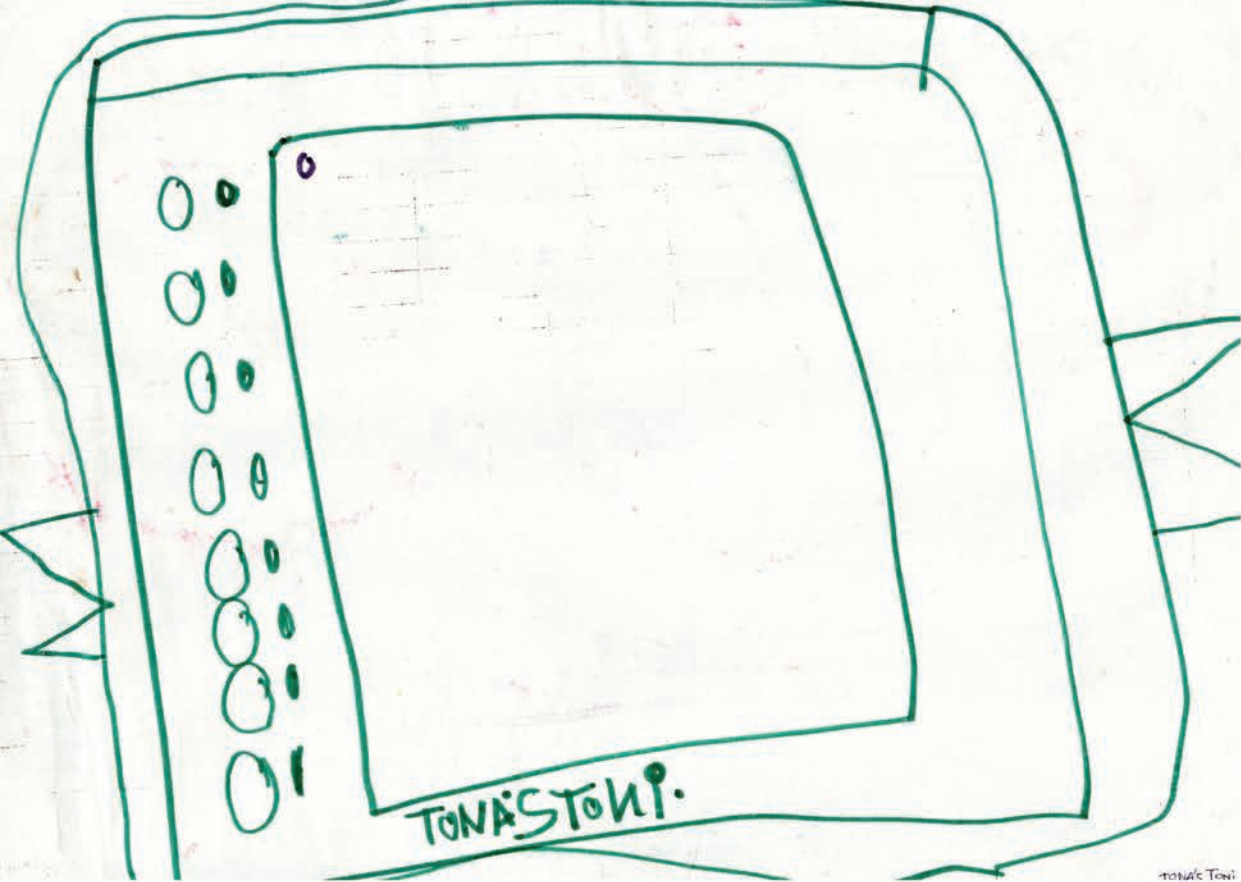

Rohanó tájkép

az út lényegélete

1972. – MecsekExpressz. Utazótársam négy éves kisfia az ablak mellett, a mentirány felé ül. Hirtelen rajzolni kezd. Ekkor készül a három firkarajza, a **Robogó tájkép**, a **Lökös és az Alagút**.

Elsőként a **Robogó tájkép** születik meg. Attila a rajzolást, kockás füzetlapon, néhány fentről indított ferde firkavonal-próbával kezd. Először a vonatablakban elsuhanó közeli oszlopok és tartószerkezetek lüktetésével hangolódik össze. Majd egy rézsútossal és két merőlegesével tudja le az orra előtt elvágtazó részletekkel foglalkozást. Számomra ez, az eltorzultan látott és rajzolt merőleges viszonylatok sorának a magyarázó képlete. Talán egy önigazoló „próbalövés”, amellyel a gyermek visszajelez a rajzoltak jószágáról. Ezután azonnal vált, és a balról begördülve folyamatosan megújuló tájdomborzat határvonalára figyel. Bámulatos, ahogy szükségszerűen e változás elé megy, és jobbról kezdi el a tájkép első határvonalát rajzolni. Az elnyújtott hegyvonulatvonal a képablak bal szélénél nem érhet véget. Hiszen a tájnak, a legtávolabbi részétől a legközelebbi felé irányuló, gyorsulással-változása az ablakkép e helyén, egy függőleges torlódási sáv mentén látható. Az összemosódottan zakatoló állandó változás a képablakbeli hullám-

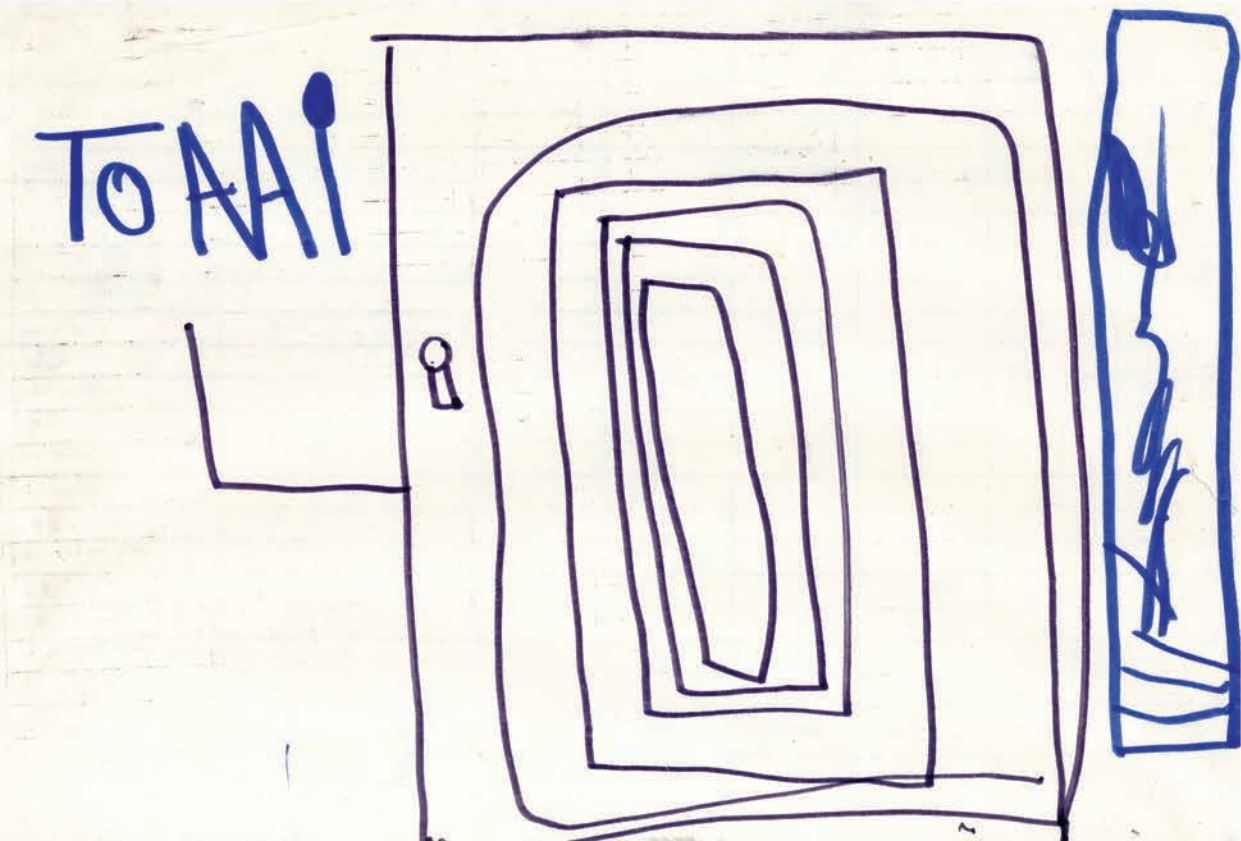
◀ TVI.29.1

vonalat lefelé irányítja, majd az éppen odaérkező közeli dolog visszalöki őt a kép belseje felé, ahol egy befogadó görbületi ív után újabb látóhatár-dombív, helyesebben egy domb séma következik. A csavarmozgásszerű lendülettel továbbfutó folyamatos vonal már nem lép be az állandó villódzással bántóan változó sávba. További két befelé elcsúsztatott körforgással-haladás után a képzetes középpontja felé kanyarodik, és a hegyre felfutó mozgássá átalakulás közben elhal.

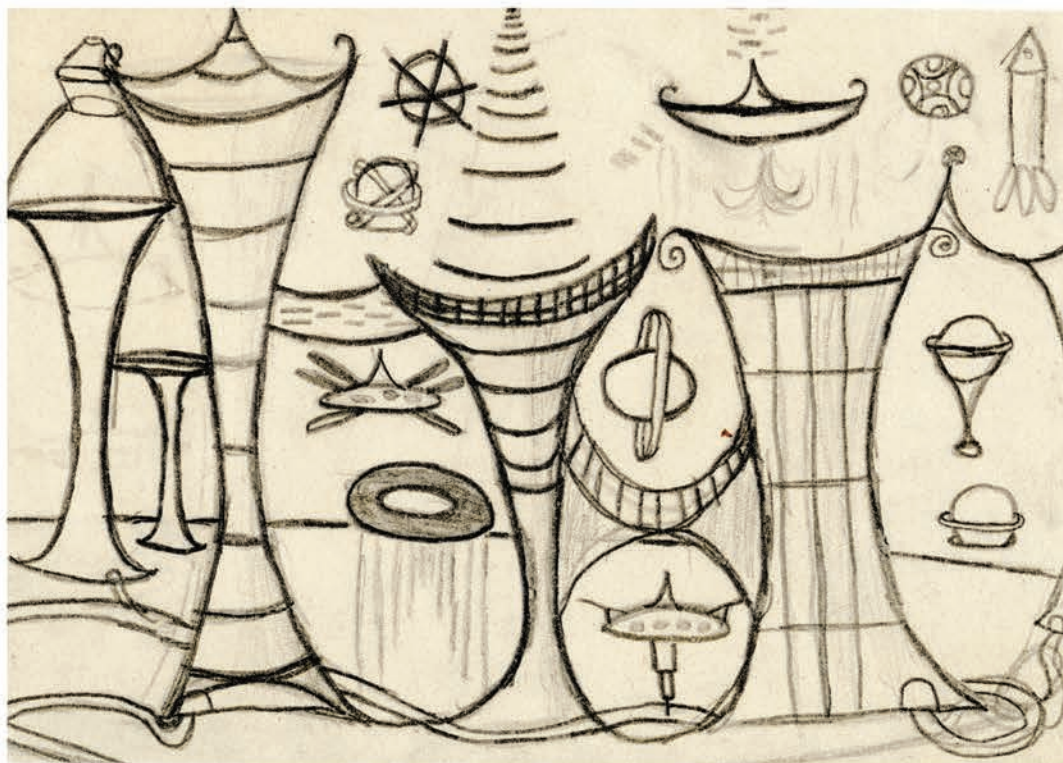
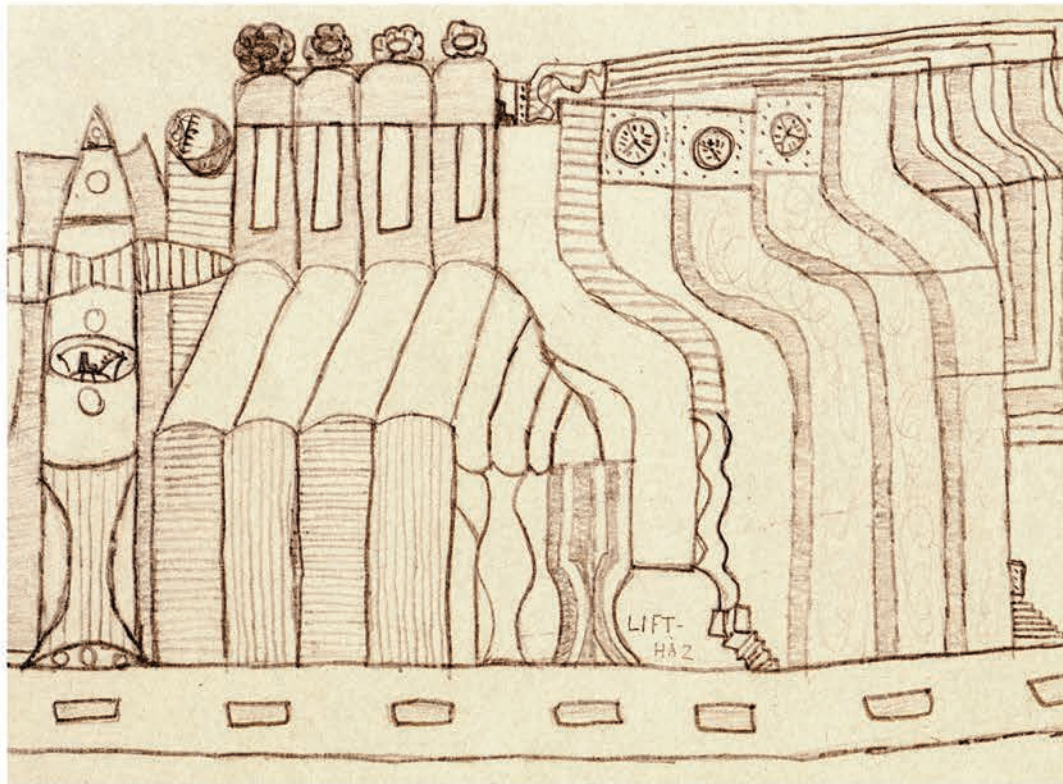
A száguldó vonatban ülő Attila az ablakkép változásának a mozgását egy különös firkavonallal, a képtablakban jeleníti meg. A **Robogó tájkép** az utazó különös látványélményének, az ablakkép változás-mozgásának a gradiensszerű lényegét felmutató rajz. Attila képes volt a rajzoló tevékenysége alatt ezzel spirituálisan eggyé válni. A teljes átéléssel intuitíven rajzolt tájkép újszerűsége a gyermeket mégis váratlanul érinti. A meglepetésszerű sikerélmény megerősítést kíván. „*Úgy látom, hogy a robogva változó tájkép fordított irányba utazik*” – hangzik el, és egy utolsó határozott balról jobbra mozdulatú vonalív kerül még a rajz belsejébe. Szólni kell arról a két csomóponttól, amelyek a különös keringőtáncát járó vonal önátmetszései során jöttek létre. Véletlenszerűnek tetsző keletkezésük után, mint irányító funkciójú orientáló pontok váltak a lendületrajzolás kulcspontjaivá. A hegyvidékes táj határvonalából lett gradiens vonalnak, a gördülve elcsúszó cirkuláris egymásra rétegződése döntően ezeken a pontokon át, elképesztő pontossággal történt.

A **Lökös**, az ablakképben, a robogó táj égboltján váratlanul megjelenő kondenzcsíkot húzó repülőgép hatására, majd hogyan egyetlen oda és félig vissza lendülettel rajzolt. E mozgás balról felfelé rézsútosan indul és egy enyhe hullám után nyílként suhan tovább. A szűrő hegyétől visszafelé igyekszik észrevétlen maradni, majd egy nyitott háromszögszerű feltűnő mozdulat után, finom csavarral felkapva ér véget. Ez a gépalak a mozgáspályája kijelölt irányába röpíti magát előre. A **Lökös** szédítő sebességű mozgáséletének láthatóvá tett pillanata (a most) a jövő pillanatait is kijelöli, és az elmúltakét eredendően tartalmazza. A **Lökös** kisgyermek-rajz az egységes tér-idő világ egy elképesztő és természetes szimbóluma.

Az Alagút című említett „rajz” csak létezett. Mégis ideillően beszélek róla. Az expresszben az abaligeti alagúton áthaladás fokozta a kisfiú élményrögzítő kedvét. A szóló görbe vonal, egy szétterpesztett lábú fordított U-alak a hegyhátív. A gyermek a golyóstollával, a hegyhátívvel megjelenített hegyet, a megfelelő helyen átfúrja, majd azon a golyóstoll-szerelvényét áthúzva átutaztatja. A fülkében utazók közül legalább ketten érezzük és tudjuk, hogy ez egy sikeres egyperces Alagútperformansz volt.

◀ Ajtó I.29.2

Kellogge a kétsarkú boltozatot a rajzlapon történő elhelyezkedési minták között szerepelteti¹. Az Alagút kép hegyhátívet jelölő egyetlen vonala e minta egy jellegzetes firkaváltozata, a szemkontroll által ellenőrzött területfoglalás egyértelmű megnyilvánulása volt. „A séma nemcsak terv, hanem egyszermind a terv végrehajtója is. Egyszerre a cselekvés mintája, minta a cselekvéshez”² – írja Neisser. A *Robogó tájkép*, a *Lökös* és az *Alagút képek* története bizonyítja, hogy „a gyermekben intuíciók, alkotókészség, spontán hajtóerők és örömök sejlének”³. Attilát az utazási látványélmények hirtelen jött lenyűgöző újszerűsége magával ragadja. Az elragadott ihletettség állapotában, a hétköznapi képalkotó eszköz könnyed használata segítségével, felfedezi a pörgő események mozgásváltozásának lényegét. Élvezi, hogy a rajzolás közben a látványélménnyel összhangban formálódik ki valami új, amely közben jó helyettesítőként boldogságot okoz. A lényeget láthatóvá tévő képzelőerő sikeres.

Megjegyzem, hogy a kiemelt képjellemzőket Gombrichtól, az olasz reneszánsz új eszméjét átfogó alábbi gondolatából vettem át. „A reneszánsz elméletek és előítéletek szövevényében az ihletettségnek és a képzelőerőnk a hangsúlyozása karöltve jár a művészetnek mint magas intellektuális tevékenységnek a hangsúlyozásával.”⁴

A gyermek életében a rajzolás változatlanul olyan kihagyhatatlan játék, amelynek megismerő és valóságteremtő funkciója van. A kisgyermek, a kezdeti firkáló próbák, firkarajzolások során továbbfűtött kíváncsisággal áll a megjelenítő rajzolat működtető világ titokzatos kapujában. Amilyen nagy a képeskönyv és a képernyő képi világai között a különbség, olyan kicsi a gyermekrajzok közti hasonlóság. A rajzoló gyermek nyughatatlan keresési vágya a rajzolás felfedezés hitének a szellemiségében gyökeredzik. A *Tonás toni* és az *Ajtó (I.29.1 és I.29.2)* rajzokat az öt éves kislány a Videoton televízió fénykorában rajzolta. A szeretett Tomi, Tamás nagybátyja megjelenését várta, aki családjával együtt Svédországba disszidált.

¹ Rhoda Kellogg, *Analyzing Children's Art*, Mayfield, California, 25. 1969. o.

² Ulric Neisser, *Megismerés és valóság*, Gondolat Kiadó, Budapest, 62. 1984. o.

³ Eric Berne, *Emberi játszmák*, Háttér Kiadó, Budapest, 36. 1984. o.

⁴ Gombrich, id. mű, 180. o.

Kellogg-féle osztályozási rendszer

Rhoda Kellogg az *Analyzing Children's Art* című könyvében a kisgyermek rajzain kimeríthetetlen változatosságban található alakok (a konvencionális gyermekrajzelemek) átfogó morfológiáját dolgozta ki. A kettő-nyolc éves gyermek rajzát művészi munkának tekinti, hiszen mentális fejlődésük egyik közvetlen helye és közege, s végül az önalkotásuk eredeti dokumentuma. Kellogg óriási gyermekrajz gyűjteményére támaszkodva az alapfirkák (elemi vonalsémák), az elhelyezkedési minták (elemi kompozíciós sémák), az alapalakok (elemi ábrasémák) és a páros kombinációk, az alakösszetételek (elemi konstrukciós sémák), a mandalák, a napok, a sugár-alakok és az emberek lehetséges ábrázolásának rendszer-szemlélettel történő tipizáló osztályozási rendszerezését végzi el, s mindezt korrekt táblázatai teszik könnyen áttekinthetővé. Egy fejezetbe összevonva találkozunk az állatok, a növények, az épületek és a közlekedés tipikus tárgy- és sémarendszereivel. A gyermekrajz kezdetétől a kora gyermekkori képi ábrázolás fejlődésének rend-

szerét, az úgynevezett „osztályozási rendszer”¹ dinamikus struktúráját egy közép-pontból sugár-alakban kinövő kördiagram vázlatosan szemlélteti. Kellogg egész munkássága arra ösztönöz, hogy a firkákkal induló korai ábrázolási korszak ismert jellemzőivel (például: naparc, napkéz-ember, virgácskéz-ember vagy grafikus automatizmus, átlátszóság, részletek hierarchiája, előtérképzés, emeletes elrendezés, messzeség jelzése elkanyarodó útvonallal, többnézőpontúság, lánciluszcítráció) egyszerűnek tűnő, mégis titokzatos gyermekrajzait átfogóan tudjuk kezelni, és azt rendezetten tegyük.

A korai gyermekrajzokat rendszerező jelenségarculatú deduktív jellegű Kellogg-féle ellentmondás-mentes gondolati építményben logikus, determinisztikus út vezet az egyszerűbb rajzi sémáktól az egyre bonyolultabb sémák felfedezése és alkalmazása felé. A valóságban az előrehaladás lépései akár funkcionálisan detemináltak, akár determinált valószínűséggel egyéni ütemezésben követhetik egymást.

A Gyermekrajz Gyűjtemény mappasor-rendje rendszerszemléletű, hierarchikus felépítettségű. Azt mutatja, amilyen életkorban a gyermeki alkotás létrejött. A törzsanyaga egymást átfedő és időnként célszerűen elkülönült szakaszossággal jött létre. A rendszerező válogatásom által vált folyamatjellegűvé. Az ily módon létrejött gyűjtemény a térábrázolás genezisének egy konkrét modellje. A fejlődés minden fokán, helyesebben minden pillanatában az addig megismert térábrázolási fogások, sémák alkotó alkalmazása közben bármikor felbukkanhat egy újábrázolási trükk. Ha ez a rátalálás többet tudó rajzolatot sejtet, akkor azonnal beindul a próbaváltozatokkal való kísérletezés, és az „ezt tudom” képességekhez integrálódás. A rátalált változatok ismétlődő sokasága pedig az alkotómunka örömteli alakítása, küzdelemmel, a változatok sokaságának létrejöttével jár, amely a problémamegoldás keresésének irányára mutat rá. Már kezdettől fogva felsejtett, hogy a hierarchikus rendezettség minden szintjén egy szintézis, egy általánosítás valósul meg. Ami azt jelenti, hogy a gyermekrajzok világa belülről tekintve egy bonyolult önszerveződő rendszer, nem pedig egy „csak épített” világ.

Gyermek- és környezetfüggő, hogy például kinél melyik emberrajz típusba sorolható változat jelenik meg elsőként. Tanulságos, hogy ez az előember hogyan alakul át olyan első emberré, akivel és társaival már sokféle emberi szerep eljátszható. Lényeges, hogy rajzról rajzra, a funkciószzerűen alkalmazkodó embérsémája változataival hogyan építkezik. Például az **Embterömeg képek (IV.14)** mindegyike elhiteti, hogy az ő emberei csak az általuk képzett tömegalakzatot hozhatták létre. Ezért ábrázol sajátosan hatásos tömegjelenetet minden egyes kép. A **Liget képek (IV.13)** kisebb korban készültek, viszont a pálcikák és szalagdarabok átfedéssel térábrázolásával már ezt megelőzően foglalkoztak. A természetes környezethez kötődő téma, a tematikus feladat és az új ábrázolási fogás mennél több és változatos használatának a kérése nem véletlenül estek egybe.

¹ Kellogg, id. mű, 279. o.

Az *Embertömeg* és *Liget képek* összevetés céljából kerültek egymás mellé. Az emberalakok a gyermekrajzvilág megszokott, de már érett figurái. Innen szakértői segítséggel lehet továbblépni. A tömeggé szerveződöttségük hogyanja viszont meghökkentő. A *Liget* fakoronáinak egymást átfedő vonalágakból felépítése, az egyféle lényegjeggyel történő megjelenítés, nem szorul magyarázatra. A *Liget képek* konstruktív és expresszív kompozíciók. Közöttük, az egyértelmű egyszerűséggel, a sávágas és a tiszta vonalágas rajzok az átfedéses térábrázolás legalább e két fajtájának méltó reprezentánsai.

A tömeg VI.14.1-6 ▶

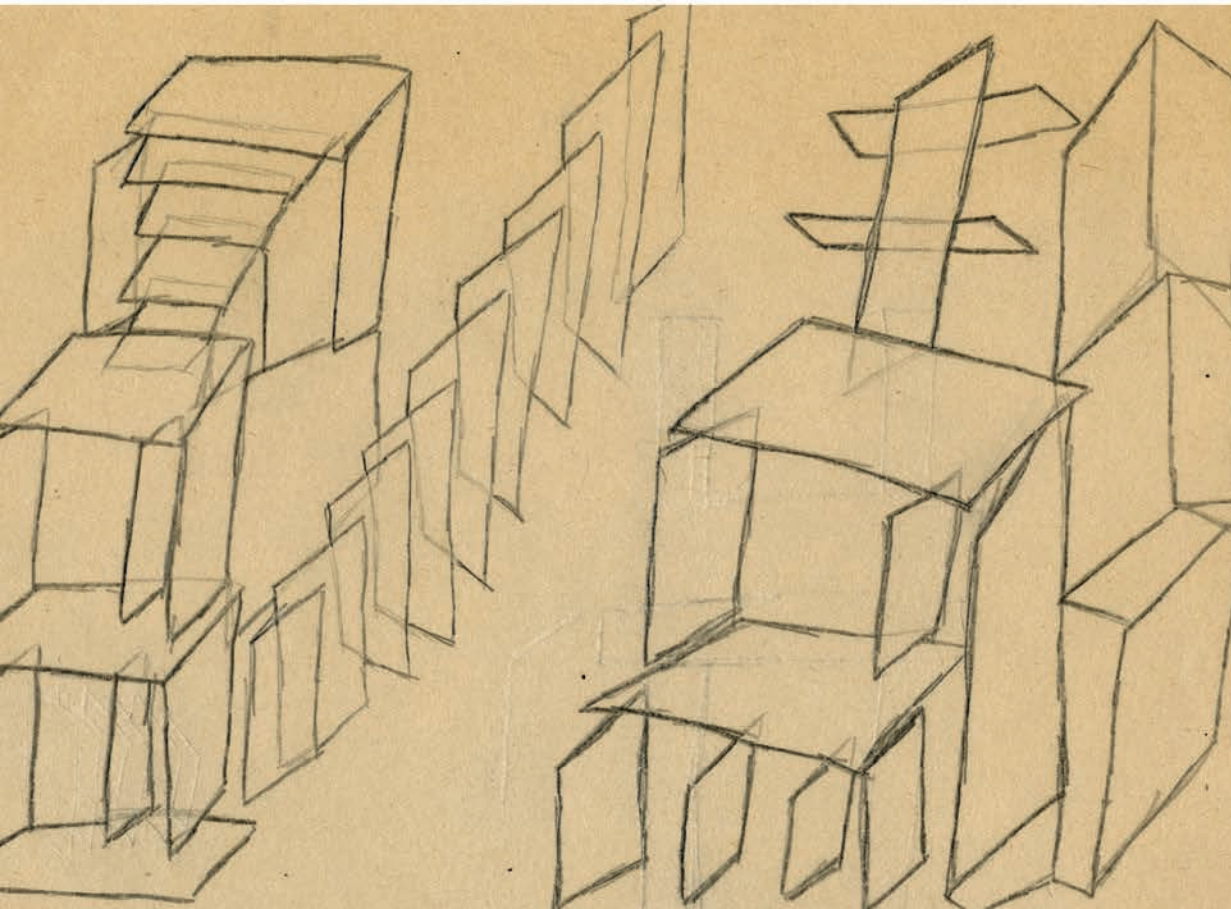
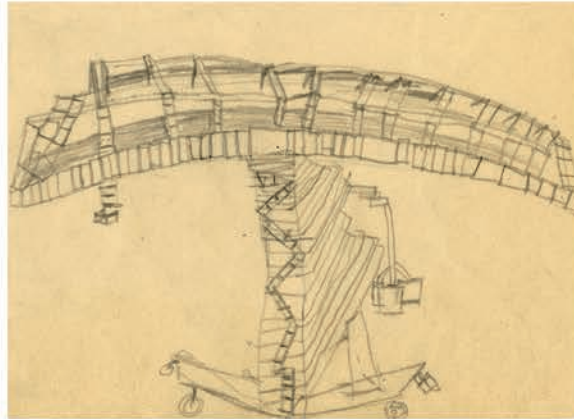
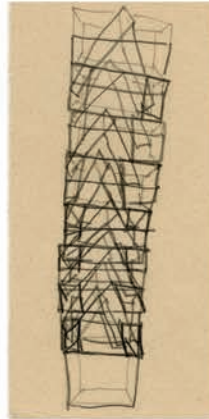
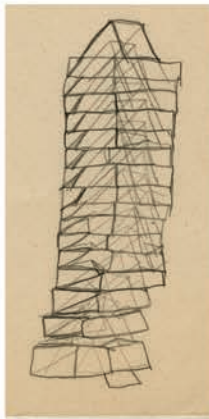
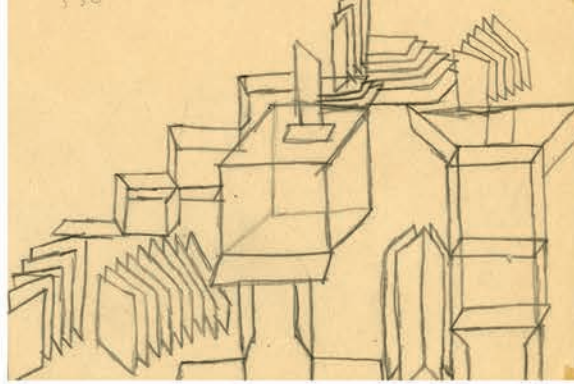

▲ A tömeg VI.14.5

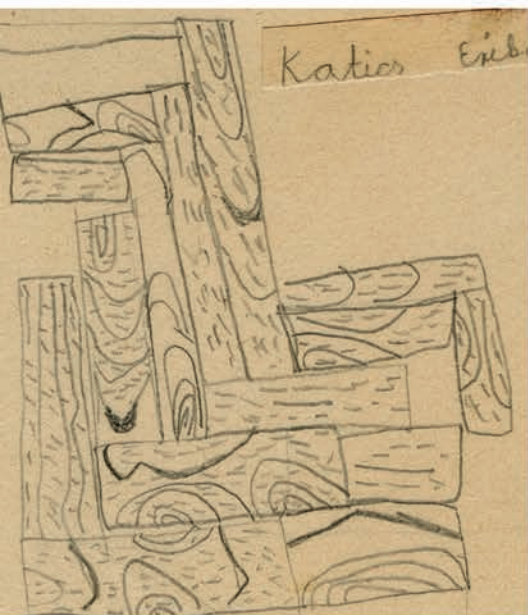
▲ Liget VI.13.1-4

Kártyavár VIII.10.4 ▼
 Építődaru VII.11.8 ▼
 Illesztéspróbák VII.11.2 ▼
 Panelek VII.11.4 ▼

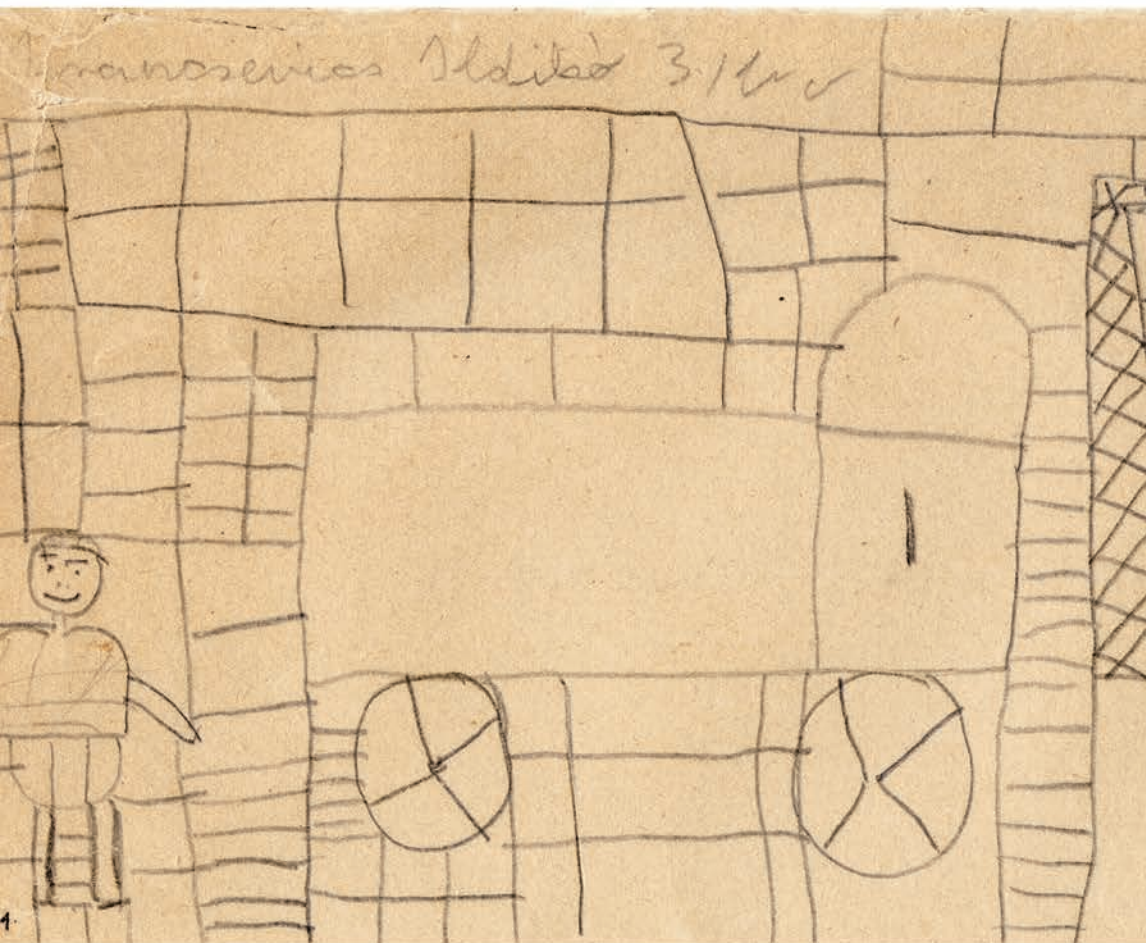

parkettás panel

A tantermi parketta összerakásának megértése és ugyanakkor a faparketta erezetek tanulmányozása eredményeképpen jöttek létre a dekoratív és konstruktív **Parketta alakzatrajzok (IV.15)**. A rákövetkező **Parkettán állás feladat (IV.16)** rajzain a különös megoldások a gyermek figuratív alkotó tehetségének a látható bizonyítékai. A legtöbb rajz túllép az „ami áll, az bázisvonalon áll” térábrázolási szinten. A parketta fölötti érintve lebegés, illetve a padlózat tetejét jelölő bázisvonalon állás helyett, a parkettaelemek rendjét megzavaró parkettára lépés eseménye van különféleképpen ábrázolva. A tulipános rajz nyakigláb embere a parketta téglák legfelső sorába beillesztett lábfejein áll **(IV.16.3)**. A jól öltözött tojástestű alak szinte tektonikus jellegű, parketta hegycsuszamlást hoz létre **(IV.16.5)**. A fekete kiskabátos alatt pedig fenyőágszerűen rendeződött egy parkettasáv **(IV.16.6)**. Ráadásul erre, az egy sor virágnyl merőleges élességgel mutat rá. János rajza viszont az „egyiptomi módszerhez” hasonlóan a parkettázott padlózatot is a legjobb nézetével ábrázolja **(IV.16.7)**. Ugyanakkor – döntően egy egyszerű és jól alkalmazott átfedéssel térábrázolási fogással – mégsem egyiptomias, nem egy síkrétegekbe összepréselt a kép.

◀ Parketta IV.15.1
 ◀ Parketta IV.15.5
 ▶ A paneles
 építkezés IV.17.1

A racionális síkokba összefogott alakzatokkal ez a rajz konstruktív és racionalista. Megjegyzendő, hogy a képsík egy racionális sík. A mögötte lévő képzelte vagy ábrázolt, vele párhuzamos síkok, a racionális síkok egy sorozata az eukleidészi térbeliség virtuális megjelenítője. A festői gyakorlatban a racionális síkokat a homloksíkkal párhuzamos síkoknak nevezzük.

Fontos hangsúlyozni, hogy a legtöbb gyermek a parkettára lépő alakjának a helyzetébe lévőnek képzelte magát, és az egész szituációt antropomorfizálta a rajzolás közben. A tojástestű és a fekete kiskabátos alaknál a parketta-padlózat szokatlan, mégis szerves torzulatai a gyermek figuratív, helyzetfelismerő és problémamegoldó tehetségének a kitűnő bizonyítékai. A gyermekek ténylegesen azt gondolhatták és hitték, hogy a saját külön-világukban tevékenykednek és alakítják azt. A gyermek, rajzolás közben, a modern virtuális valóság, a technika segítségével képes belemerülni egy más világba, az éppen létező, adott virtuális világba.

A Paneles építkezés rajzok változatos alapanyagot kínálnak fel. A síkpanelek, a derékszögű négyszögek valós térbeli mozgatasát és forgatasát, alapvető síkbeli ábrázolási fogásainak a felfedezését és a laza és hajlékony alkalmazás megértését segítik elő.

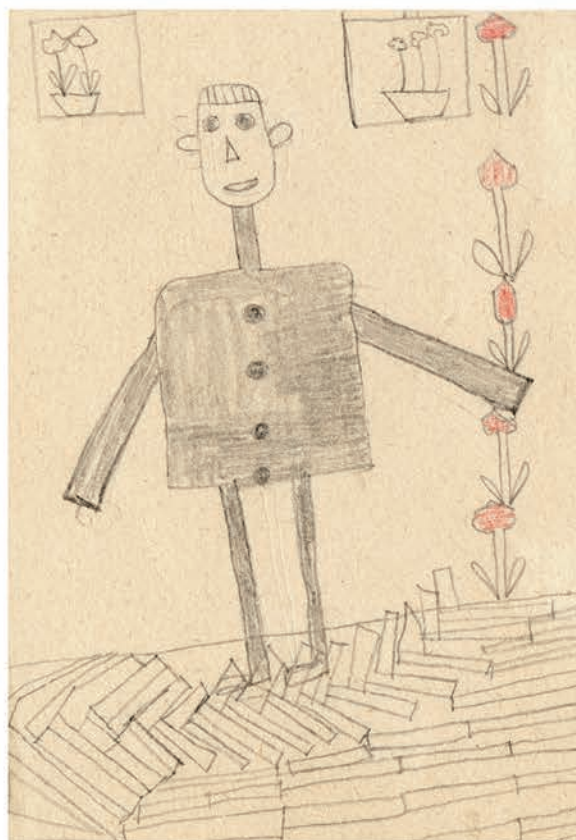
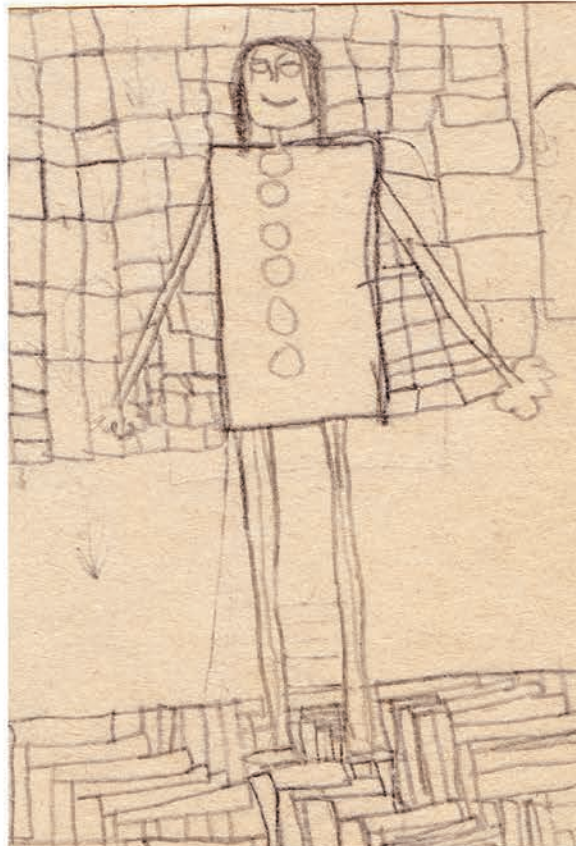
A parkettára lépés feladatnál sok gyermek gondolta és hitte, hogy annak a tevékeny belső átélője. Hasonló, a rajzolás közbeni virtuális élményre utaló rajz a paneles feladatnál viszont csak néhány akad. Lehet, hogy ez a rajzoló és a rajzolt közötti transzcendens kapcsolatnak köszönhető. Például ilyen a panel elemekből az égisz és a mindent kitöltő kettősnégyszögek élő építménye (IV.17.2). Az elemek a belső ablaknégyszögekkel lélegeznek. Az építő daru nagy lendülettel egy panelt emel a többi közé. A másik, a tömören összeépített résznél, éppen az utolsót illeszti a helyére.

A legtöbb paneles kép „kívülről” rajzolt. De amíg Ildi rajzán (IV.17.1) az építkezés fizikai tere csupán kétdimenziós elrendezéssé változott, addig Karcsinál (IV.17.3) a teherautó már lapjára fordított panelekkel megrakott. Igaz, minden más a legjellemzőbb oldalával megrajzolt, s mindenből annyi, ami ráfér a kép síkjára. Ezért a daru által felemelt panel mögött már álló háznak egy alsó eleme hiányzik, a másik oldala fölött állónak pedig a felső két szintje félrebillen.

A gyermek a működő daru után rajzolta ezeket az épületeket. A többi paneles rajz – az átfedésszerű és transzparens átfedésszerű panelek mellett és velük együtt – kitermeli a derékszögű paralelogramma homloksíktól elforduló jellegzetes változatait. A gyermekek a tériség, a mélység illúziójának a megteremtésén fáradozva érnek el a teret létrehozó torzulatok felfedezéséhez. „A torzult mindig összehasonlítást tartalmaz: ennek összehasonlítását, ami van, azzal, aminek lennie kellene.”¹ A torzult panel igazából a legjobb nézetétől hátrafelé elfordult vagy eldőlt derékszögű panel látszati képének a hasonmása.

¹ Arnheim, id. mű, 287. o.

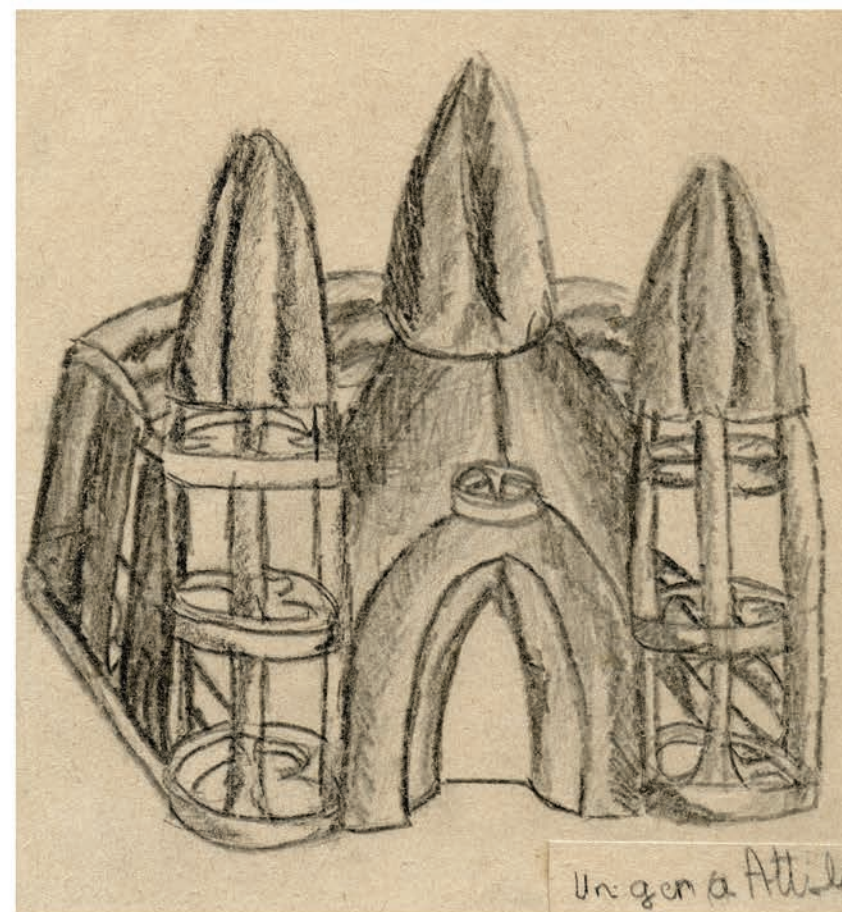
A parkettán állók IV.16.3-7 ▼

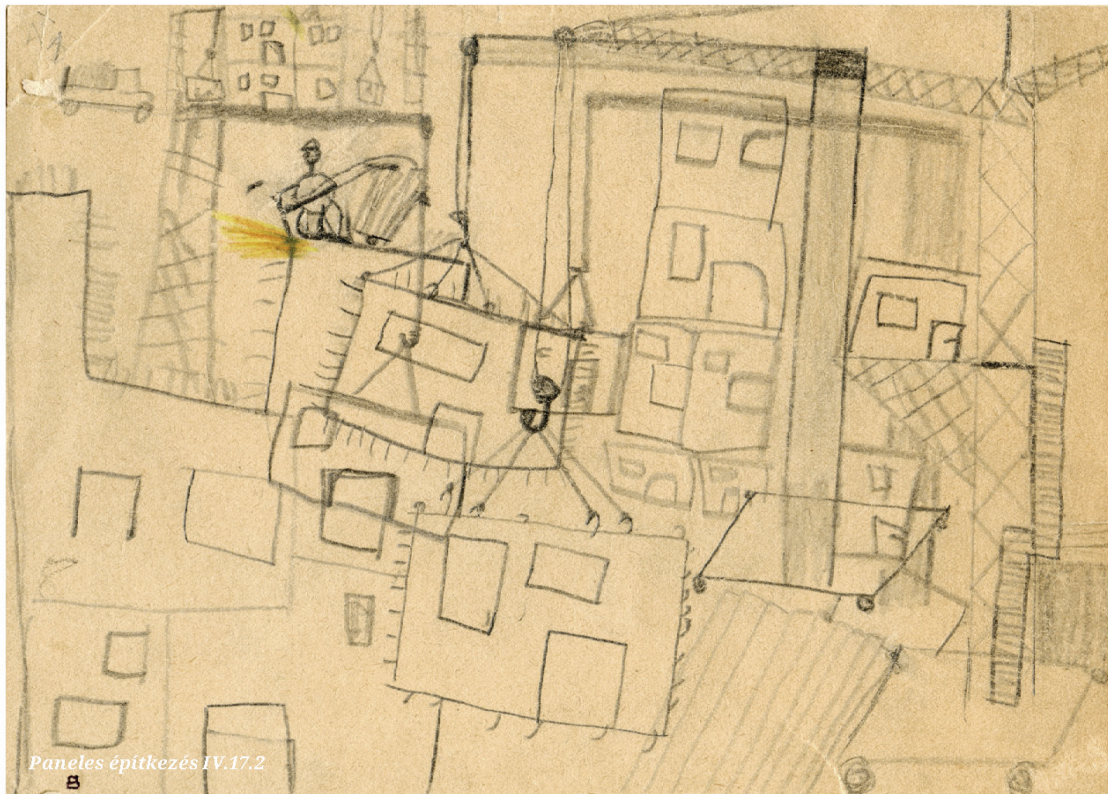
A „parkettás panel” rajzokon a mélységészlelés és a térábrázolás kulcské-
nyezői, az alak és háttér, az átfedés és a torzulat egyéni arculatú elemi székemavál-
tozatai az adott tárgy, téma megjelenítő ábrázolási szándékának. A megjelenítés
vágyának a szülőttei, beleértve a készülő rajzból érkező visszacsatolást, amely
időnként új megközelítéseket sugallhatott. Ezek a rajzok az átfedéses térrétegek és
a torzulatokkal létrehozott térhatások ábrázolással történő megismerésének
az időszerűségére hívják fel a figyelmet. „A tanulás folyamata a sémának kísérlet
és tévedés útján való használhatóvá tétele.”²

² Gombrich, id. mű, 88. o.

▼ Várkastély XII.8.1

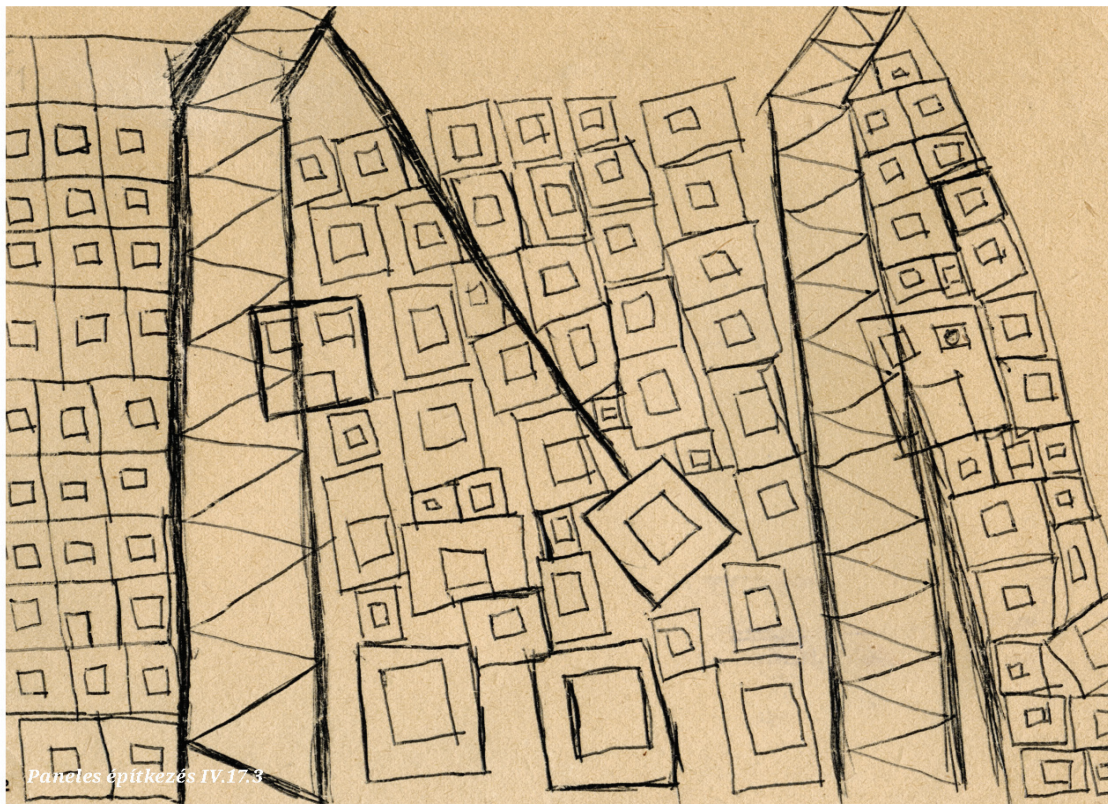
Unigena Attale

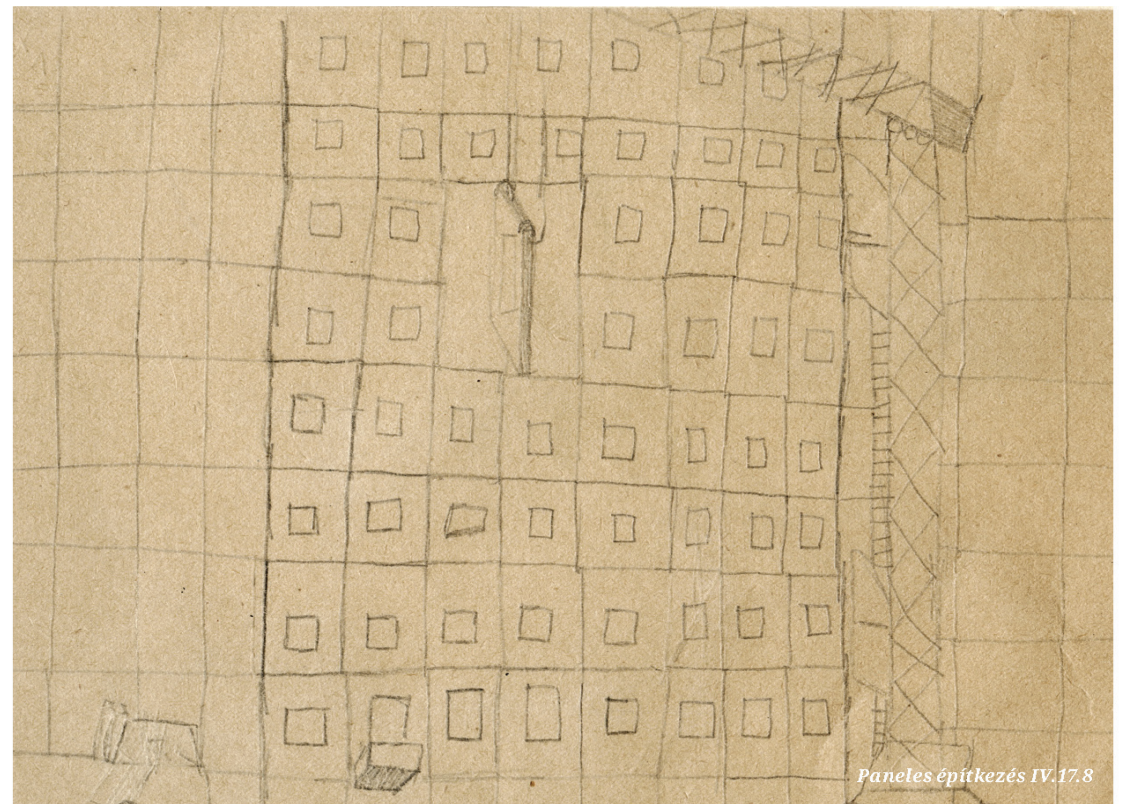
Paneles építkezés IV.17.2

Paneles építkezés IV.17.12

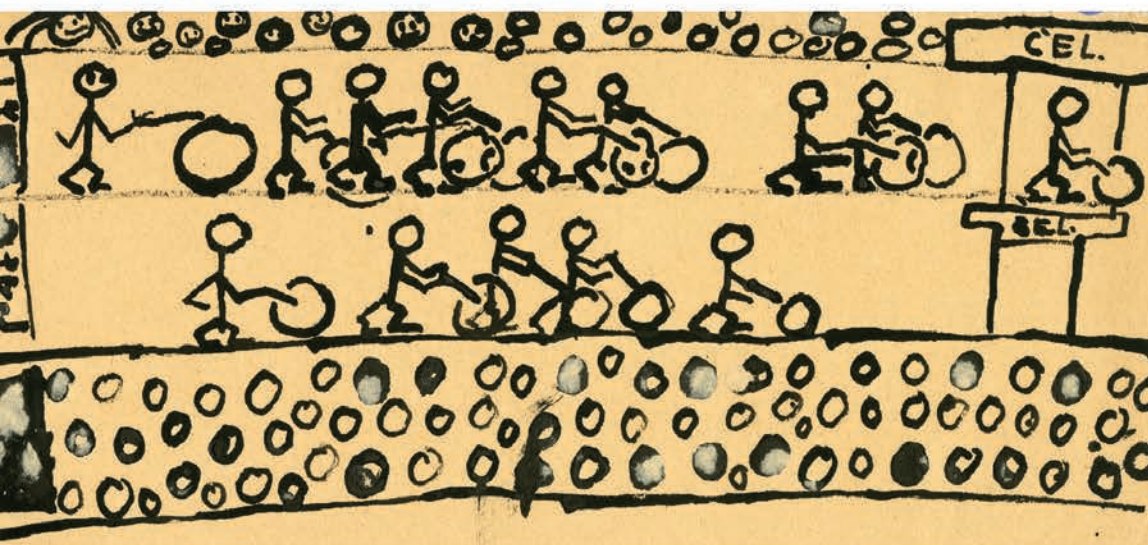
Paneles építkezés IV.17.3

Paneles építkezés IV.17.3

▲ Futóverseny VI.3.2
 ▲ Kifulladásig VI.3.1
 ▼ Karikagörgető verseny VI.4.2

Pöfögő nyílmozdony

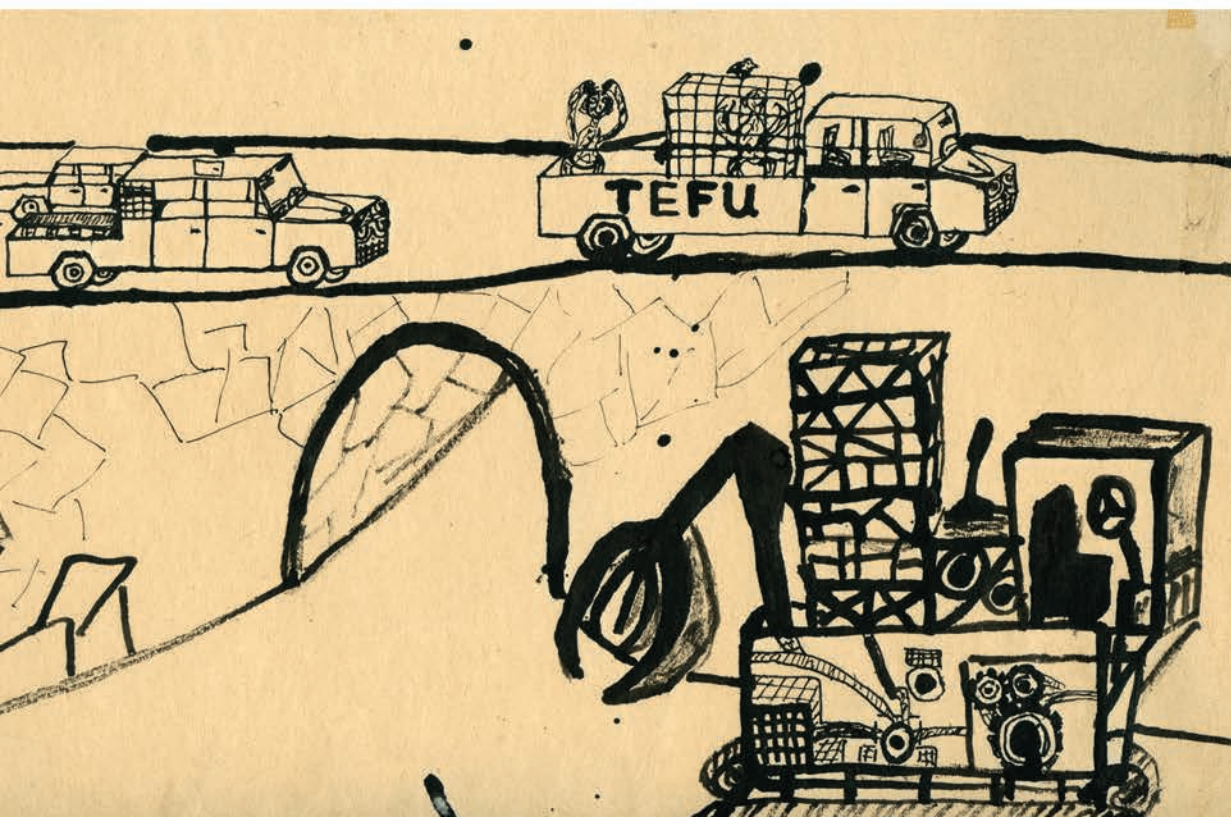
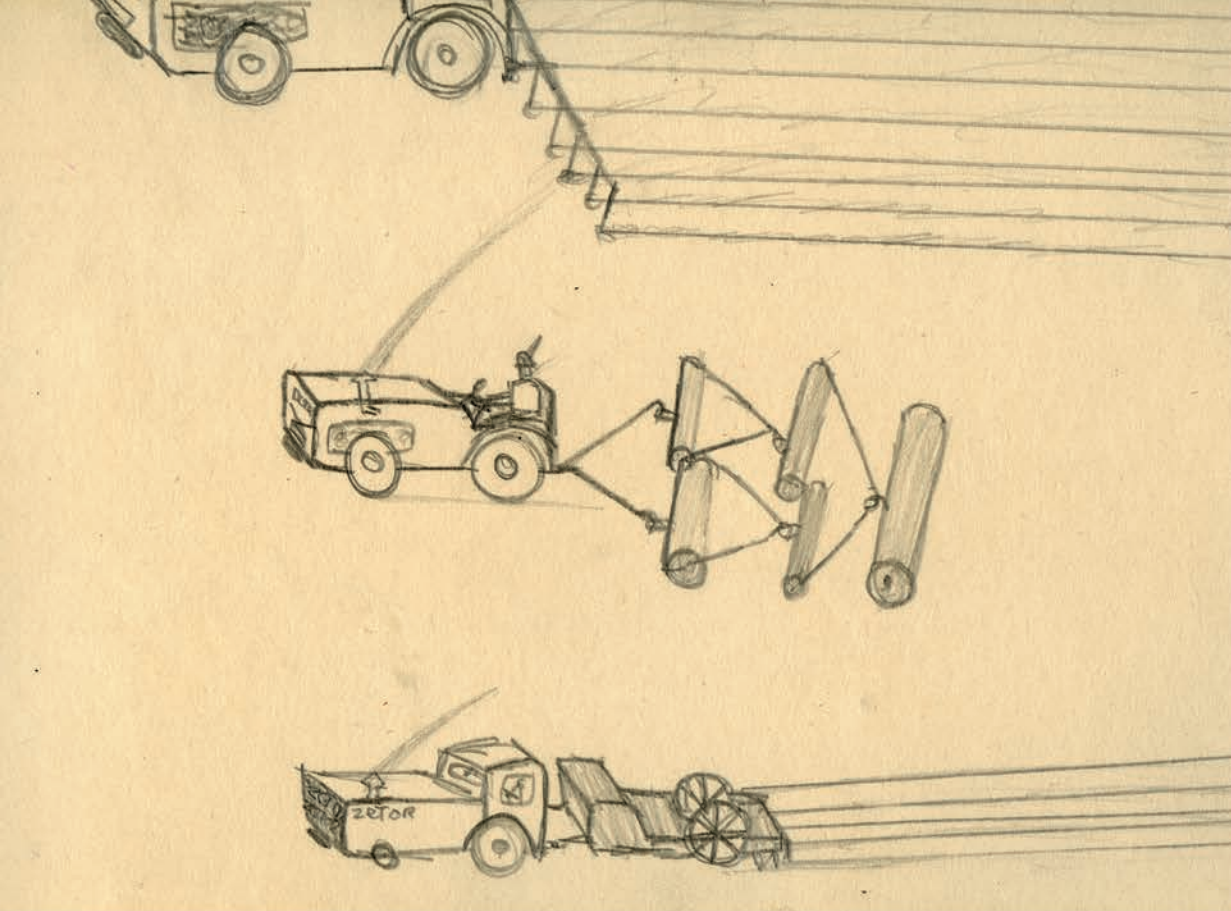
A *Hegyen-folyón pöfög át a gőzös (VI.2)* a tíz éves Sanyi utazási élményrajza. Az üres rajzlapon a gyermek által gondosan átutaztató ceruzának az összetett nyomvonala jelenik meg elsőként.

A kibontakozó képen hamar kiderül, hogy az első vonal eredendően egy tartalmas vonalforma, a földfelszín határvonala. Az utazás két csúcsmélyének, a hirtelen jött sötét hegyi alagútban és a folyó fölötti vasúti hídon vonatkozás perceinek, egy emlékezeti képben integrált megjelenítésének tökéletes egyvonalas tervrajza. „A vonal a legnyilvánvalóbb és legegyszerűbb példája a teremtésnek, mely mindannyiszor szabatos és logikus módon következik be, s ezért szabatos és logikus alkalmazást követel.”¹ Az ismert Kandinszkij-állítás remekül illeszthető ide, ha benne az első „szabados és logikus módon” kifejezést a „tudattalan szellemiséggel” cseréljük fel.

Az élményrajz kibontakozó formálása során, mint egy sajátos kognitív térkép-vonal, orientáló séma funkcionál. Hatása – a rajz egyre konkrétábbá változó észleleti képébe integrálódva – a rajzolás minden pillanatában megújulóan változik. Közben a kompozíció konstruktív gerincvonalává nemesül át.

¹ Vaszilij Kandinszkij, „Pont – vonal – sík”, in Mezei Ottó (szerk.) A Bauhaus, Gondolat Kiadó, Budapest, 114. 1975. o. Tandori Dezső, Horváth Katalin, Tóth István, Mándy Stefánia fordítása.

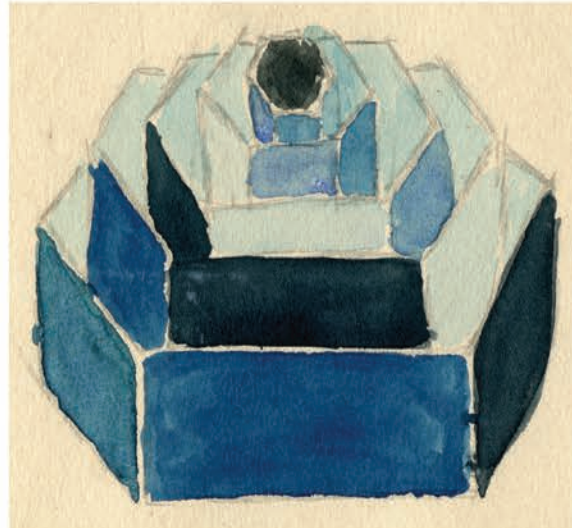

A földfelszín vízszintese púposodva domborodó hegygé, illetve homorú folyómederré változik. A vonat és a vízzel telt folyómeder partjait összekötő híd összeegyeztetett, bázisnagyságú. Az alagutat a benne eltűnő és a belőle előbújó vonatszszakaszok jelölik ki. A gőzmozdony, a szerelvény nyílhegyeként, a mozgásirányt mutatja. A kéményéből ömlő füstfelhő ellentétes irányultsága feszültségkel-tő. A létrejött „feszültség” a rajzolt nyílmozdonyt „átható eleven erő”. Így a vonatrajz szimbolikus varázsszóformaként a rajzoló a hídszerkezet oly mértékű megerősítésére készíti, hogy azon a szerelvény biztonságosan haladhasson tovább.

A kép emeletes elrendezése a híddal és a folyóval ugrásszerűen magyarzó metszetrajzban folytatódik. A vonat a vasúti híd két oldalának a rácsszerkezete között fog áthaladni. Az alagútbéli hirtelen jött, nem látok semmit, hegybe burkolt sötétségével ellentétben, a hídszerkezetén átvonatozásakor a folyóvíz áttetsző áramlásának és az égbolt reptető nyitottságának az élménye a maradandó.

A tussal, pálcikával erőteljesen rajzolt eseményszalag, a még eltűnő, de már előbukkanó vonat-szerelvény és a vasúti híd hierarchikus nagysága a bokor-fa barna ceruzafirkák mellett, konkrétabb környezeti beágyazottságot kívánt. Néhány magányos ház és egy temetőkép (sírkoszorúk és kápolna) került az emeletes elrendezés alsó sávjába, a vonatablakból a távolban látottakra általánosító vizuális fogalmakkal emlékezve. Ezek a tárgy-sémák (ikonikus szimbólumok) topológiailag rendezettek. A kápolnatorony sisakkeresztje a hegy kettős oromzata között látható fakoronára mutat. A hegy túloldali növényzetének a felbukkanása hitelesíti az alagúttal átfúrt hegytömeg kellő vastagságát. Nélküle a vonat akár a hegy mögött is haladhatna.

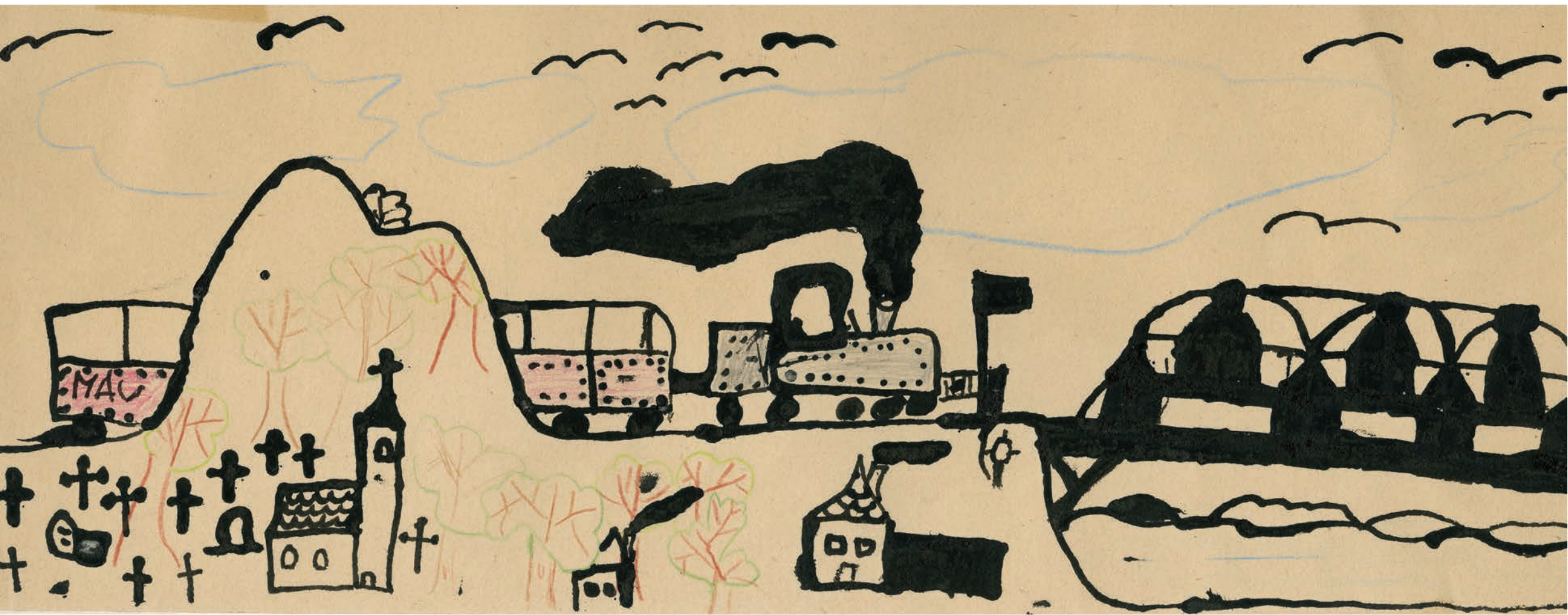
A földfelszín határ-vonala, illetve a gőzvonat haladása által és a pszichológiai értékük szerint (valorizáló arányok szerint) összerendezett különböző térábrázolási sémák jól működnek. A házkémény füstök és a bakterzászló a képteret átható levegőmozgást, a vonattal azonos szélirányt jelzik. A vetett házárnnyék a szelerőtérrel egyetértően terül el. Noha valószínű, hogy a feketesége miatt, a szelnél gyorsabb gőzös hátrahagyott füstfelhője ellensúlyaként jött létre. A vetett árnyék viszont tömbösíti az árnyékvető házat. A takarásos térábrázolási sémák összehangolt alkalmazásával létrehozott többszörösen rétegződő tértartomány (kápolna – innenső, hegyoldal, alagút – túloldal) a nála egyszerűbb emeletes elrendezésbe szervesen illeszkedik. Meglepetés a nagyszerű metszetrajz folytatás, amely egy speciális emeletes elrendezés. A keskeny mederalj és hullámzó víztömeg fölött az áttört hídszerkezet biztosítja, hogy a konstruktív kép egésze fellélegezzen.

A rajzolás utolsó percéig üres felső képsávban a pillanatok alatt megjelenő madarak és elsősorban a madárrajokon belüli játékos nagyságperspektívák nyitott mélységűvé varázsolják az égboltot. Az „igazi” mélységillúziót kiváltó egyszerű konstrukciós sémával megrajzolt rajok négyütemű rendje pedig az alatta lévő vonatos tájképhez alkalmazkodik. Sanyi képes volt – a madárrajok már látott viselkedési rendszerét másolva – az egyszerű nagyságperspektíva sémáját a már ható pöfögő vonatos tájképi környezethez igazodással együttlátva rajzolni. Így jöhetett lére a két oldal, a belső és a külső tényezők (asszimiláció és akkomodáció) között az ún. egyensúlyozás (kompenzáció).

A rajzolás a gyermek hétköznapi megismerő-alkotó, játékos tevékenysége, mint „minden magatartás egyensúlyt igyekszik biztosítani a belső és külső tényezők, általánosabban az asszimiláció és akkomodáció között.”²

² Kiss Árpád, „Bevezetés”, in Piaget, id. mű, 17. o.

- ▶ Fény-árnyék rendszer XIII.4.4
- ▼ Végtelen dobozbelső XI.14.2
- ▶ TV-adótorony XIII.6.1
- ▼ Fény-árnyék rendszer XIII.4.7

▲ A hegyen-folyón robog át a gőzös VI.22.2

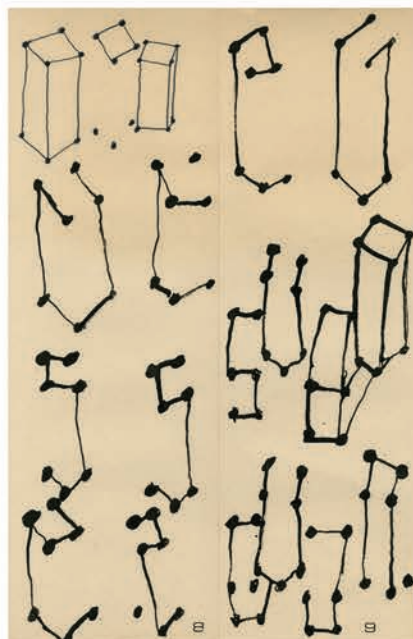
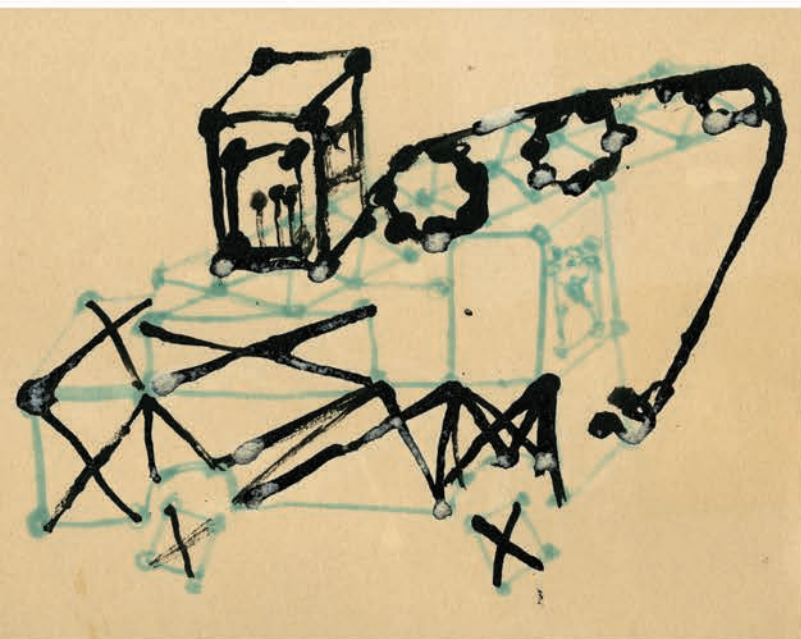
képzelt képek

Az észleletek és a képzeti képek összekeverhetősége vitatható, mivel az előbbi folyamatosan új információ felvételével jár, de „a képzelt képek valóban az észlelésből erednek”. A képzelt képek az észlelési ciklusról leválasztott sémák, amelyeket a tapasztalója képes átrendezni és manipulálni. Ha az önmagukban álló tárgysémák és kognitív térképek képzelt képekként jelennek meg, akkor képzelt tevékenységet végzünk. Neisser úgy véli, hogy „egy képzelet kép tapasztalása nem más, az elképzelt tárgy észlelésére irányuló készenlét belső oldala”.¹ A gyermek képes átélt eseményekre, látott dolgokra emlékezni, és képes olyan dolgokat képzelni, amelyeket valójában nem vár vagy csak a jövőben következhet be, illetve nem valóságosak. A tárgy lényegjegye, funkciója, illetve a tárgyak kölcsönhatása bámulatos egyszerűséggel jelenhet meg a gyermek emlékezetében, például az emlékezet- és élményrajzaiban. Számunkra furcsa, csodálatos vagy meghökkenítő, ahogy időnként a valóságos és a nem-valóságos dolgok a gyermek elképzelésében, fantáziarajzában összekeveredhetnek.

A kilenc éves Gábornak a festő szakkör tagja, és legkedveltebb konyhai

¹ Neisser, id. mű, 129-128. o.

▼ Kávédaráló V.19.2
 ▼ Erőgép V.19.1
 ► Álló hasábok V.5

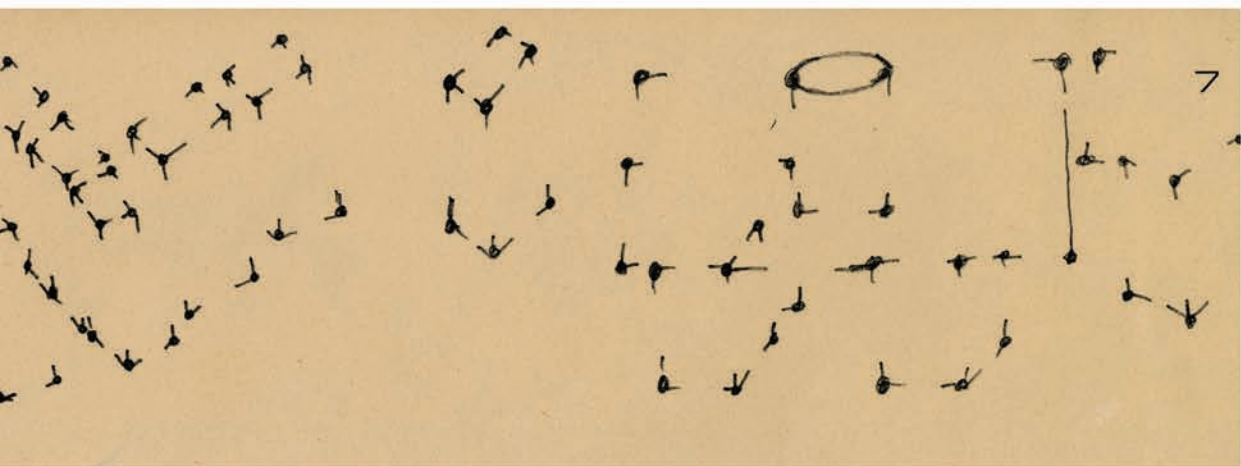
eszköze a **Kávédaráló (V.19.2)**. A rajzok a működő kávédaráló, a kávédarálóval darálás víz-festékekkel és tussal készített, egymást megerősítő emlékezeti képei. Az ábrázolás tárgyát letapogató és működtető mozgásnak a síkra transzportált koordinált utánzó rajzolásakor az a gráfszerű séma aktivizálódott, amelyet előtte, az **Álló hasábok (V.5)** rajzolásakor fedezett fel. Az **Erőgép (V.19.1)** térforma szerkezetrajzát pedig már meglepő biztonsággal építette meg.

Az épülő gyermekrajz gyűjtemény hetedik kísérleti évében világossá vált számomra, hogy a kisiskoláskor végére egy olyan speciális feladatsort kell és lehet beütemezni, amely „*megelőző csapásként*” szinte lehetetlenné teszi, hogy a gyermekek idővel a rajzi tevékenység iránti közömbösség térfelére sodródhassanak. A parkettán állást és paneles épít-kezelést megjelenítő rajzok alapján úgy gondoltam, hogy a mélységi térábrázolás küszöbén toporgás butaság. Csak egy lépést kell tenni, és nincs visszaút. Ekkor a geometriai jellegű tárgyiság, tériség iránti igény a rajzi foglalkozásokon még nem, vagy csak fedőtémákban bújtatottan, hirtelen próbaként szerepelt. Viszont a festő szakkör több dekoratív és konstruktív képén – **Nagy húsvéti csendélet (III.26)** és **Szép tárgyak gyűjteménye (III.20)** – már belülről fakadó természetességgel jelennek meg a téri formák és elrendezéseik. Így az általános iskolai rajztanárságom utolsó pillanataiban, a kisiskolások általam vezetett festő szakkörében gyűjtöttük meg a petróleumlámpa gráf kanócat, **Petróleumlámpa és gyertyalángok (V.22)**.

Itt kezdtük el az egyszerű hasáb és hasábszerű formák ábrázolásának – rejtett sémáit megtapasztalva – felfedezését, és a „*hasábok*” alkotva tanulmányozását.

Az itt és ekkor készült gyermekmunkákból összeállított fejezet-mappa: **V. Pont-vonalrajzok, gráfok (részgráfok-„és így tovább”)**. A gráf-elméletben pontok és a közöttük lévő kapcsolatok alkotják a gráfot, a hálózatot. Esetünkben a pontok test-szöglet pontok, és a kapcsolatok testélek. A rajzok a gráfszerű konstruktív térábrázolás alapsémái felfedezésének, és azonnali rugalmas alkalmazásának a dokumentumai. A rajzokban az adott témához és/vagy az egyéni szándékhoz alkalmazkodva átalakult sémaváltozatok mint konstruktív szervezőerők érhetők tetten.

Indításként a gyermek figyelmét a megfelelő szituációs kérdés azonnal a kéznél lévő hasáb geometriai jellegére irányította. A testszöglet pont, a „*valami szúrós dolog*” pusztá benyomása után, a hasábot sarkainál megragadó kétkezes dobozfogó mozdulatok (tekintettel irányított, illetve követett kézmozgások) segítettek a test-szöglet egyszerű rajzsémájára, arra a háromágú ponttűskére rátalálni melynek – a megfelelő viszonylatrendszerben – a csonka kétágú, az egyszerű ponttűske és az izolált szögpont alakváltozatai is testszögletek. A mélység-hatást keltő torzulatokat tartalmazó, de a párhuzamosságot fenntartó „*jó forma*” ábrázolásával a térbeli szabad mozgás ábrázolási akadályai tűnnek el. „*A torzulat mindig össze-hason-*

▲ Hasábok sorbarendezése V.8, V.10.2

lítást tartalmaz: ennek összehasonlítását, ami van, azzal, aminek lennie kellene.²²

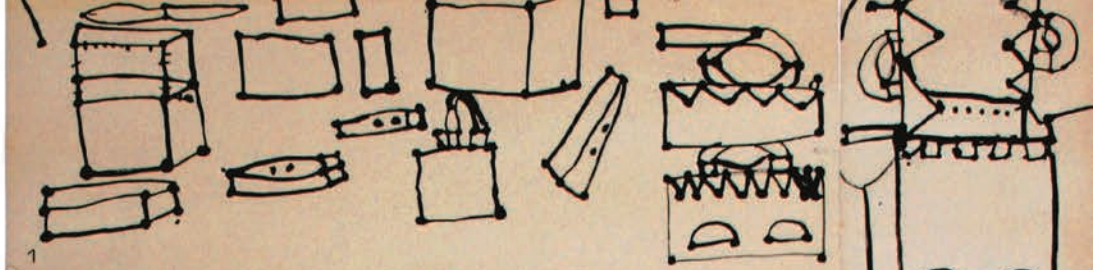
A hasáb valamely két szomszédos élvonal között hasonlóan, de mégis másképp megtapasztalt szög a hasáb egy lapszöge. A rajzokon a kiemelt nagysággal megformált szögpont emellett és elsősorban testszöglet pontként funkcionál. A harmadik testszöglet ponttal egy újabb élvonal (gráf vonal) vagy rámutató él-kezdet (irányított gráf vonal) köti össze. Fordított esetben a szomszédos testszöglet pontból a feléje kiinduló él-kezdet teszi ugyanezt. Ha ezen esetek egyike sem áll fenn (izolált szögpont), akkor a hálószerkezetbe beágyazott két szomszédos testszöglet pont között virtuális vonalkapcsolat (virtuális gráf vonal) létesül. Az első hasábrajzokon a még kötelező, mindkétfelől történő él meghatározás kevés kockázattal jár. A mennél kevesebbkel ábrázolni ugyanazt nagyobb felelősség-vállalással jár.

Gábor a *Hasábok sorba rendezése (V.8)* problémára válaszoló tusrajzán a látszati képek megjelenítése az izometria mindkét alapváltozatát előhívta. Pedig sem az ortogonális, sem a klinogonális axonometrikus ábrázolási rendszert nem ismerhette még.

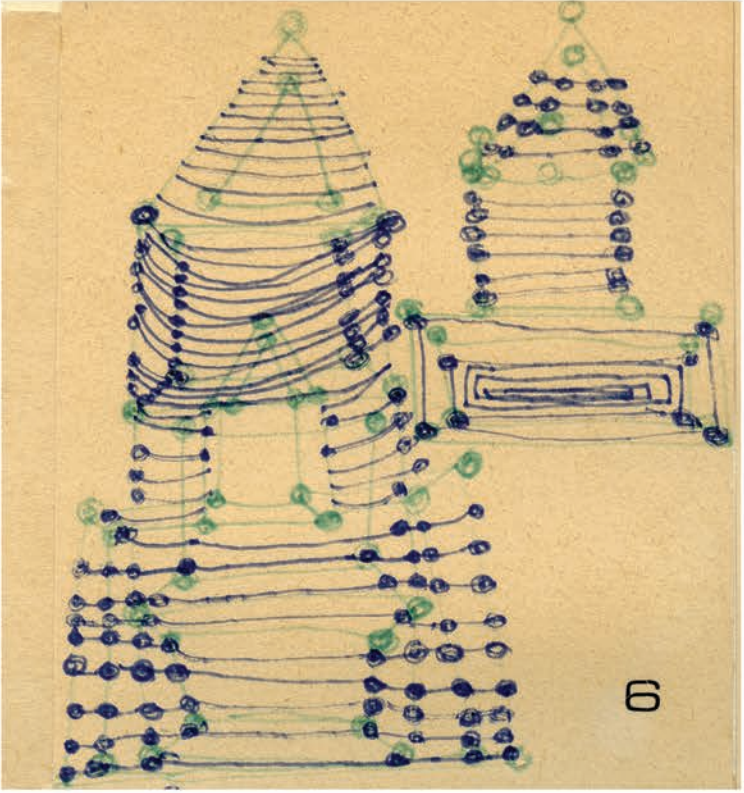
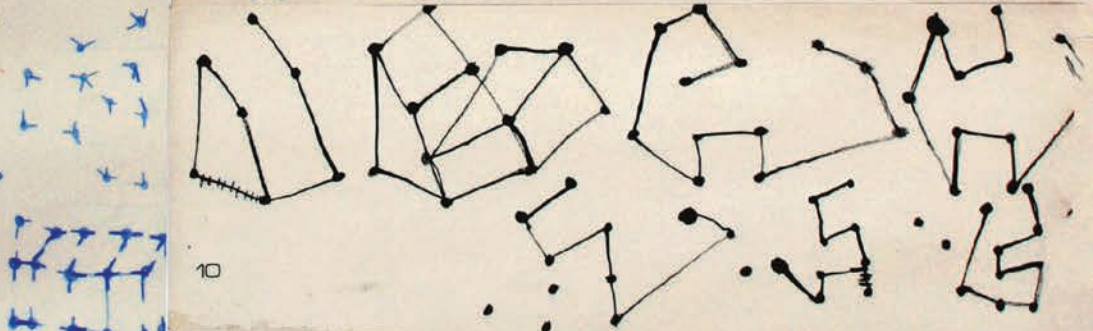
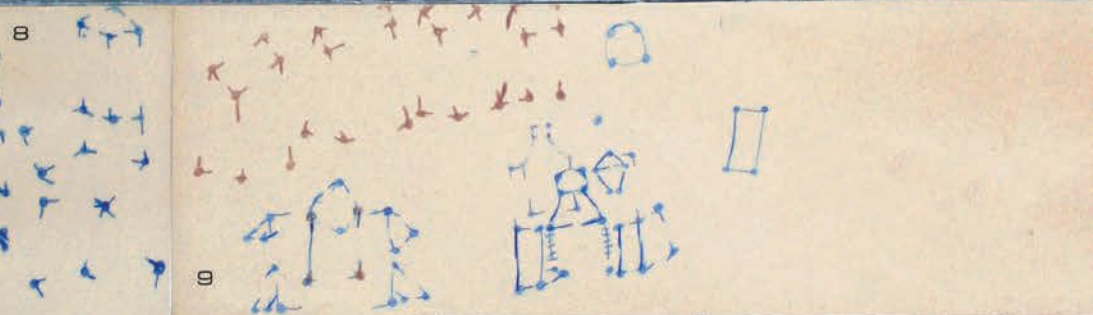
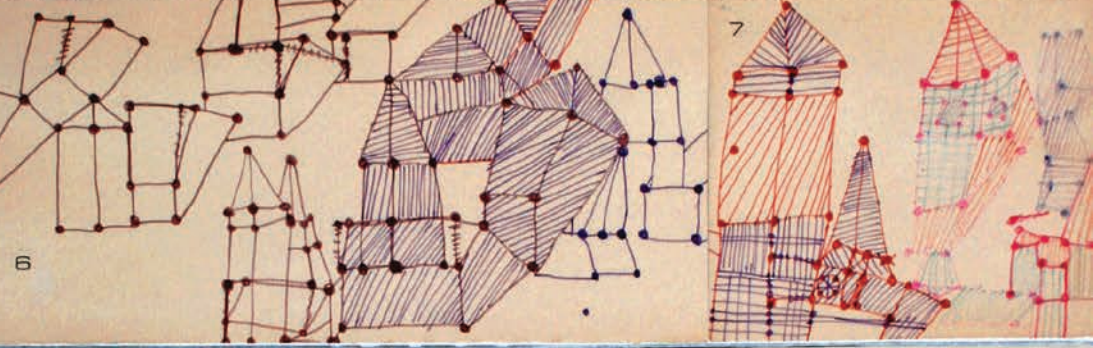
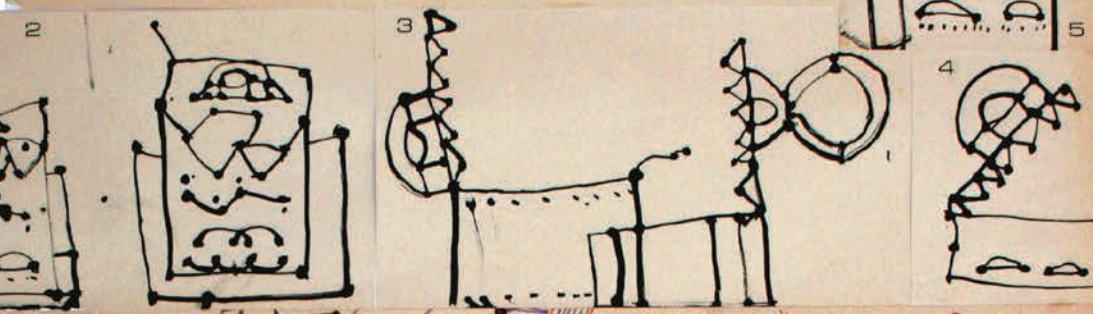
A hasábokat ábrázoló rajzok kiválasztott jegyekkel megépített, síkbeli absztrakt konstrukciók. A rajzok látása pedig az ábrázolt gráfszerűvé, térhálózat-lényegűvé átváltoztatott hasábok nézeti képének a vizuális felfedezése. Az *Egytestű perspektíva (V.25)* című gyermekrajz-összeállítás viszont ennél is többet mondó, ami csak később derült ki. A minden darab hasáb, hasábszerű tárgy teljes letapintási észlelése képzetének a megrajzolására törekező gyermekek csupán a „*kapott feladat*” megoldásán dolgoztak. Ez vezetett a kiterített felületi próbrajzokhoz és a különös többnézetű egybekomponáltsághoz. Egy térbeli alakzat többnézetű hálózatrajza pedig az egytestű perspektíva rajz tömör elnevezést kaphatja.

A netkorszak, a www, a virtuális hálózat időszakában két kísérlet végiggondolhatóságának a lehetetlenségéről elmélkedem. Az atomkorszak hazai paneles időszakában készült „*gráf hasábos*” gyermekrajzok hatására teszem ezt. Egyrészt ha továbbvezetem a gráf csoportomat, akkor hogyan folytattuk volna? Másrészt vajon ma, egy hasonlóan „*előképzett*” tíz évesek csoportjával a további szakmai, tanári együttműködés hogyan képzelhető el?

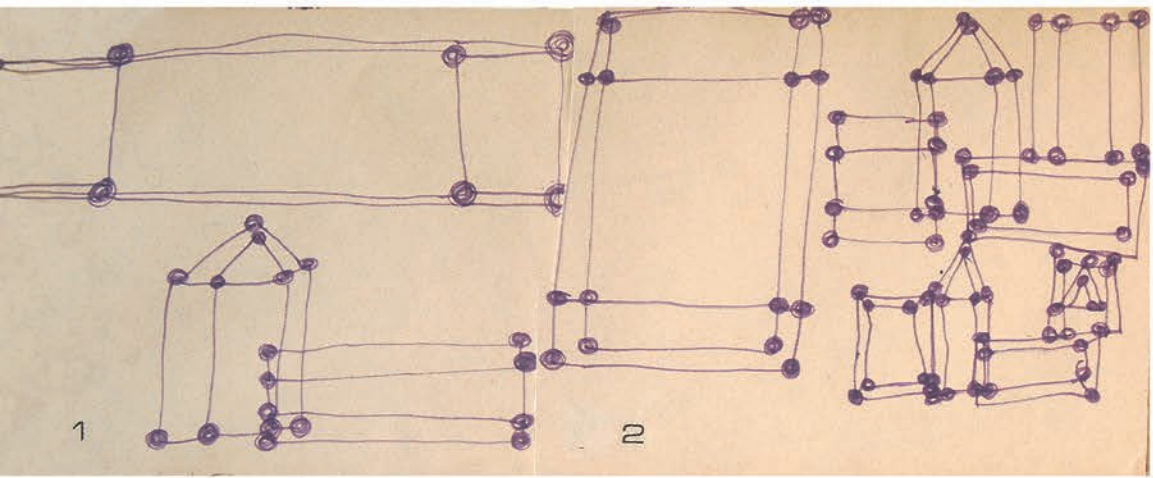
²² Arnheim, id. mű, 287. o.

ÖSSZEFOGLALÓ
TABLÓ
1891
HÖRNYÁKCSILLA
Győr

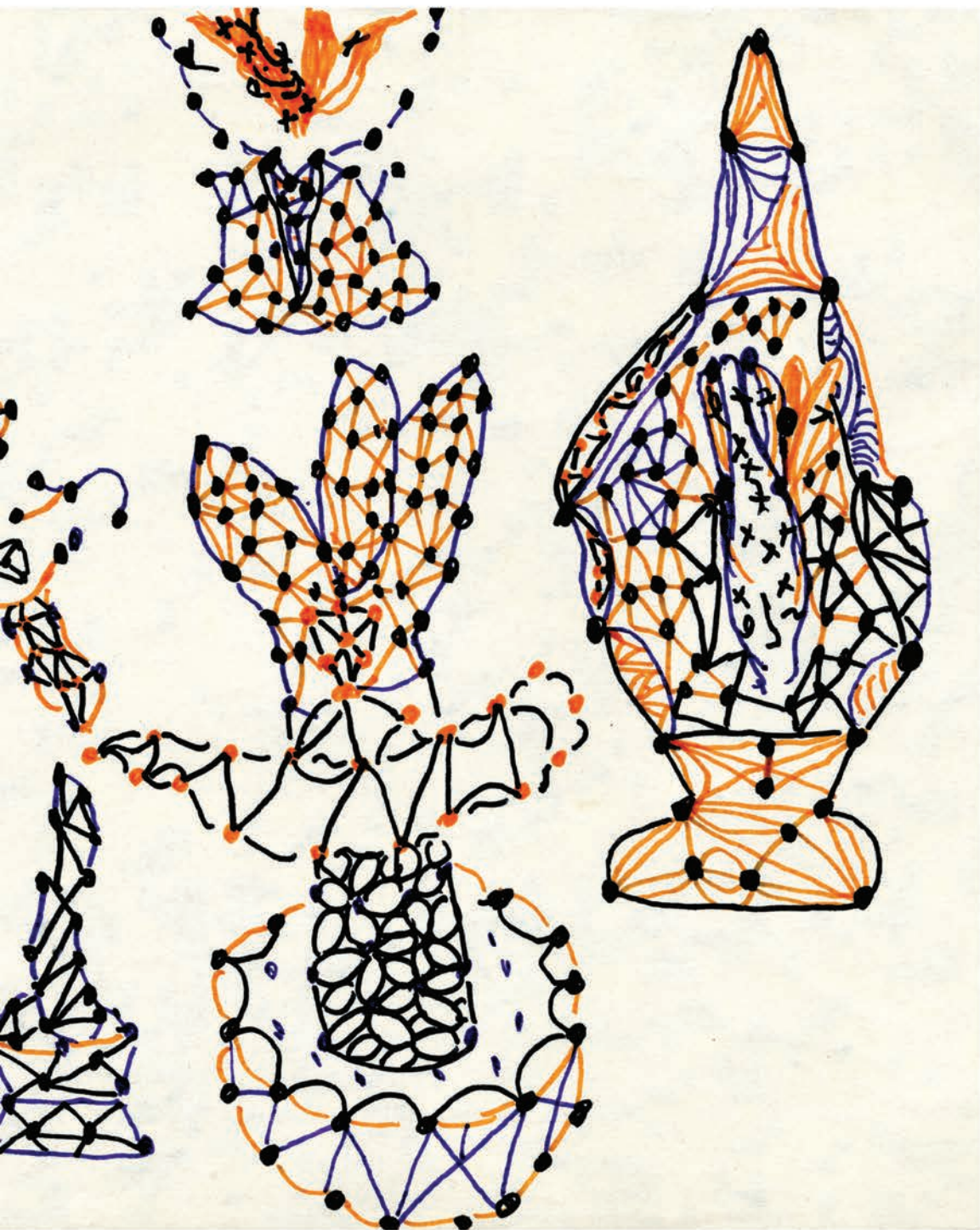

Belső térbeépítés XI.22.
Egytestű perspektíva V.25.1-2
Megoldás változatok V.25.6

1

2

▲ Petróleum lámpa és gyertyalángok (részlet) V.22.2

Szép tárgyak gyűjteménye III.20.1

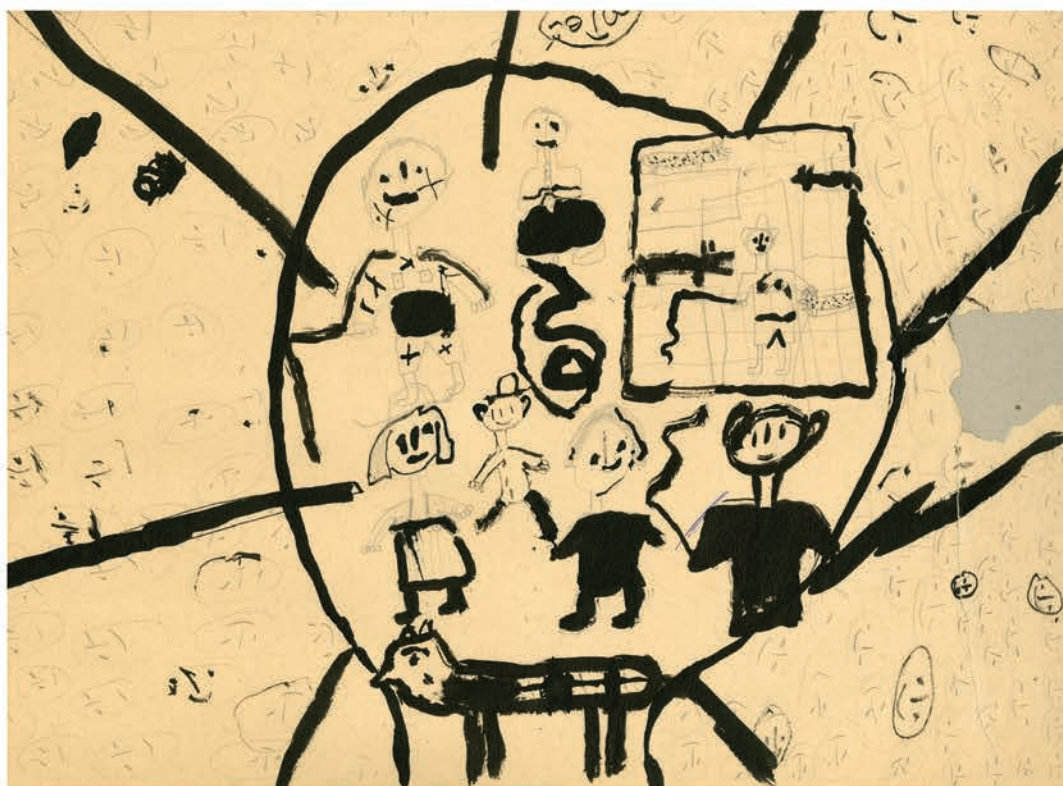

a térábrázolás genézise

A képanyag alkalmat ad a topologikus kisgyermekrajzok után, a rajzolás szabályosságára odafigyelő, az ornamentikai szakaszban létrejött képeken, az alakok sormintákká, csoportokká és kétdimenziós rácsmintákká szerveződésének tanulmányozására. Ez megkönnyíti megérteni, hogy a gyermek számára döntő a csinálás. A rajzolt forma inkább a gyermek tárgyat manipuláló mozgásának az eredménye, mintsem egyszerűen csak a tárgy észlelése. A dekoratív jellegű rendezés közben az önfeledt mozgások irányított mozgásokká, műveletekké minősülnek át. A gyermek díszítőművészet a világon bárhol és bármikor megjelenhet, a közvetlen érintkezéstől, keveredéstől és a népművészettől, a modern díszítőművészettől teljesen függetlenül.

A pusztán díszítő funkciójú dekoratív motívumok a korai gyermekrajzokban általában lokalizáltan jelennek meg. A dekoratív funkciójuk felismeréséből adódnak a mindig és mindenre aktuális kérdések: *Mire képesek? Mit lehet csinálni velük?* Az elemek, motívumok játékos kezelése a szimmetriaműveletek felfedezéséhez vezet. A dekoratív motívumok eleinte csak díszítőként, később tárgyformálóként is léteznek. A konstruktív szellemű dekoratív gyermekrajzok megjele-

nését és kiteljesedési folyamatát a gyűjteményből kiragadott képek vázolják fel. Ahogy a termélységre és a plasztikusságra utaló próbálkozások a korai gyermekrajzokban előbb vagy utóbb többször felbukkannak, úgy a dekoratív erejű megformálások újra és újra jó megoldásként jelennek meg. A térábrázolási szintjével harmonizáló és önállóan tiszta dekoratív motívumokkal komponálás mindig örömteljes felszabadító tevékenység.

Az igazi gyermekművészetet nem kell újból és újból újraéleszteni, nem kell mesterségesen fenntartani. Viszont, a dekoratív vonulata megerősítéséhez szakmai odafigyelésre van szükség. Egy kirobbanó erővel megújuló dekorativitás esetén a megváltozott gyermekművészet és a kortárs művészeti kapcsolat a népművészet és a XX. századi modern művészet közötti kapcsolathoz lesz hasonlatos.

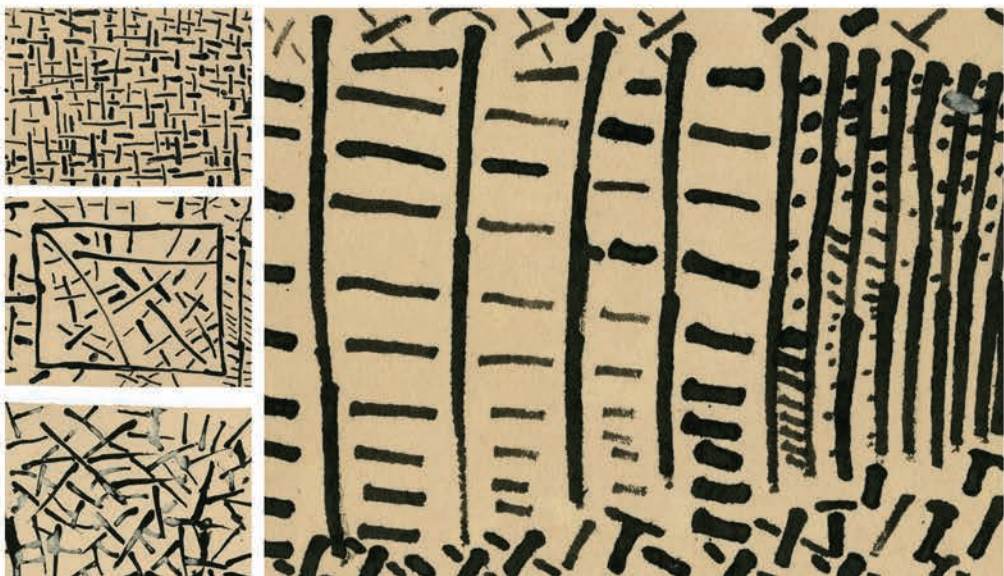
Az utánoszthatatlanul eredeti „igazi gyermekrajzok” a gyermek fejlődésének jó darabig az igazmondó társszereplői. A gyermek mindig valahogy jobban csinálva, és állandóan valami újat akarva esik neki újból és újból a rajzoláshoz. A még alapjában topológiai szemléletű bábozó, alakmozgató rajzolás közben véletlenül, vagy valami mást és többet akarva, a projektív és a metrikus struktúrák irányába mutató ábrázolási fogásokra találnak rá, és használják is azokat. Egyiket a másik után, keverten. Néha össze-vissza, véletlenszerűen, de többnyire mértékkel és „ezt is kipróbálom” alapon teszik ezt. Gyakran az éppen az egyazon rajzon belüli lokális másság teszi igazán ütőképessé a gyermekrajz bizarr furcsaságát. Azok a gyermekrajzok pedig, amelyek a térábrázolási sémák személyes kidolgozással felfedezésének az útját konstruktívan jelenítik meg, az egyszerű és érthető beszédet jelenítik meg.

A *Póruhárt zsványok (I.20.1)* rajzon az emeletes elrendezés (szimbolikus mélység hatás) és nagyságperspektíva (kisebbitett méretarány) együtt fejezi ki, hogy a postakocsi messze eltávolodott a tervezett támadás színhelyétől. Másként rajzolt a ló formája, mint a többi alaké. A feje plasztikus. Lábai közül pedig három átfedéssel a megfelelő helyen nő ki a testből. Az emberalakok jelentésük szerint megformáltak. Így a postakocsis elhajtó oldalnézetben látható:

- *Kanyargós az út? Hiszen a postakocsi a támadók fölött messze látszik.*
- *Nem, az út nyílegyenes. De a postakocsi messze jár és így fér rá a képre.*

A *Cirkusz (I.20.2)* rajzon a cirkuszsátor nézőtere és körporondja teljes felülnézetben látható. A körporond és a sátorrudak napalakra sugárzó erő. A porond körüli szektorokban a cirkuszlátogatók képzeletbeli felülnézetére az előlnézetűre forgatott arcfejek takarnak rá. A térbeli negyed fordulatok képzetének öntudatlan mobilizálása nélkül ezek a különleges viszonylatok nem lennének észlelhetők. Viszont a porond felülnézetében az előlnézetű szereplők felsorakoztatása egy kockázatmentes ábrázolás. Ezek a gyermekrajzok indokolnak egy olyan vizuális nevelési programsorozatot, amelynek az átfedés a témája. Ide vezetett már a parkettás rajzok elemzése is.

Az átfedéses takarási sémaváltozatok használatbavételi lehetőségeinek

a próbái és következetes alkalmazásának rajzai, a gyermekrajz-gyűjtemény VI. Elémögé, takarás, bujtatás. Rétegtér című fejezetmappájában található. **Az Erdei kirándulás (VI.5)** színes kép az innen kiragadott egységek egy összeállításában látható. A **Pálcikajáték képcsoport (VI.7,8,9)** első négyese (VI.7.1-4) a vékonytestű pálcikarétegek csoportképzési gyakorlatai. Mint az írás a bal felső sarokból indul, görögkereszttel, átlóskereszttel, archetípus alapalakokkal és ezek kombinációjával, mely közül az utóbbi teljes értékű sugáralak. Ezután kerül sor a pálcikarétegtér megjelenítésekre. Közben megjelenik a négyszögalak, a következő képen, pedig váratlanul a négyszögrétegtér. Olyan, mint egy lefektetett négyszöghasáb perspektivikus képe. Vajon a gyermek hogyan gondolta?

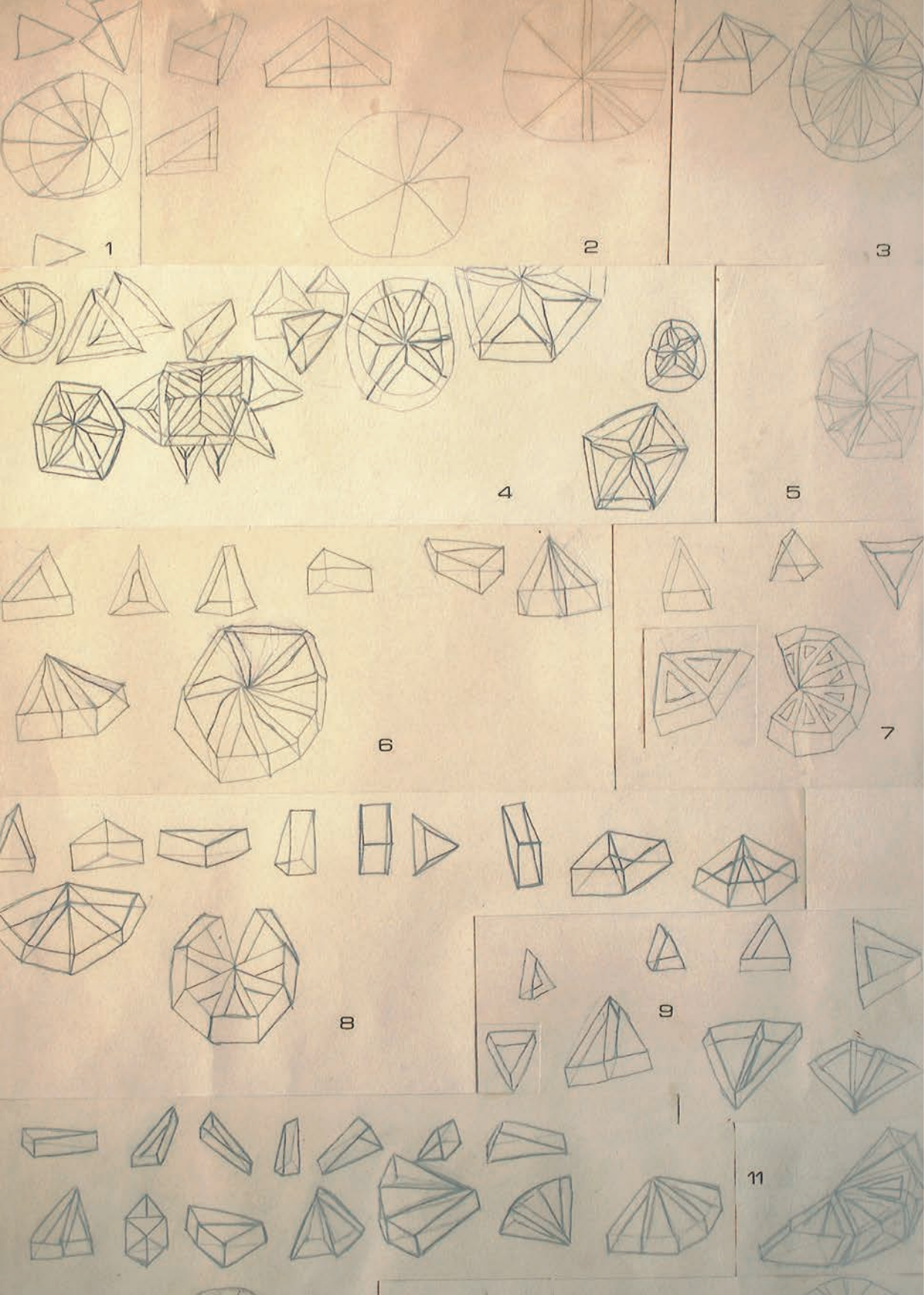
A Pálcikajátékhoz hasonlóan a Síklapjáték és a Szalagjáték képei is részei a gyűjteménynek. Az 5. Szalag metamorfózis genetikus táblázat a szalaghajlító, átforduló és csavarodó mozgásain alapuló átalakulásoknak és formaképzéseknek egy gyűjteménye. Az XYZ korong az egyszerű hajlított szalag ábrázolási diagramja.

A síklapjáték képein kidolgozott, illetve használt térbeli alapmozgások, műveletek egy csokrárt a 6. K Genetikus táblázat D szektora tartalmazza. Az E szektor a tükrözés műveletét értelmezi a forgástestek „héjszerkezetének” kettévágásával. A C szektor a merőlegesség rajzi kifejezés gondjaival küzdő rajzok gyűjtőhelye. Pedig a derékszög a szögviszonyok közül az első, amit a kisgyermek a legkorábban már megismert. A rajzolt táblázatokat alkotó rajzalakzatokat a gyűjtemény gyermekrajzairól másoltam ki, miközben a leválasztott változatkópiák azonnal önszervezettségű genetikus táblázatokba rendeződtek harminc évvel ezelőtt. Az azonosító számzásuk annak a gyermekrajznak a számjele, amelyről az adott részmásolat készült. Az azonosító szám úgynevezett „Gyermekrajz Bázis” sorszám. Itt gyűjtöttem a gyermekrajzokat, majd innen válogattam, emeltem ki a Gyermekrajz Gyűjtemény törzsanyagát.

A K Genetikus táblázat konstruktívan komplex táblázat pontosított elnevezése: Keresztalak archetípus alapalakok és kombinációik átalakulva megmaradása. A K táblázatot alkotó változatok réteg-, szerkezet-, tömb-, de leginkább kör-szalagváltozatok, illetve változatrészletek.

A K táblázat a maga estlegességével egyféle fejlődésrendszert reprezentál. E rendezettségéből látszólag egy-két változat kilóg, sőt kiugróan túlzot (pl.: toronyszerkezet 780). Viszont van olyan változat, amely már egy elkészült másik táblázat felé biztosít oda-vissza kapcsolatot, mivel mindkettőben jelen van. Pl.: a K táblázat 831. változatot a T Genetikus táblázat is tartalmazza, amely a Térábrázolási rendszerkeverékek egy organikus rendezettségű képe.

Ha a genetikus táblázatokat egymás után, mint kontinenseket, közös változataikkal összekapcsolva „összeragasztom”, akkor a genetikus táblázatok decentralizált hálózatát kapom. A részfolyamat összeállítások „ragasztásos” módszerrel történő hozzáépítése után az egyes kontinens hálózatok belül gazda-

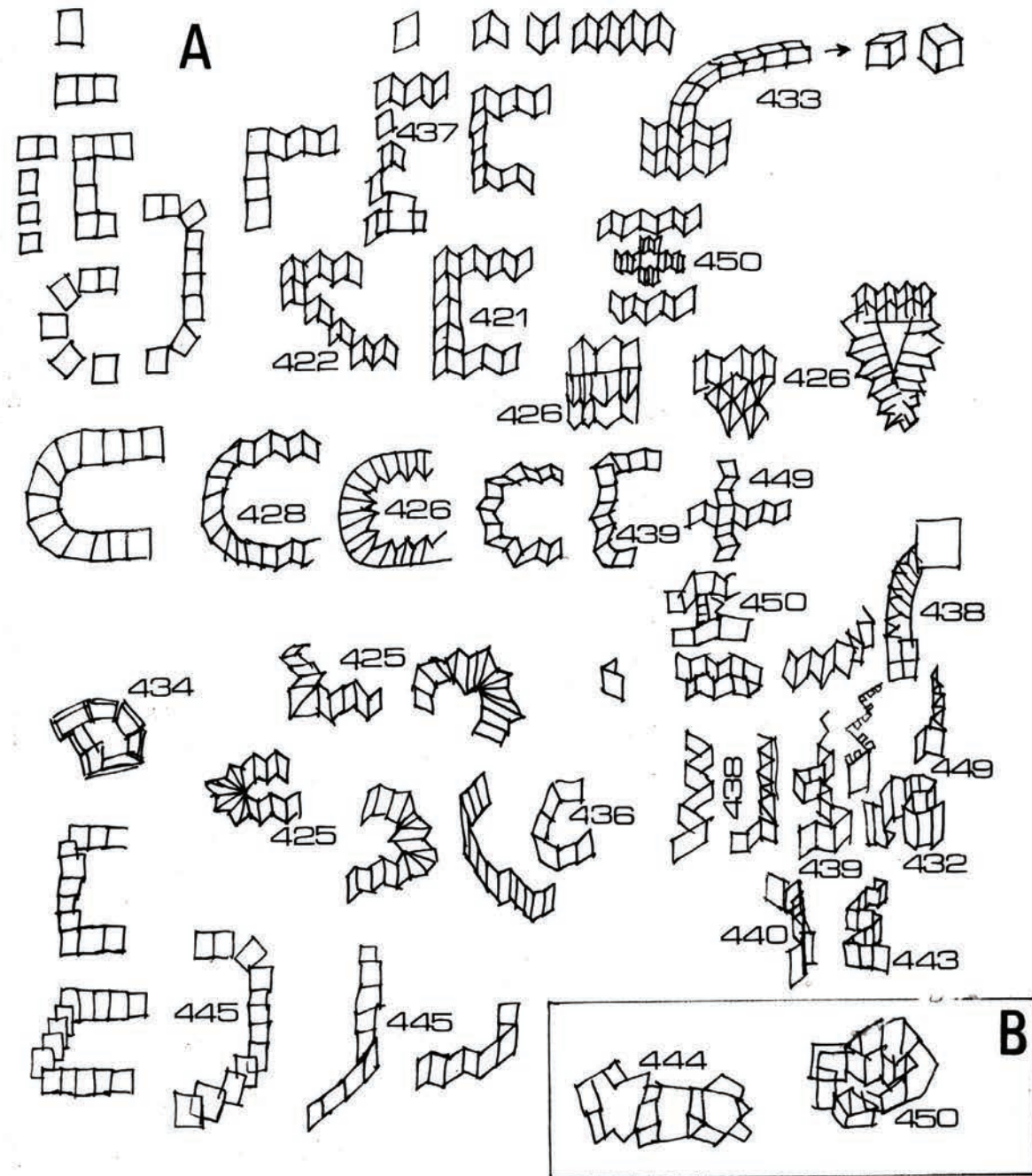

godhatnak, és a kontinensek közötti összeköttetések megerősödhetnek. Természetesen az sem kizárt, hogy valamelyik kontinensnek indaszerű leágazása jön létre, illetve a sehoval sem kapcsolhatóság esetén, a decentralizált hálózatrendszer mellett különálló sziget jön létre. Az értelmező csoportösszeállítások csatlakoztatása viszont hálózatszerkezeti átalakulást eredményezhet. A hálózatrendszer megfelelő helyein kimondott „szeszám táruj” a csatlakoztatható változattáblázathoz vezet.

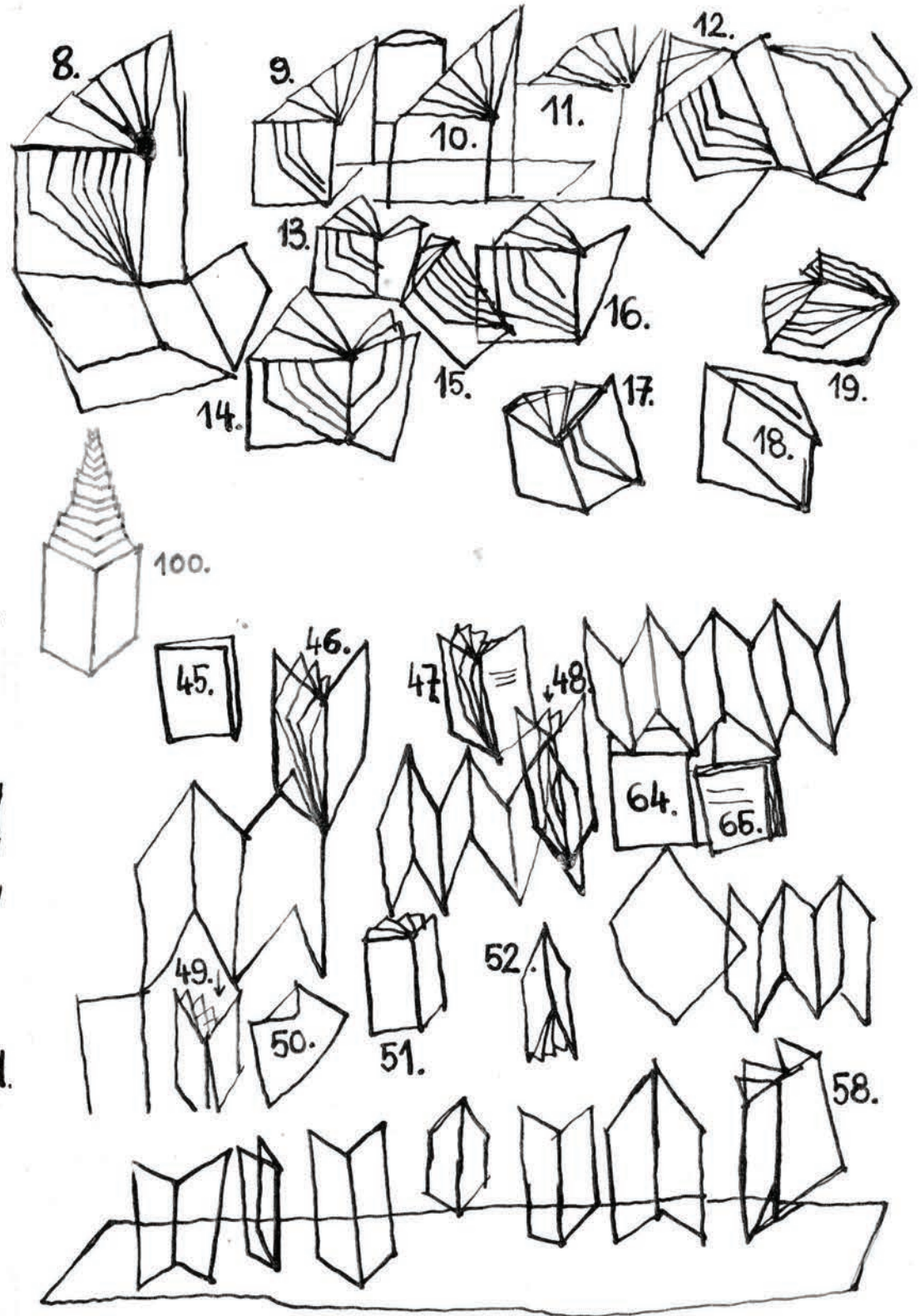
A térábrázolás fejlődését megcélzó vizuális nevelési programok láncolatrendszerei nyitott hálózatának az útvonalain járó gyermek képes a gyermekművészet és a képzőművészet, a vizuális művészetek között szakmai szellemiségű hidat építeni. Ez a híd lesz az a hely, ahol a gyermek, a fiatal megtanulja, hogyan és miért lehet a vizuális nyelvezetet olyan univerzális vizuális szlengként működtetni, amely megkönnyíti a hétköznapi és a tanuló-tanár kommunikációt, és az információcserét a különböző kulturális mintázatok között. A gyermek kötött vagy kötetlen tanulmányainak legalább valamely – és érdeklődő kíváncsiságával megcélzott – területén a figurativitásra törő tevékenysége annyira kifinomodhat, hogy ott a dolgok vizuálisan is értelmezhetőekké válnak. Ekkor ez a hely, a képi-vizuális (virtuális) modellalkotási kompetencia kiművelésének a hídja, a különféle szakoktatások és középfokú iskolák, művészeti műhelyek felé funkciószertű célorientált-sággal vezérelt zsilipútként működik.

A Gyermekrajz Gyűjtemény feldolgozását beindító folyamat- és változattáblázatokat, valamint az értelmező ábrákat a térábrázolás genezisének dokumentálhatóságát megcélzó munkám során rajzoltam.

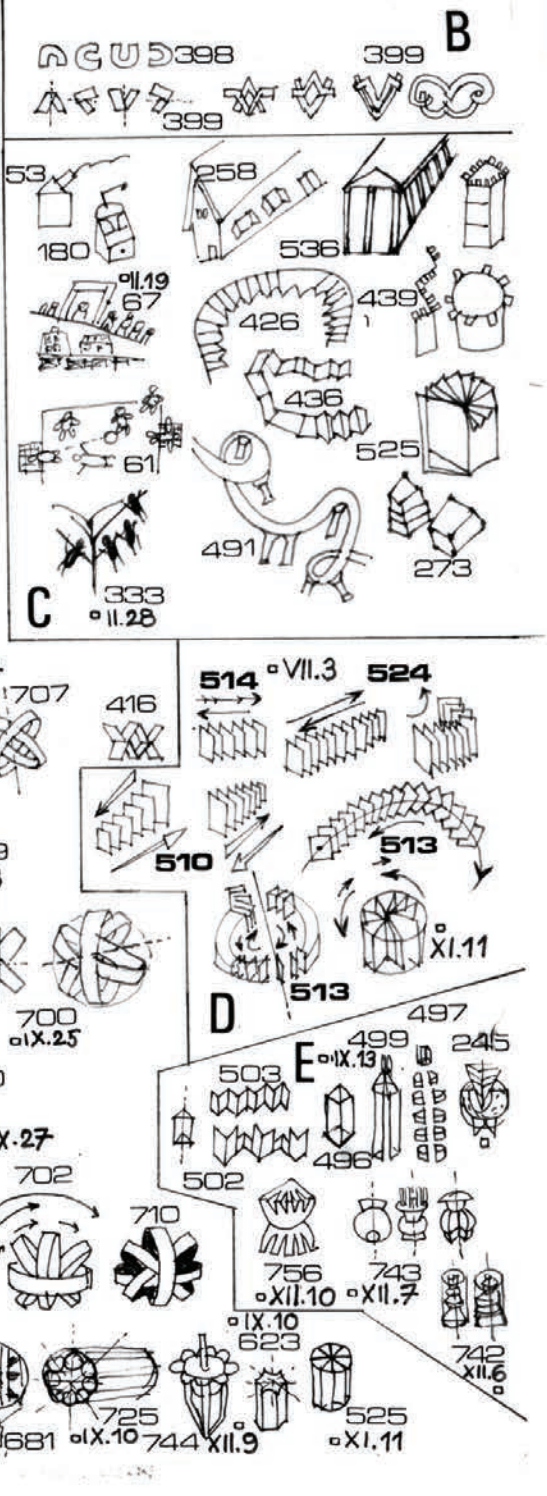
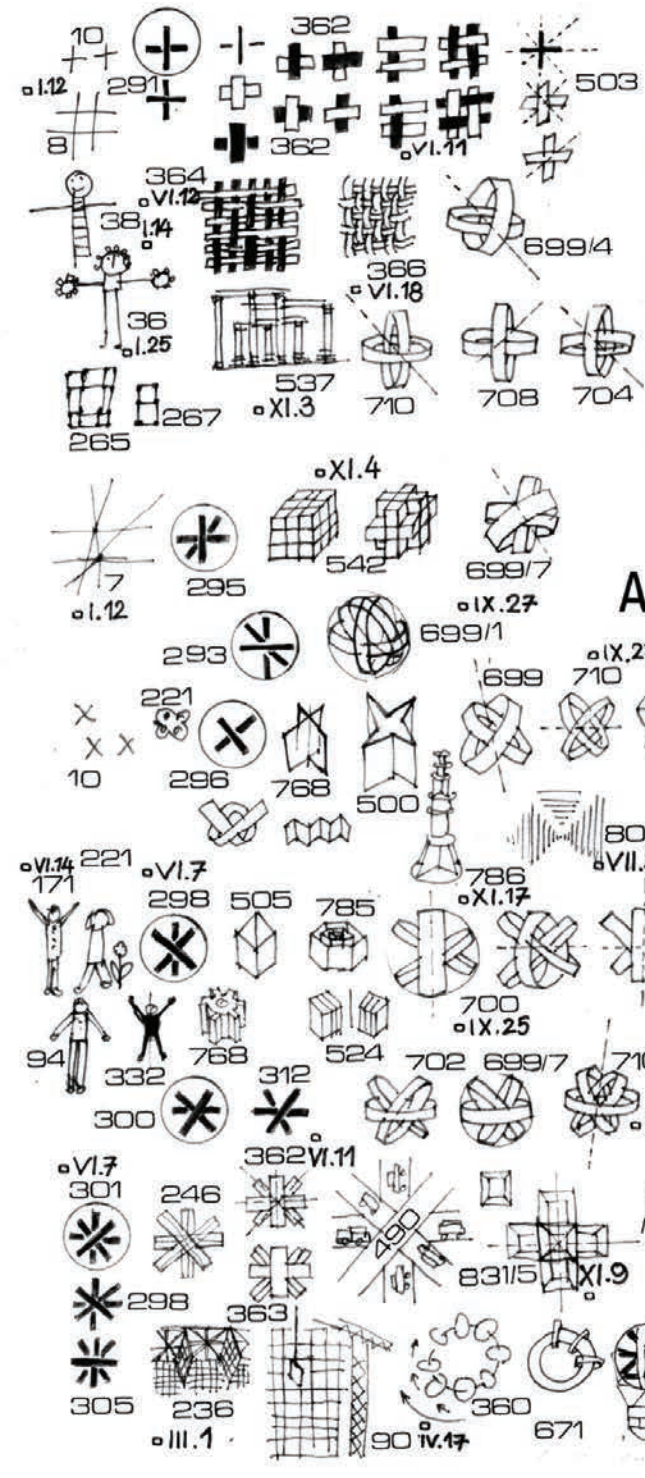
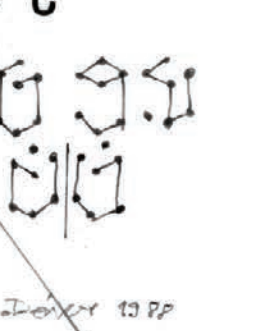
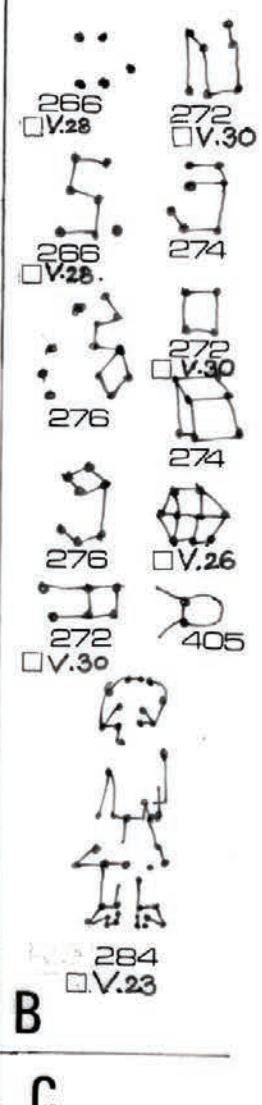
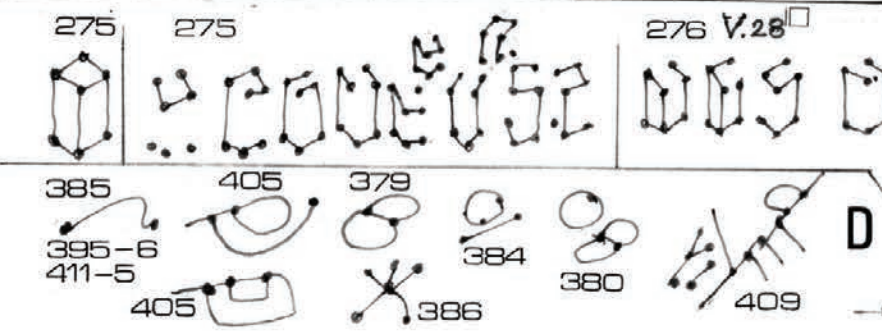
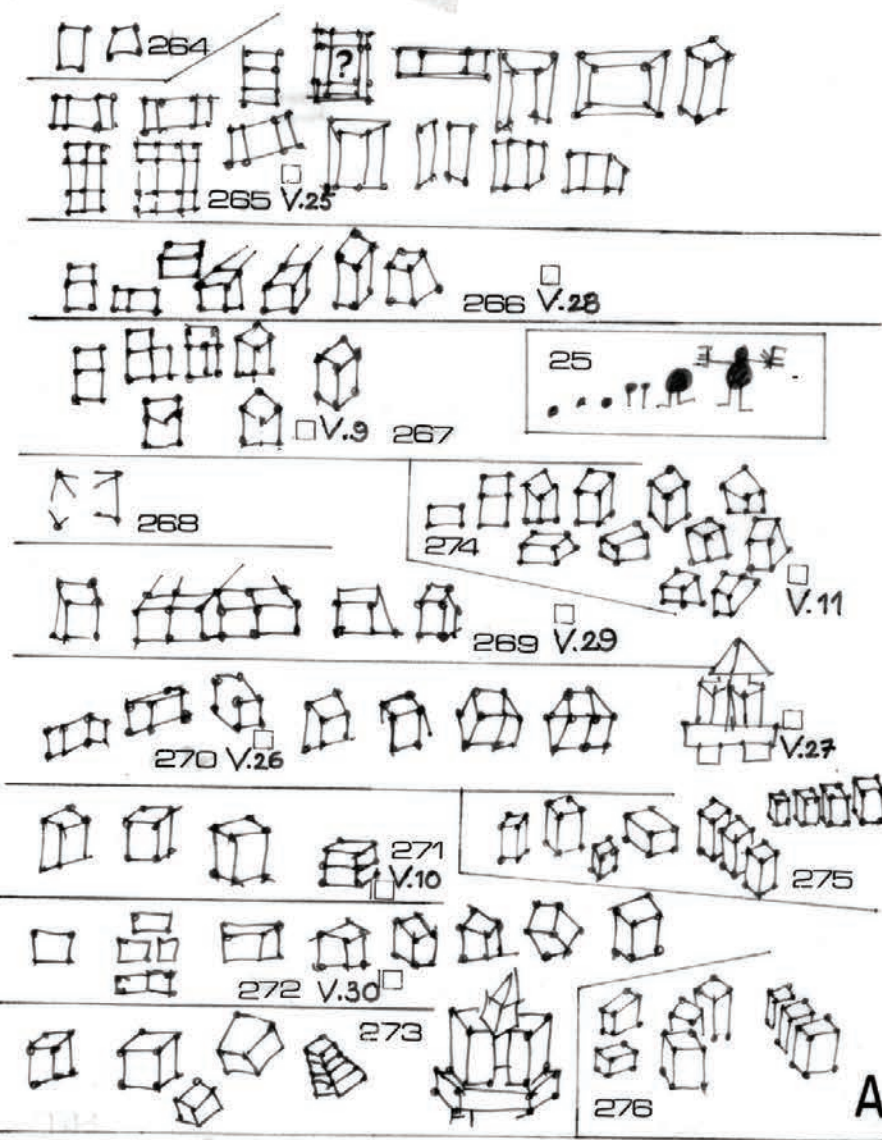

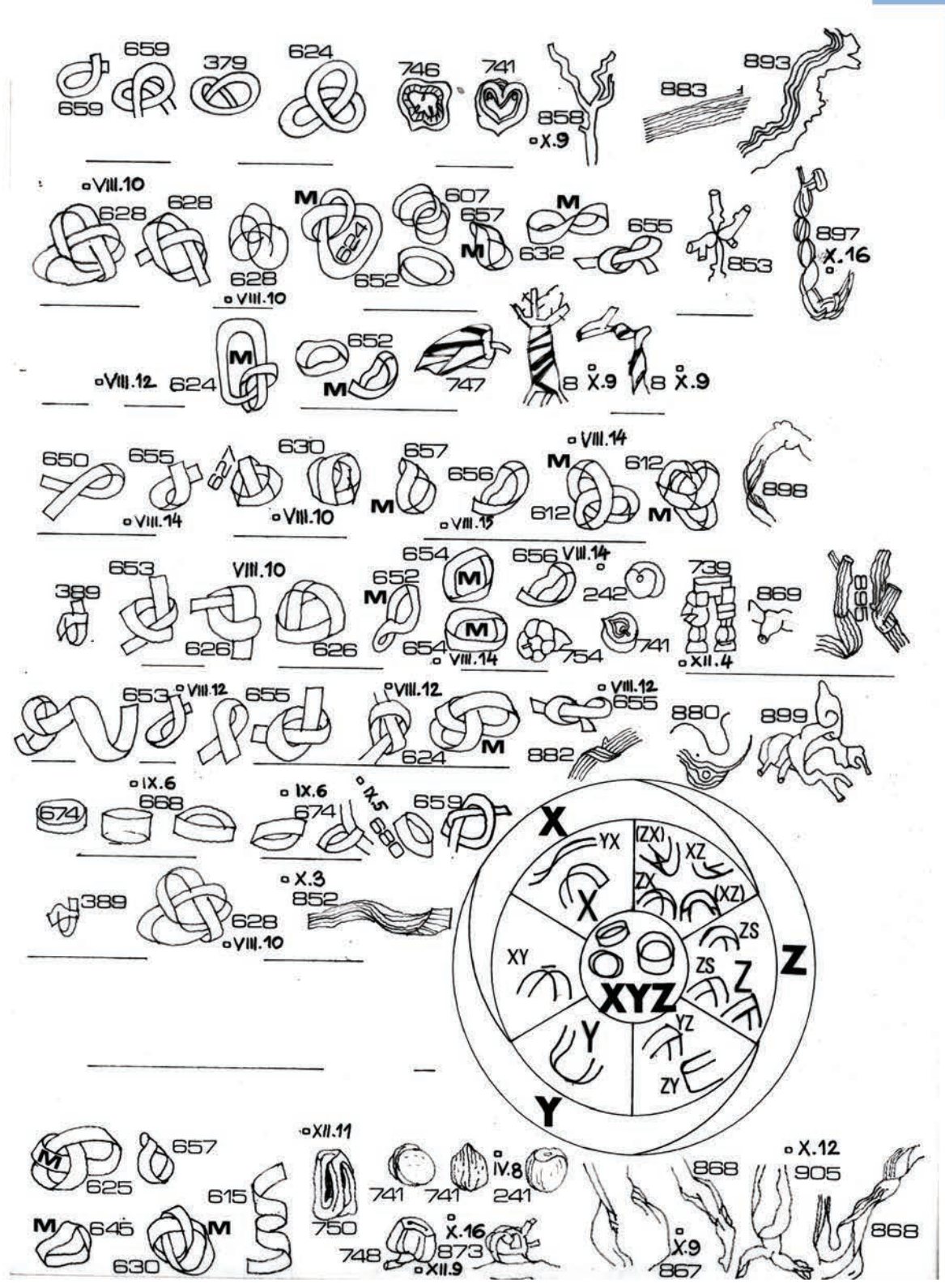
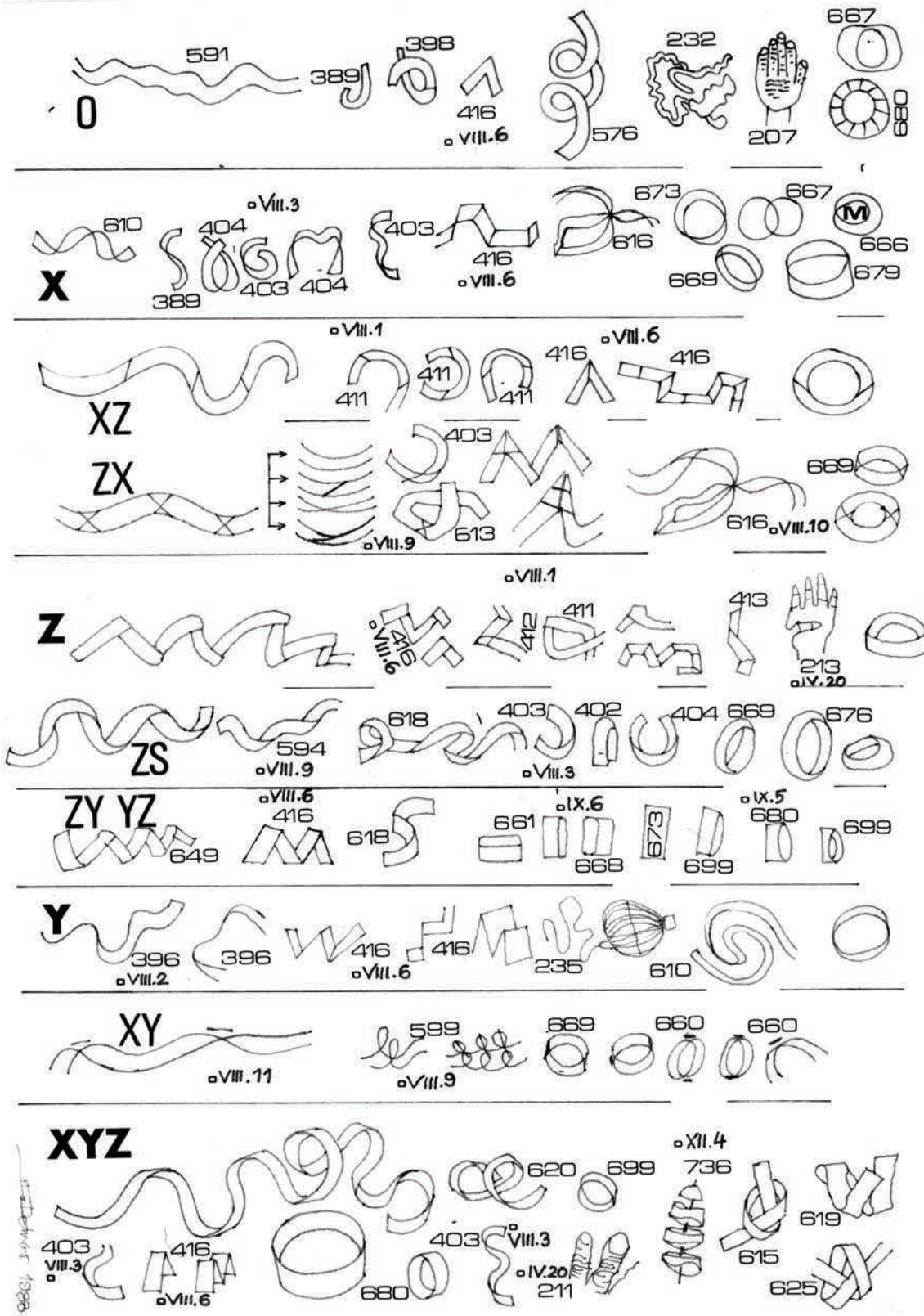

Hajtogatott szalag

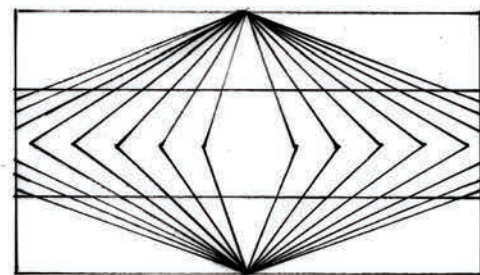
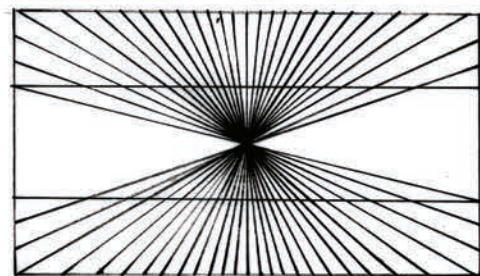
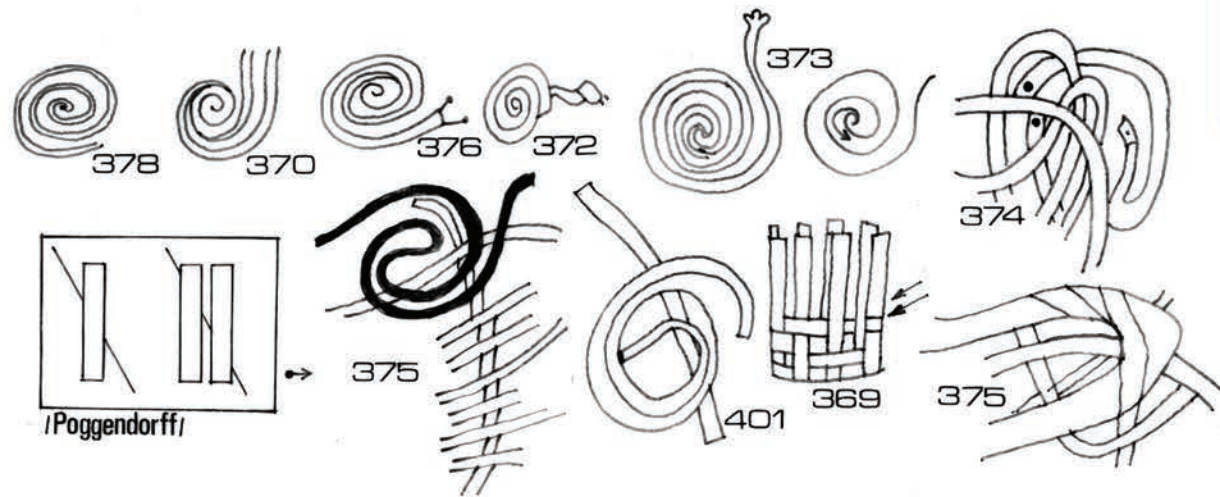
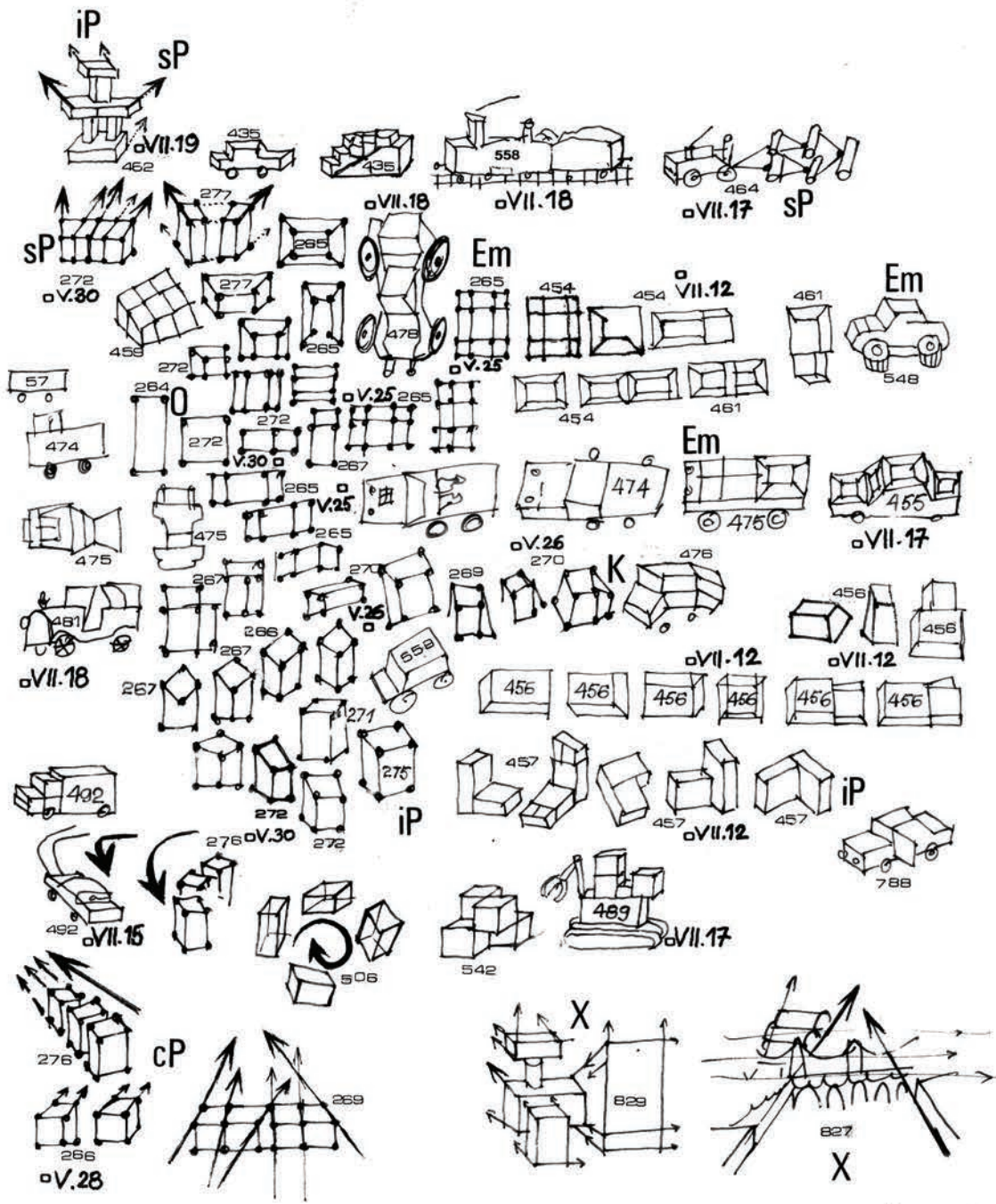

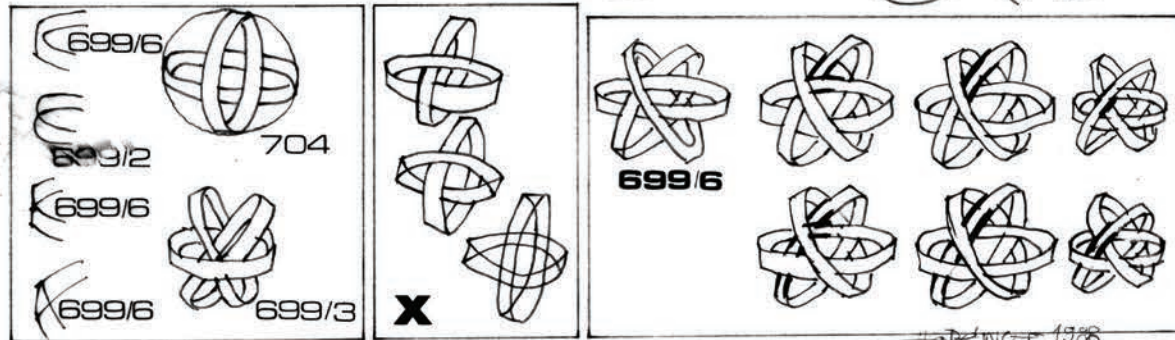
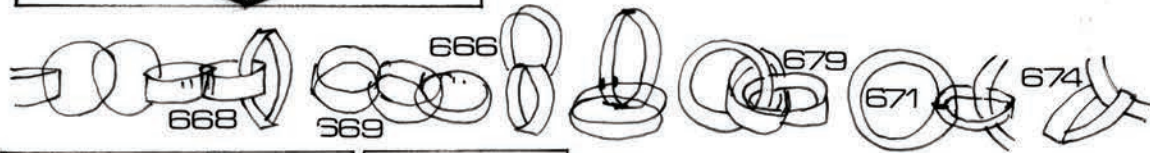
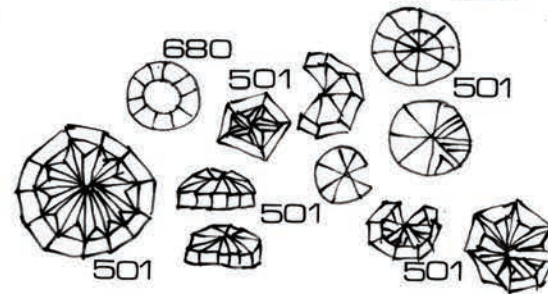
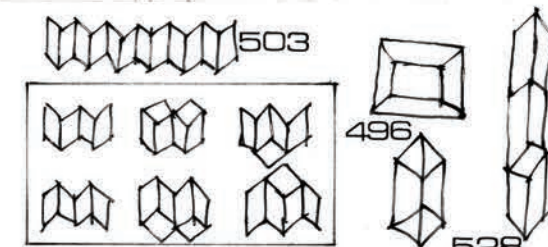

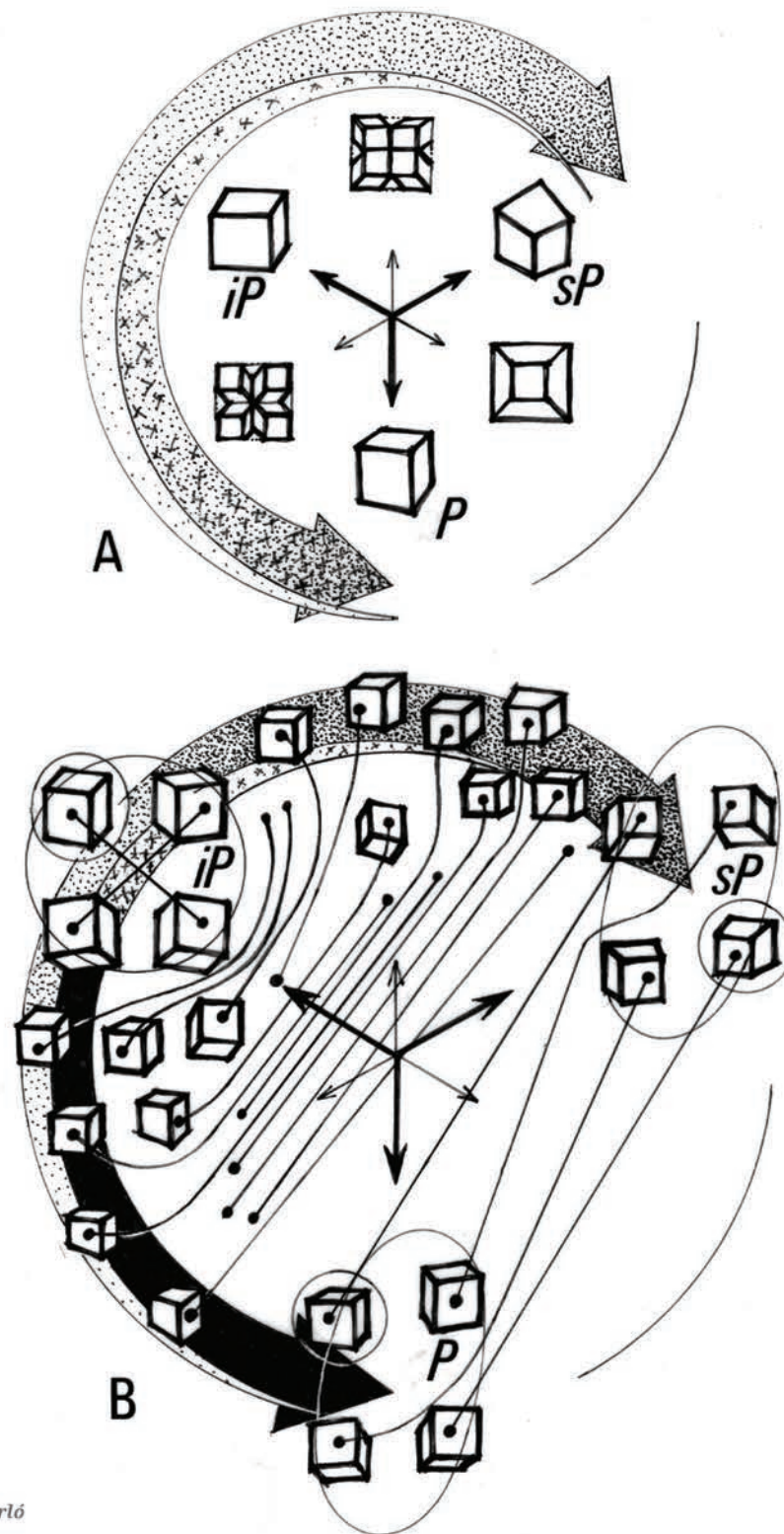
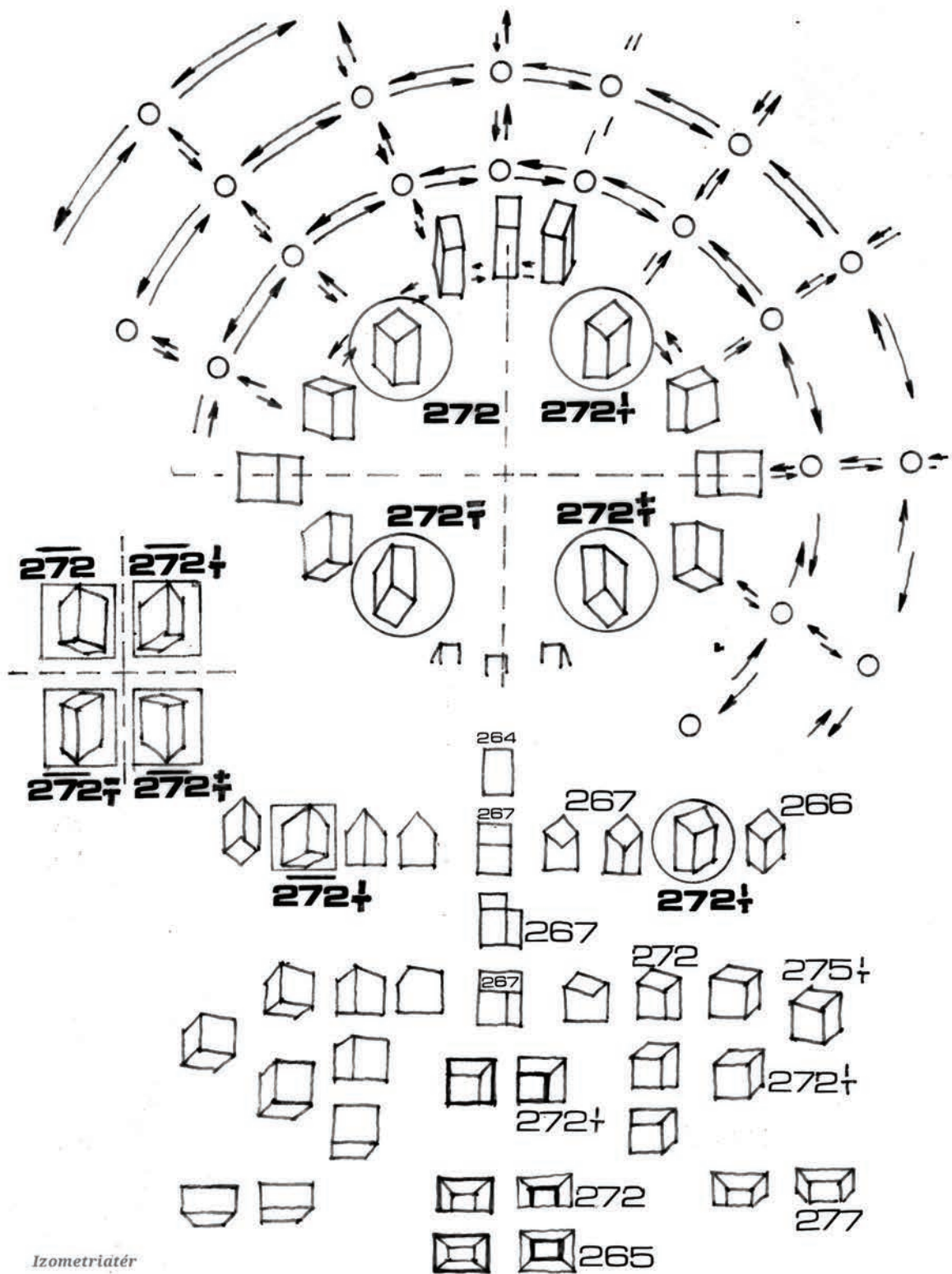

Szalag XYZ-korong

Wundt /
Hering /

képjegyzék

A kép címét követő szám a kép gyűjteménybeli száma. A képek papírlapra és döntően iskolai rajzlap méretben (33x43 cm), illetve ebből származó méretekben (21,5x31 cm, 15,5x21,5 cm és 11x31 cm) készültek.

Ember és geometria. XI.12.3, K. Katalin 13 éves, filc, ceruza, 1971	4
Nyilazók. VII.20.2, P. Csaba 12.5 éves, ceruza, 1971	6

megjelenítő ábrázolás

Szalagok. VIII.3.3, O. Gábor 9 éves, ceruza, 1970	8
Ugrókötél. VIII.4.4, S. Edina 9 éves, ceruza, 1970	8
A kínaival együtt. IX.15.2, M. László 13 éves, filc, 1971	10

simulacrum

Leány. V.23. F. Roberta 8 éves, tus, 1971	12
Diána. II.26.G, K. Diána 3.5 éves, filc, 1975	14

önindítású rajzolás

Firkarajz. I.12.2 Rácsnégyzetek keletkezése. Z. Márk 3 éves, ceruza, 1987	16
Firkarajz. I.6.5 Körvonalas firka. B. Fanni 2.5 éves, ceruza, 1986	18
Firkarajz. I.12.1 Rácsnégyzet. B. Fanni 2.5 éves, ceruza, 1986	18
A Nap. I.15.2 Fátyolos napsütés. B. Enikő 4 éves, vegyes, 1974	18
Naparcok. I.13.1, B. Enikő 4 éves, filc, 1974	18
Séta. I.19 Séta kettesben. B. Fanni 2.5 éves, grafit, 1986	18
Az ágyamban. I.15.3 B. Enikő 4 éves, ceruza, 1974	18
Naparcok. I.15.4 Naparcgyűjtemény. B. Enikő 4 éves, filc, 1974	20
Napkézember. I.25.1 B. Fanni 3 éves, kréta, 1986	22
A kör születése. I.7.2 H. Ágnes 3 éves, ceruza, 1982	23
Törzs-láb ember I.7.4 Törzs-láb ember születése, H. Ágnes 3 éves, ceruza, 1982	23

az út lényegélete

Lökös. G. Attila 4 éves, toll, 1972	24
Rohanó tájkép. G. Attila 4 éves, toll, 1972	24
TV. I.29.1 Tonás Toni TV. H. Gábor 5 éves, filc, 1978	26
Ajtó. I.29.2 H. Gábor 5 éves, filc, 1978	26
Úrrepülés. XI.13.1, D. Miklós 11 éves, ceruza, 1970	28
Gépház. XI.13.2, G. József 11 éves, ceruza, 1970	28

a Kellogg féle osztályozási rendszer

Disztál. III.12.1, F. Alexandra 8 éves, tus, 1969	30
Kavics. III.15.2, S. Edina 10 éves, tempera, 1971	32
A tömeg. VI.14.1 Embertömeg. J. Katalin 11 éves, tus, 1971, VI.14.3, Sz. Edit 11 éves, tus, 1971, VI.14.4, C. Andor 11 éves, tus, 1971, VI.14.6, XY 11 éves, tus, 1971, VI.14.2, T. Zsolt 11 éves, tus, 1971, VI.14.5, N. Péter 11 éves, tus, 1971	34
A liget. VI.13.1, Sz. Zsuzsa 10 éves, tus, 1971, VI.13.2, M. János 10 éves, tus, 1971, VI.13.3, N. Magdolna 10 éves, tus, 1971, VI.13.4, S. Antal 10 éves, tus, 1971	37

parkettás panel

Kártyavár. VIII.10.4, L. Zoltán 11,5 éves, ceruza, 1971	38
Építődaru. VII.11.8, Z. Erzsébet 11 éves, ceruza, 1971	38
Illesztéspróbák. VII.11.2, C. Ágnes 11 éves, ceruza, 1971	38
Panelek. VII.11.4, M. József 11 éves, ceruza, 1971	38
Parketta. IV.15.1, K. Erika 9 éves, ceruza, 1970, IV.15.5, S. Antal 9 éves, ceruza, 1970	40
Paneles építkezés. IV.17.1, K. Ildikó 9 éves, ceruza, 1969	40
A parkettán állók. IV.16.3, M. Károly 9 éves, ceruza, 1970, IV.16.5, V. László 9 éves, sz.ceruza, 1970, IV.16.6, K. Csaba 9 éves, ceruza, 1970, IV.16.7, M. János 9 éves, ceruza, 1970	42
Várkastély. XII.8.1, U. Attila 13 éves, ceruza, 1970	43
Paneles építkezés. IV.17.2, Z. Erzsébet 9 éves, ceruza, 1969, IV.17.3, F. Sándor 9 éves, ceruza, 1969, IV.17.12, H. Zoltán 9 éves, ceruza, 1969, IV.17.8, K. Gábor 9 éves, ceruza, 1969	44

pöfögő nyílmozdony

Futóverseny. VI.3.2 Utcái futóverseny. Sz. Katalin 11 éves, tus, 1967	46
Kifulladásig. VI.3.1, B. Vazul 11 éves, tus, 1969	46
Karikagörgető verseny. VI.4.2, V. László 9 éves, tus, 1970	46
Talajmunkák. VII.17.2 Mezőgazdaság. P. Csaba 12 éves, ceruza, 1970	48
Aluljáró. VII.17.3 XY 12 éves, tus, 1970	48
TV-adótorony. XIII.6.1, M. László 13 éves, filc, 1971	50
Végtelen dobozbelső. XI.14.2, M. László 13 éves, filc, 1971	50
Színes fény-árnyék rendszer. XIII.4.4, B. Balázs, 14 éves, kollázs, 1971, XIII.4.7, B. Éva, 14 éves, kollázs, 1971	50
Hegyen-folyón robog át a gőzös. VI.4.2 H. Sándor 10 éves, ceruza, 1970	52

képzleti képek

Hóesés. III.24, XY 9 éves, tempera, 1969	54
Erőgép. V.19.1, L. Gábor 9 éves, filc, tus, 1971	56
Álló hasábok. V.5, L. Gábor 9 éves, tus, 1971	56
Kávédaráló. V.19.2, L. Gábor 9 éves, vízfesték, tus, 1971	56

Hasábok sorbarendezése. V.8, L. Gábor 9 éves, tus, 1971, V.10.2, H. Zsuzsa 9 éves, filc, 1971	58
Egytestű perspektíva. V.25.6 Megoldás keresés. 9 évesek, filc, 1971, V.25.1-2, F. Roberta 8 éves, filc, 1971	60
Belső térbeépítés. XI.22, F. Andrea 14 éves, filc és ceruza, 1971	60
Összefoglaló tabló. V.30, H. Csilla 9 éves, filc,tus, 1971	61
Petróleum lámpa és gyertya lángok. V.22.2, H. Mária 9 éves, filc, 1971	62
Szép tárgyak gyűjteménye. III.20.1, F. Alexandra 10 éves, filc, 1971	63
Nagy húsvéti csendélet. III.26, 6,8,8 évesek, tempera, 1970	64

a térábrázolás genézise

Szellemlovag. IV.10 Földönjáró szellemlovag. XY 10 éves, vízfesték, ceruza,1971	66
Pórujlárt zsiványok. II.20.2 Rajtavesztett útonállók. B. Tibor 9 éves, toll, 1970	68
Cirkusz. II.1, N. Tibor 11 éves, ceruza, tus, 1967	68
Pálcika játék. VI.7.1 Keresztalakkal indítás. K. János 9 éves, tus, 1970	70
VI.7.2 Átlóskereszt indítás. Sz. Zsuzsa 9 éves, tus, 1970	
VI.7.3 Átlóskereszt vízszintessel. H. Zsolt 9 éves, tus, 1970	
VI.7.4 Csillagalakkal indítás. N. Magdolna 9 éves, tus, 1970	
VI.8.1 Pálcikaréteg-tér. N. Magdolna 9 éves, tus 1970	
VI.8.2 Centrális kompozíció. S. Antal 9 éves, tus, 1970	
VI.8.3 Vonalháló. Sz. Zsuzsa 9 éves, tus, 1970	
VI.8.4 Pálcikaréteg-tér főalakkal. N. Zsuzsa 9 éves, tus, 1970	
VI.9.1 Egyenletes pálcikaréteg-tér. Sz. Zsuzsa 9 éves, tus, 1970	
VI.9.2 Íves vonalakkal. S. Antal 9 éves, tus, 1970	
VI.9.3 Négyszöggel. H. Zsuzsa 9 éves, tus, 1970	
VI.9.4 Doboz-keletkezés. T. József 9 éves, tus 1970	
Sajtosdoboz történetek. VII.21.1-13, 11 évesek, ceruza, 1970	72
Erdei kirándulás. VI.5, Sz. Katalin 11 éves, vízfesték,tus, 1967	73
Örvénylő forgás. VII.22.5, T. Tünde 11 éves, vízfesték, 1970	76

genetikus táblázatok

Hajtogatott szalag	77
Füzet	78
Gráfhasáb	80
K Genetikus táblázat	81
Szalag – XYZ korong	82
Térábrázolási rendszerkeverékek (T Genetikus táblázat)	84
Tévedés és illúzió	85
Izometriatér	86
Ábrázolási sarló	87

Horváth Dénes művészeti írásai

könyvek

- **Bevezetés az elemi vizuális rendszerbe,** Acta Academiae Paedagogicae in Civitate Pécs. *Seria 1. Paedagogica – Psychologica, Melléklet, 1974. MM 37.435/1972.VI.*
- **Szívárvány – Vizuális didaktikai játék,** Pécsi Tanárképző Főiskola, Pécs, 1979. ISBN 963 641 047 X.
- **Szín és forma,** Móra Könyvkiadó, Budapest, 1981. ISBN 963-11-2204-2
- **Törésvonal,** Szerzői magánkiadás, Pécs, 2001. ISBN 9634400094
- **Visszhang Galéria,** Szerzői magánkiadás, Pécs, 2011.

közlemények, tanulmányok

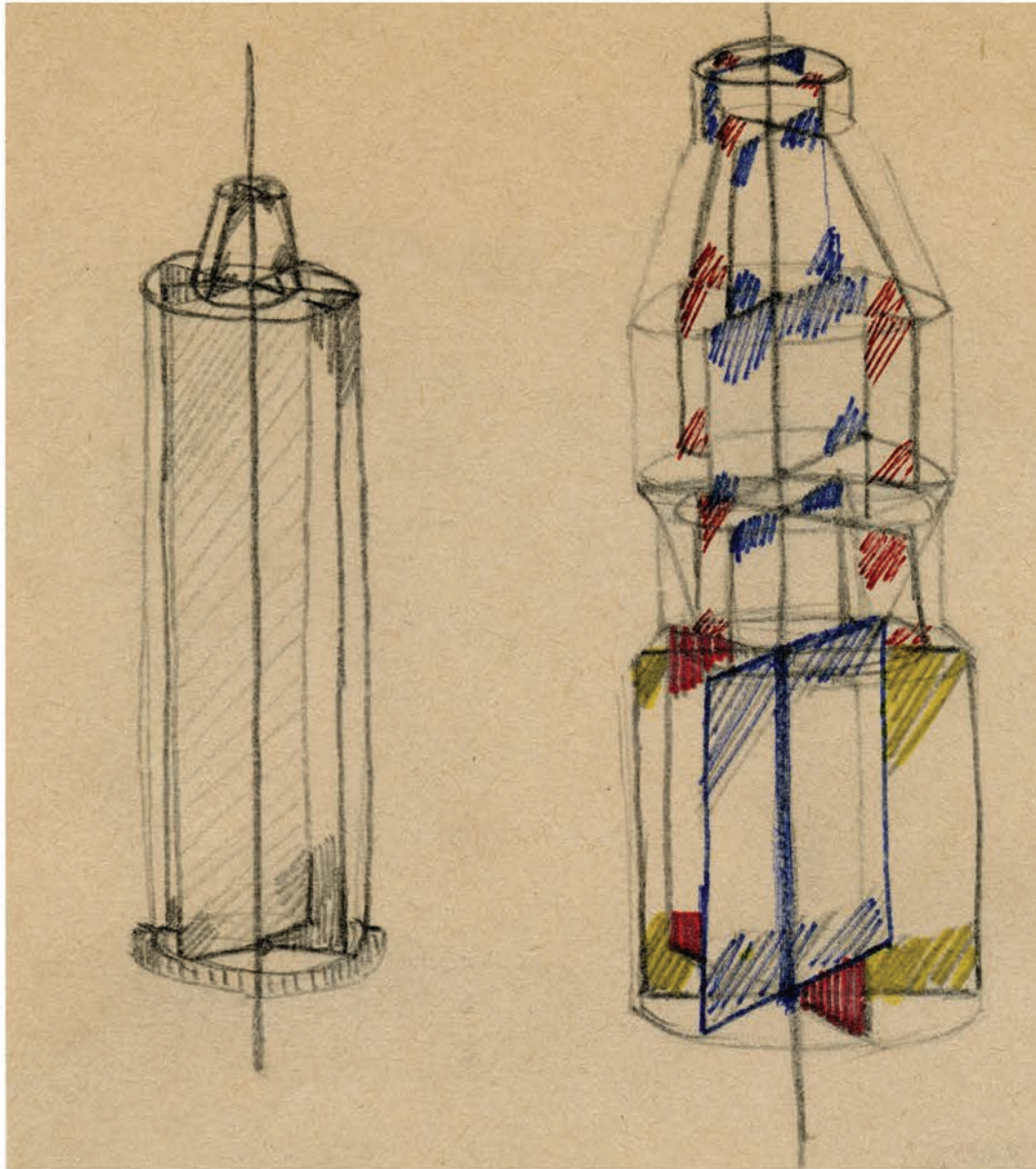
- *Ex Libris, Magánkiadás, Dunaújváros, 1966.*
- „A Pécsi Tanárképző Főiskola Gyakorló Iskolájának Kiállításai”, *Rajztanítás, 1970. 5. 24–28. o.*
- „A forma és térproblémák rendszerezhetőségéről”, *Rajztanítás, 1971. 4. 8–12. o.*
- „Gyermekrajzok elemzésre alkalmas méretre hozása”, *Audio-vizuális Közlemények, 1971. 4. 611–615. o.*
- „A rajzoktatás vizuális alapja az általános iskolában”, *Rajztanítás, 1971. 1. 3–12. o. Horváth Dénes*
- *Pásztor Ágnes, „Az elemi formák bonyolultsága. Egy konkrét feladatsor feldolgozása közben felmerült problémák”, Módszertani Közlemények, 1972. 5. 249–262. o.*
- „Takarással kifejezhető tér”, *Rajztanítás, 1972. 2–3. 8–24. o.*
- „Háromműveletes forma- és térstrukturák”, *A Pécsi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei, Seria 8., Artium, 1973. 1–43. o.*
- „Ideális színekör”, *A Pécsi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei, Seria 8., Artium, 1973. 1–28. o.*
- „A rajz szakkörök szerepe a vizuális nevelésben”, *Tantárgypedagógiai Kutatások, OM Pedagógusképző Osztály, 1974. 204–209. o.*
- „Az ösztönös gyermekrajzok és a vizuális nevelés”, *Módszertani Közlemények, 1975. 3. 143–148. o.*
- „Az elemi színrendszer, forma- és térstrukturák szerepe a vizuális nevelésben”, *Kultúra és Közösség, 1975. 1. 96–111. o.*
- *Horváth Dénes – Mérész Ignác, Kép és zene. Komplex auditív és vizuális nevelési lehetőségek, Népművelési Intézet Kutatási Osztály, Budapest, 1975. 1–104. o.*
- *A dialektikus logika néhány tétele a képi-vizuális rendszerben,*

- Népművelési Intézet Kutatási Osztály, Budapest, 1976. 1–44. o.
- A képi- vizuális rendszer tantárgypedagógiai problémái, MTA Pályamunka, Kézirat, Pécs, 1976.
- „Kísérlet a dialektikus logika néhány tételének képi-vizuális modellezésére”, A Pécsi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei. *Seria 8., Artium*, 1976. 1–30. o.
- „Színdinamikai és formatani ismeretek összehangolt alapfokú oktatása”, *Színdinamika '76*, Magyar Elektrotechnikai Egyesület, 1976. 436–447. o.
- „A kisgyermekrajzról”, *Módszertani Közlemények*, 1977. 2. 115–117. o.
- „Tájékoztató a PTE Rajz Tanszékének az OTKT 6-os Főirányhoz tartozó kutatási, kísérletező munkájáról”, *Tanulmányok a vizuális nevelés köréből*, MTA Vizuális Kultúrakutató Munkabizottság, 1978. 116–128. o.
- *Színország Komplex vizuális nevelési foglalkozás, Katalógus, Ifjúsági Ház, Pécs, 1978.*
- *A színek sokfélesége, a színcsaládok. A színek hangulati, érzelmi, gondolati hatása*, Kézirat, Pécs, 1978. 1–10. o.
- *A logika hegeli felfogása*, Kézirat, Pécs, 1978.
- „A képi-vizuális rendszerben érvényesülő dialektikus logikai folyamatok elemzése”, *Magyar Filozófiai Szemle*, 1978. 2. 192–223. o.
- „Gondolatok az 1. osztályos rajzórákhoz”, *Módszertani Közlemények*, 1979. 1. 31–39. o.
- „Az 1. osztályos rajztantárgy lehetőségei”, *Módszertani Közlemények*, 1979. 2. 103–113. o.
- „Szimultánkontraszt vizsgálat, a látott tónusok sorbarendezése”, A Pécsi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei, 1979. 21–36. o.
- *Gondolatok Heidegger metafizikájáról*, Kézirat, Budapest–Pécs, 1980.
- Horváth Dénes (szerk.) *A vizuális nevelésért. A Pécsi Tanárképző Főiskola Rajz Tanszékének kísérleti–kutató munkája 1976–80 között*, Pécsi Tanárképző Főiskola, Pécs, 1980.
- „Vizualitás és logika”, in Horváth Dénes (szerk.) *A vizuális nevelésért. A Pécsi Tanárképző Főiskola Rajz Tanszékének kísérleti–kutató munkája 1976–80 között*, Pécsi Tanárképző Főiskola, Pécs, 1980. 39–49. o.
- Baktay Patrícia – Horváth Dénes, „Általános iskolai kísérlet vizuális didaktikai játékokkal”, in Horváth Dénes (szerk.) *A vizuális nevelésért. A Pécsi Tanárképző Főiskola Rajz Tanszékének kísérleti–kutató munkája 1976–80 között*, Pécsi Tanárképző Főiskola, Pécs, 1980. 89–117. o.
- Baktay Patrícia – Horváth Dénes, *Általános iskolai kísérlet vizuális didaktikai játékokkal, Katalógus*, Pécsi Tanárképző Főiskola, Pécs, 1980. 1–12. o.
- „Pécsi Tanárképző Főiskola”, in *A vizuális nevelés Műhelyei II. Herman Ottó Múzeum, Katalógus*, Miskolc, 1980, 4–7. o.
- „A színdinamika alapjairól az iskoláskor kezdetén”, *Tantárgypedagógiai Kutatások III.*, Baja, 1980. 134–138. o.
- *Vizualitás és logika*, MTA Pályamunka, Kézirat, Pécs, 1980.
- „A formák sokfélesége”, *Módszertani Közlemények*, 1981. 1. 28–37. o.
- „Formaváltozatok”, *Rajztanítás*, 1981. 2. 4–13. o.
- Horváth Dénes (szerk.) *Síkjáték, plasztikus játék, játékos tárgyformálás. Kép, plasztika, környezetalakítás, Janus Pannonius Tudományegyetem, Tanárképző Kar, Pécs, 1982.*
- „Színes faktúra tónuskészlet”, in Horváth Dénes (szerk.) *Síkjáték, plasztikus játék, játékos tárgyformálás. Kép, plasztika, környezetalakítás, Janus Pannonius Tudományegyetem, Tanárképző Kar, Pécs, 1982.* 67–133. o.
- „An Analysis of Simultaneous Contrast”, *Colour Dynamics '82*, Budapest, 1982. 319–324. o.
- „Die Simultankontrastprüfung” in *Farbe und Raum*, Berlin, 1982. 2. 7–9. o.
- „Formaváltozatok. A jelentő és a jelentett változatainak kapcsán”, *A Pécsi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei*, 1982. 315–325. o.
- „A színek sokfélesége”, *Módszertani Közlemények*, Szeged, 1982. 5. 300–305. o.
- „Reflexek”, *Hírharsona, Ősz, Magyar Képző- és Iparművészeti Szövetség Dél-dunántúli Területi Szervezete*, Pécs, 1983. 19–24. o.
- „Színdinamikai kísérlet vizuális didaktikai játékokkal”, *Hírharsona, Nyár, A Magyar Képző- és Iparművészeti Dél-dunántúli Területi Szervezete*, Pécs, 1984. 5–16. o.
- „Vizualitás és logika. Színdinamikai ismeretek a vizuális nevelésben”, *Közoktatási Kutatások*, Budapest, 1984. 21–22. o.
- „Tónus, faktúra, ritmus”, *Módszertani Közlemények*, 5. 1984. 275–281. o.
- „Színdinamikai elemzés”, *A technika tanítása*, 1984. 6. 176–182. o.
- „Kép- és igazságfüggvény-elmélet”, *Janus Pannonius Tudományegyetem Tudományos Közleményei Studia*, Pécs, 1984. 2. 67–80. o.
- *Games of the Plain, Games of Plastik Art and Playful Formation of Objects. Primary School Experiment with Visual Didactic Games*, Janus Pannonius University Faculty of Education Art Department, Pécs, 1984.
- Horváth Dénes (szerk.) *A vizuális nevelésért II.*, Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Pécs, 1985.
- „Kontraszt és asszimiláció”, in Horváth Dénes (szerk.) *A vizuális nevelésért II.*, Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar, Pécs, 1985. 135–154. o.
- „Tükörterem”, *Művészet*, 1985. 6. 38–42. o. Nagykanizsa városközpont részlet színdinamikai tervezése (összefoglaló tanulmány), a Nagykanizsa Városi Tanács megbízásából, 1986.
- Nagykanizsa Észak-keleti Városrész I. ütem színdinamikai tervezése (összefoglaló tanulmány), Zala megyei Tervező Vállalat megbízásából, 1987.
- Horváth Dénes (szerk.) *Színjátékok, színdinamikai játékok, játékos tevékenységek*, JPTE, Pécs, 1988.
- „Connection of Perspective Space and Colour Space”, *Colour Dynamics '88*, Intermark 52, 1988.
- „Critical Points of Child Art Development from 8–14 Years of Age”, in *Art as a Tool and Conveyor of Knowledge*, INSEA Sweden, Stockholm, 1988.
- Horváth Dénes (szerk.) *Játék, szín, logika*, Janus Pannonius Tudományegyetem, Tanárképző Kar, Rajz tanszék, Pécs, 1990.
- „Az igazságfüggvény-elmélet képjátéka”, in Horváth Dénes (szerk.) *Játék, szín, logika*, Janus Pannonius Tudományegyetem, Tanárképző Kar, Pécs, 1990. 77–132. o.
- „Autóverseny és/vagy Színdinamikai játék”, *Szabadalmi Közlöny és Védjegyertesítő*, 1991.05.sz A 63 F 815
- Horváth Dénes – Rétfalvi Sándor, „Das Pécs-Modell der Kunsterzieher – Ausbildung auf Univesitätsniveau”, in *Asthetische Erziehung in Ungarn*, Berlin, 1992. 77–84. o.

- „Breiter und Enger – Über einen Versuch in Farbenunterricht”, in *Asthetische Erziehung in Ungarn*, Berlin, 1992. 181–186. o.
- „Elképzelések az egyetemi szintű vizuális nevelésről”, in *Metszet, I–XXXIX. Janus Pannonius Tudományegyetem, Művészettudományi Intézet, Pécs, 1992.*
- „Vázlat a Szín Körről”, in Kárpáti Andrea (szerk.) *A Leonardo Program, Közoktatási Kutatások, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 84–94. o.*
- „Bemutatózik a Janus Pannonius Tudományegyetem Szín Köre”, in *SZINFO Periodic. Scientific News of the Section of Colour Dynamics, Scientific Society for Building, Budapest, 1992. 1. 2–17. o.*
- „Színkutatás és színoktatás a Janus Pannonius Tudományegyetem Szépművészeti Tanszékén”, in *SZINFO, MTA Építéstudományi Egyesület Tudományos Értesítője, Budapest, 1993. 1. 4–6. o.*
- „Research and Teaching Colour at the Fine Arts Department of the Janus Pannonius University”, in *AIC The 7th Congress of the International Colour Association. Colour 93, Budapest, 1993.*
- „Egy színdinamikai modell”, *Magyar Iparművészet, 1997. 3. 72–73. o.*
- „A festék-színkeverés művészi használatához”, *Tudományos Dialóg, 1999. 4. 30–38. o.*
- *Linómetszetek 1965–69, grafikai mappa, magánkiadás, Pécs, 2016.*

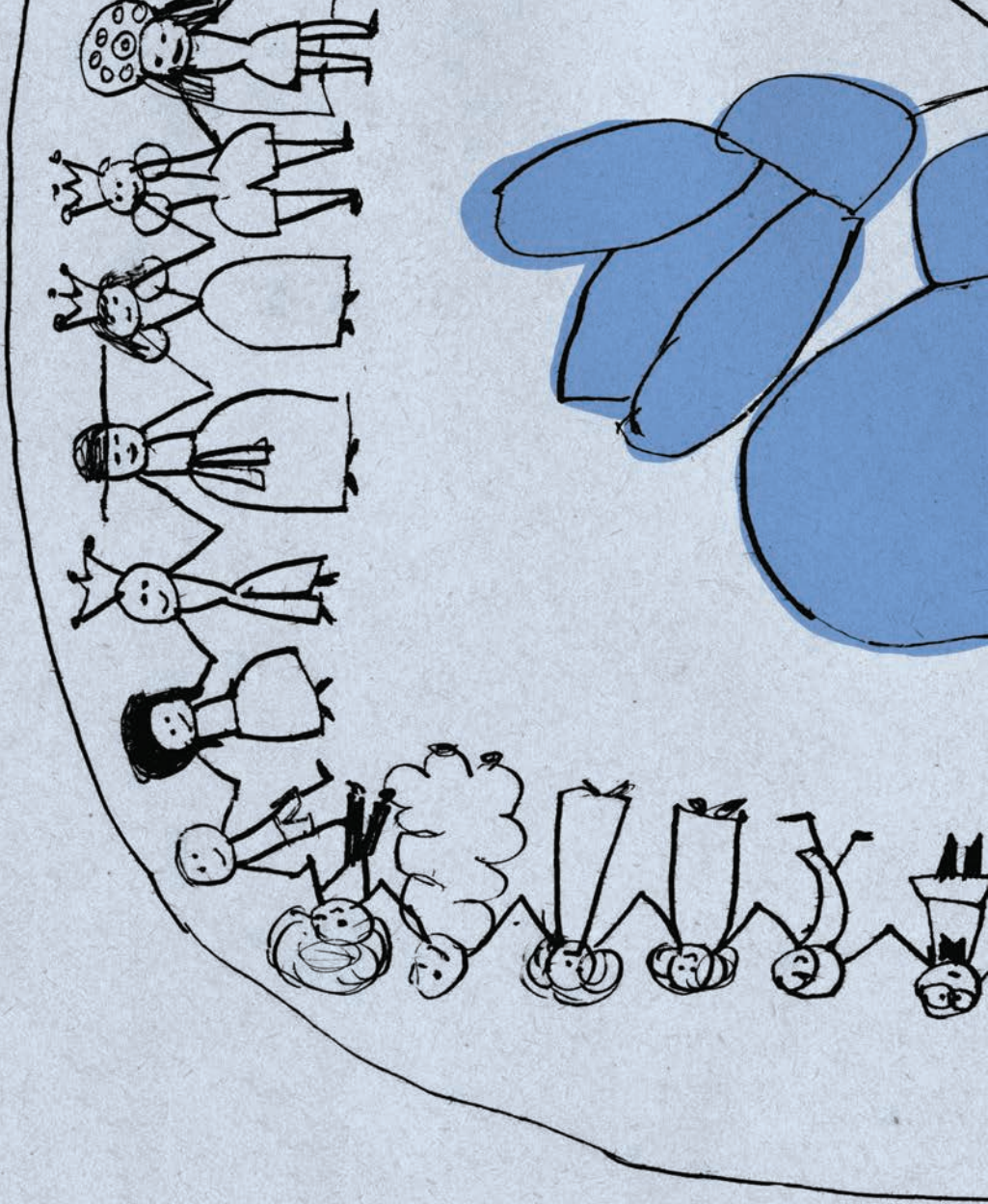
Flakon analízis

életrajz

Horváth Dénes alkotóterülete a képregy, festészet, fotó, színdinamikai játékok tervezése, városképi színtervezés. Szakmai tevékenysége ezen túl a közoktatásra, közművelődésre, tanárképzésre, vizuális kísérletekre, kutatásokra is kiterjed.

1960 és 1964 között a Pécsi Tanárképző Főiskolán diplomázott matematika-rajz szakos tanárként, majd elvégezte az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar filozófia szakát is. 1971-től 1996-ig a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Rajz Tanszékének oktatója volt. A tanszék mint vizuális műhely országos szintű kutatásokhoz kapcsolódott. E munkába hallgatóit is bevonta, létrehozva a Színdinamikai Tudományos Diákkört, amely több mint húsz éven át működött. Vezető oktatóként részt vett az egyetemi szintű rajztanár-képzés szervezésében. A 90-es években egy egyedülálló színdinamikai laboratóriumot hozott létre. A Magyar Tudományos Akadémia Vizuális Kultúra-kutató Bizottságának tagjaként 1976-ban és 1980-ban megkapta az Akadémia elnökének Kutatási Nívódíját. Dolgozott az Association Internationale de la Couleur Magyar Nemzeti Bizottságában, nemzetközi szimpóziუმain több alkalommal tartott a színdinamikával, művészetelmélettel kapcsolatos előadásokat.

2018